

**T.C.  
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**‘ALİ ŞİR NEVĀYİ’YE AİT BİR DEVĀVİN NÜSHASI  
İNCELEMESİ  
(METİN- DİL BİLGİSİ- DİZİN-SÖZLÜK)**

**Tezi Hazırlayan  
Nahide KARAHAN**

**Tezi Yöneten  
Prof.Dr. M.Metin KARAÖRS**

**Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı  
Yüksek Lisans Tezi**

**Ekim 2009  
KAYSERİ**

**T.C.  
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**‘ALİ ŞİR NEVĀYİ’YE AİT BİR DEVĀVİN NÜSHASI  
İNCELEMESİ  
(METİN- DİL BİLGİSİ- DİZİN-SÖZLÜK)**

**Tezi Hazırlayan  
Nahide KARAHAN**

**Tezi Yöneten  
Prof.Dr. M.Metin KARAÖRS**

**Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı  
Yüksek Lisans Tezi**

**Ekim 2009  
KAYSERİ**

Prof. Dr. Metin KARAÖRS danışmanlığında Nahide KARAHAN tarafından hazırlanan “Ali Şir Nevâyî Ait Bir Devâvîn Nüshası İncelemesi (Metin-Dil Bilgisi-Sözlük)” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

2.../10.../2009

**JÜRİ:**

Danışman :Prof. Dr.Metin KARAÖRS

Üye : Prof.Dr. Ümit Tolatın

Üye Prof.Dr. Nevzat Örkün

**ONAY:**

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 09.10.2009... tarih 31....sayılı kararı ile onaylanmıştır.

09.../10.../2009

Prof. Dr. H. Yunus ARAYDIN  
Enstitü Müdürü

T.C.  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
Erciyes Üniversitesi  
Enstitü Müdürü

## ÖN SÖZ

Bu çalışma, XV. Asır Çağatay Edebiyatı ve Türk milliyetçiliği tarihinde ölümsüz bir yere sahip olan, ‘Alî Şîr Nevâyî’nin Devâvîn Nüshasının incelenmesi ve bu inceleme üzerinden yapılan dil bilgisi, sözlük çalışmalarından oluşturulmuştur.

Külliyyât-ı Devâvîn, Nevâyî’nin Hazainü’l-Maani adını verdiği dört divanının bir arada olduğu nüshalardır. Agâh Sırrı Levend, bu Devâvîn Nüshası’nın (Topkapı Saray Kütüphanesi Revan Bölümü, 805 numaralı nüsha) müstakil Nevâdirü’ş-şebâb nüshası olduğunu söylemektedir. Ancak Prof. Dr. M. Metin Karaörs doktora çalışmasında (bk. Metin Karaörs, ‘Alî Şîr Nevâyî, Nevâdirü’ş-şebâb, -metin, dil incelemesi, İstanbul, 1985, İst. Üniv. Sos. Bil. Enst. Doktora tezi) bu yazmanın müstakil Nevâdirü’ş-şebâb nüshası olmayıp, Devâvîn Nüshası olduğunu tespit etmiştir. Bu nüshada Nevâyî’nin dört divanından seçme gazeller ve dört divanda yer almayan gazeller bulunmaktadır.

Biz de çalışmamızda Devâvîn Nüshası’nı inceleyip karışık gazellerin hangi divanlara ait olduklarını ve herhangi bir divana ait olmayan ve daha önce okunmamış gazelleri tespit ile çalışmamıza başladık. Nüshada yer alan 683 gazel ve 6 rubai üzerinden çalışmamızı sürdürdük. Metin- Dil Bilgisi- Dizin-Sözlük olarak üç bölümden oluşan bu tezde ilk bölümü metin kısmı oluşturur. Metin bölümünde herhangi bir divanda yer almayan 19 gazel tespit ettik ve bu gazelleri okuduk.

İkinci bölümü oluşturan dil bilgisini üç kısma ayırdık. Ses, şekil ve cümle bilgisi başlıkları altında Çağatayca dil özelliklerine göre Revan Nüshasında yer alan tüm gazel ve rubaileri inceledik. Nevâyî’ye ve Çağataycaya özgü özellikleri tespit etmeye çalıştık.

Üçüncü bölüm olan Dizin-Sözlük bölümü, Nevayî’nin dört divanında yer vermediği bizim de tespit ettiğimiz 19 gazel üzerinden hazırlanmıştır. Sözlüğü oluştururken Türk Dil Kurumu’nun Türkçe Sözlük’ünden yararlandık. Ayrıca çalışmanın tamamında imla kuralları açısından da Kurumun Yazım Kılavuzu’ndan yararlandık.

Eğitim hayatım boyunca beni yetiştiren ve üzerimde emeği geçen tüm hocalarıma ve tez çalışmam sırasında bana rehberlik eden, değerli vakitlerini ve bilgilerini benden esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Metin KARAÖRS’e teşekkürü bir borç bilirim. Gazellerin okunmasında yardımlarını esirgemeyen hocam Ümit TOKATLI’ya da teşekkür ederim. Ayrıca çalışmalarım sırasında maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen annem Nimet KARAHAN, babam Ali KARAHAN’a, kardeşlerim Turna, Ümit ve Demet KARAHAN’a, tezle ilgili yaşadığım tüm problemlerde yardımına yetişen arkadaşım Erdem SARIKAYA’ya desteklerinden dolayı minnettarlığımı belirtmek isterim.

**ALİ ŞİR NEVAYİYE AİT BİR DEVAVİN NÜSHASI İNCELEMESİ****(METİN- GRAMER- SÖZLÜK)****Nahide KARAHAN****ÖZET**

‘Alî Şîr Nevâyî, Türk dünyasının en büyük şairlerinden biridir. Doğu Türk yazı dilinin ve edebiyatının gelişmesi ve edebi dil olmasında Nevâyî’nin eserlerinin payı büyüktür. Bunlar arasında manzum eserlerinin ve dolayısıyla Divanlarının ayrı bir yeri vardır. Gerek batı gerek doğu Türk dünyasında 20. yüzyıla kadar pek çok şairi etkilemiştir.

Nevâyî’nin dört divanının toplandığı nüshalar Devāvîn Nüshası adını taşır. Bu nüsha Agâh Sırrı Levend’in dediği gibi müstakil Nevâdirü’ş-şebâb nüshası olmayıp hayatının dönemlerini anlatan dört Türkçe divanından ve herhangi bir divanda yer almayan müstakil gazellerden oluşmaktadır.

Bu çalışmada Devāvîn Nüshası incelenerek, divanlarda yer almayan müstakil gazeller tespit edilip okunmuş, nüsha üzerinden Çağatay yazı dili göz önüne alınarak dil bilgisi ve sözlük çalışması yapılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** ‘Alî Şîr Nevâyî, Çağatay Türkçesi, Nevâyî’nin Türkçe Divanları, Devāvîn Nüshası

**STUDY OF A DEVĀVİN COPY OF ‘ALİ ŞİR NEVĀYİ****(TEXT- GRAMMAR- DICTIONARY)****Nahide KARAHAN****ABSTRACT**

Ali Şir Nevāyī is one of the great poets of Turkish world. His works are important to the development of Eastern Turkish written language and literature. Among his works, his poems, and so his Divans have special place. He has affected a lot of poets both in western and eastern Turkish world until 20th century. This is the reason why his Divans are so important.

Copies gathered four divans of Nevāyī is named Devāvīn Copy. This copy is originated from Turkish divans in which he tells periods of his life and particular ghazels not found in any divans of him. It is not a particular Nevādirü’ş-şebāb copy as A. Sırrı Levend said.

In this study Devāvīn Copy was investigated, particular ghazels which aren’t in the divans were established and read. Grammar and dictionary study have been done on this copy considering Chagatal writing language.

**Key Words:** ‘Alī Şir Nevāyī, Chagatal Turkish, Nevāyī’s Divans in Turkish, Devāvīn Copy

**KISALTMALAR**

|       |                          |
|-------|--------------------------|
| a.g.e | : Adı geen eser         |
| bk.   | : bakınız                |
| c.    | : Cilt                   |
| ev.  | : eviren                |
| .T   | : ağatay Türkçesi       |
| D.K   | : Derkenar               |
| D.N   | : Devāvīn Nshası        |
| E.T   | : Eski Türkçe            |
| Haz.  | : hazırlayan             |
| İs.   | : İsim                   |
| MEB   | : Milli Eğitim Bakanlığı |
| R.N   | : Revan Nüshası          |
| s.    | : Sayfa                  |
| sf.   | : Sıfat                  |
| TDK   | :Türk Dil Kurumu         |
| Yay.  | : Yayınları              |

## İÇİNDEKİLER

|                                                            |     |
|------------------------------------------------------------|-----|
| ÖN SÖZ.....                                                | I   |
| ÖZET .....                                                 | II  |
| ABSTRACT .....                                             | III |
| KISALTMALAR.....                                           | IV  |
| KULLANILAN TRANSKRİPSİYON HARFLERİ .....                   | XII |
| GİRİŞ .....                                                | 1   |
| ‘ALİ ŞİR NEVĀYİ’NİN HAYATI VE EDEBİ ŞAHSİYETİ.....         | 1   |
| NEVĀYİ’NİN DİVANLARI.....                                  | 3   |
| Devāvīn Nūshası: .....                                     | 4   |
| DEVAVİN NÜSHASINDAKİ GAZELLERİN DÖRT DİVANDAKİ YERLERİ ... | 5   |
| ÇAĞATAY TÜRKÇESİNİN GELİŞMESİ VE KARAKTERİ.....            | 35  |
| METİN .....                                                | 39  |
| I. BÖLÜM .....                                             | 61  |
| ÇAĞATAYCADA SES BİLGİSİ .....                              | 61  |
| 1. VOKALLER.....                                           | 61  |
| 1.1. İlk hecede é .....                                    | 61  |
| 1.2. Yuvarlaklaşma .....                                   | 62  |
| 1.2.1. e>ö değişimi:.....                                  | 62  |
| 1.2.2. i>ü değişimi: .....                                 | 63  |
| 1.2.3. İlerleyici benzeşme:.....                           | 63  |
| 1.3. Düzleşme .....                                        | 64  |
| 1.4. Orta Hece Vokalinin Düşmesi .....                     | 64  |
| 2. ÜNLÜ UYUMU .....                                        | 65  |

## VI

|                                                 |    |
|-------------------------------------------------|----|
| 2.1. Damak Uyumu .....                          | 65 |
| 3. KONSONANTLAR .....                           | 66 |
| 3.1. Konsonant Değişimleri: .....               | 66 |
| 3.1.1. Dudak konsonantları: b/p, v/f, m .....   | 66 |
| 3.1.2. Diş konsonantları: d / t, s .....        | 68 |
| 3.1.3. Gırtlak Konsonantları: g/k, ğ/ğ .....    | 69 |
| 3.2. Damak Ünsüzlerinin Karışması .....         | 71 |
| 3.3. Ünsüz Türemesi .....                       | 71 |
| 3.3.1. Önseste y- Türemesi: .....               | 72 |
| 3.4. Yer Değiştirme ( Metatez ) .....           | 72 |
| 3.5. Konsonant İkizleşmesi .....                | 72 |
| II. BÖLÜM .....                                 | 74 |
| 1. ŞEKİL BİLGİSİ .....                          | 74 |
| 1.1. İŞLETME EKLERİ ( ÇEKİM EKLERİ ) .....      | 74 |
| 1.1.2. İSİM ÇEKİMİ .....                        | 74 |
| 1.1.2.1. Çokluk Ekleri .....                    | 74 |
| 1.1.2.2. İyelik Çekimi .....                    | 75 |
| 1.1.2.3. Hal Ekleri .....                       | 76 |
| 1.1.2.3.1. Yalın Hal ( Nominatif Hali ) .....   | 77 |
| 1.1.2.3.2. İlgi Hali ( Genetif Hali ) .....     | 77 |
| 1.1.2.3.3. Yönelme Hali ( Datif Hali ) .....    | 78 |
| 1.1.2.3.4. Yükleme Hali ( Akuzatif Hali ) ..... | 78 |
| 1.1.2.3.5. Bulunma Hali ( Lokatif Hali ) .....  | 79 |
| 1.1.2.3.6. Ayrılma Hali ( Ablatif Hali ) .....  | 80 |

## VII

|                                            |    |
|--------------------------------------------|----|
| 1.1.2.3.7. Eşitlik Hali .....              | 80 |
| 1.1.2.3.8. Vasıta Hali.....                | 81 |
| 1.1.2.3.9. Yön Hali Ekleri .....           | 82 |
| 1.1.2.4. SIFATLAR .....                    | 82 |
| 1.1.2.4.1. Karşılaştırma .....             | 82 |
| 1.1.2.5. ZAMİRLER .....                    | 83 |
| 1.1.2.5.1. Kişi Zamirleri .....            | 83 |
| 1.1.2.5.2. İşaret Zamirleri.....           | 84 |
| 1.1.2.5.3. Dönüştürme Zamirleri.....       | 85 |
| 1.1.2.5.4. Soru Zamirler .....             | 85 |
| 1.1.2.5.5. Belirsizlik Zamirleri .....     | 86 |
| 1.1.2.6. ZARFLAR .....                     | 86 |
| 1.1.2.6. 1. Soru Zarfları.....             | 86 |
| 1.1.2.6. 2. Yer Zarfları .....             | 86 |
| 1.1.2.6. 3. Zaman Zarfları.....            | 87 |
| 1.1.2.7. EDATLAR .....                     | 87 |
| 1.1.2.7.1. Son Çekim Edatları.....         | 87 |
| 1.1.2.8. ÇEKİMSİZ FİİLLER .....            | 89 |
| 1.1.2.8.1. İsim-Fiiller .....              | 89 |
| 1.1.2.8.1.1. -mak / -mek .....             | 89 |
| 1.1.2.8.1.2. -ma / -me .....               | 89 |
| 1.1.2.8.1.3. -(y)İş / -(y)Uş.....          | 90 |
| 1.1.2.8.2. Sıfat-Fiiller .....             | 90 |
| 1.1.2.8.2.1. -ğan / -gen, -қан / -ken..... | 90 |

## VIII

|                                                                         |     |
|-------------------------------------------------------------------------|-----|
| 1.1.2.8.2.2. -r, -ar / -er, -ur / -ür .....                             | 91  |
| 1.1.2.8.2.3. -mas / -mes .....                                          | 91  |
| 1.1.2.8.3. Zarf-Fiiller.....                                            | 91  |
| 1.1.2.8.3.1. -a /-e .....                                               | 91  |
| 1.1.2.8.3.2. -ğaç / -geç Zarf-Fiili.....                                | 92  |
| 1.1.2.8.3.3. -ğünça / -günçe ve -ğuça / -güçe Zarf-Fiilleri.....        | 92  |
| 1.1.2.8.3.4. -mıça Zarf-Fiili .....                                     | 93  |
| 1.1.2.8.3.5. -may / -mey ve -mayın / -meyin Zarf-Fiili .....            | 93  |
| 1.1.2.8.3.6. -p Zarf-Fiili.....                                         | 94  |
| 1.1.2.9. EYLEM ÇEKİMİ .....                                             | 94  |
| 1.1.2.9.1. BİLDİRME KİPLERİ.....                                        | 94  |
| 1.1.2.9.1.1. Görülen Geçmiş Zaman .....                                 | 94  |
| 1.1.2.9.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman Kipi.....                           | 95  |
| 1.1.2.9.1.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman II'nin Hikaye Birleşik Çekimi ..... | 96  |
| 1.1.2.9.1.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman II'nin Gelecek-İstek Çekimi: .....  | 96  |
| 1.1.2.9.1.5. Geniş Zaman .....                                          | 97  |
| 1.1.2.9.1.6. Geniş Zaman Hikâyesi.....                                  | 98  |
| 1.1.2.9.1.7. Geniş Zamanın Rivayeti .....                               | 98  |
| 1.1.2.9.1.8. Şimdiki Zaman .....                                        | 98  |
| 1.1.2.9.1.9. Gelecek-İstek Kipi.....                                    | 99  |
| 1.1.2.9.1.10. Gelecek-İstek Kipinin Hikâyesi .....                      | 100 |
| 1.1.2.9.2. TASARLAMA KİPLERİ .....                                      | 101 |
| 1.1.2.9.2.1. Emir Kipi.....                                             | 101 |
| 1.1.2.9.2.2. İstek Kipi.....                                            | 102 |

|                                                        |     |
|--------------------------------------------------------|-----|
| 1.1.2.9.2.3. Şart Kipi .....                           | 104 |
| 1.1.2.9.2.4. Gereklilik .....                          | 105 |
| 1.2. YAPIM EKLERİ.....                                 | 105 |
| 1.2.1. İsimden İsim Türeten Ekler .....                | 106 |
| 1.2.1.1. “-ağ / -ek” Eki .....                         | 106 |
| 1.2.1. 2. “-ç1 / -çi” Eki.....                         | 106 |
| 1.2.1.3. “-ça / -çe” Eki.....                          | 106 |
| 1.2.1.4. “-sız / -siz” .....                           | 106 |
| 1.2.1.5. “-lğ / -lig / -luğ / -lğ” Eki .....           | 107 |
| 1.2.1.6. “-lğ / -lik / -luğ / -lğ” Eki.....            | 107 |
| 1.2.1.7. “-dağ / -deş / -taş” Eki.....                 | 108 |
| 1.2.2. Fiilden İsim Yapan Ekler.....                   | 108 |
| 1.2.2.1. “-ğ / -k,-ağ / -ek, -uğ / -ğ” Eki .....       | 108 |
| 1.2.2.2. “-n, -an / -en, -ın/-in / -un / -ğ” Eki ..... | 109 |
| 1.2.2.3. “-ğ / -ğ / -ğ / -ğ” Eki.....                  | 109 |
| 1.2.2.4. “-g / ğ, -ğ / -ig / -uğ / -ğ” Eki .....       | 110 |
| 1.2.2.5. “-a / -e / -u / -ğ / -ı / -i” Eki .....       | 110 |
| 1.2.2.6. “-ğa / -ğa / -ge” Eki .....                   | 111 |
| 1.2.2.7. “-nğ / -anğ, -ınğ / -ğğ / -unğ” Eki.....      | 111 |
| 1.2.2.8. “-mur” Eki.....                               | 111 |
| 1.2.2.9. “-ğğ / -ğğ” Eki .....                         | 111 |
| 1.2.2.10. “-ğğ / -ğğ / -ğğ / -ğğ” Eki.....             | 111 |
| 1.2.2.11. “-çağ / -çek” Eki.....                       | 111 |
| 1.2.2.12. “-ş, -ış / -ış / -uğ / -ğğ” Eki.....         | 111 |

|                                                                                     |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 1.2.2.13. “-z” Eki.....                                                             | 112 |
| 1.2.2.14. “-t” Eki.....                                                             | 112 |
| 1.2.2.15. “-maç / -meç” Eki.....                                                    | 112 |
| 1.2.2.16.” -m / -ım / -im / -um / -üm” Eki.....                                     | 112 |
| 1.2.3. İsimden Fiil Yapan Ekler.....                                                | 112 |
| 1.2.3.1. “-ğar / -kar” Eki.....                                                     | 112 |
| 1.2.3.2. “-la / -le” Eki.....                                                       | 112 |
| 1.2.3.3. “-ğa” Eki .....                                                            | 113 |
| 1.2.3.4. “-l / -al / -el / -ul / -ül” Eki.....                                      | 113 |
| 1.2.3.5. “-ay / -ey” Eki .....                                                      | 113 |
| 1.2.3.6. “-şa / -şe” Eki .....                                                      | 113 |
| 1.2.4. Fiilden Fiil Türeten Ekler .....                                             | 113 |
| 1.2.4.1. “-ğar- / -ger- / -kar- / -ker- ve -gur- / -gür- / -kur- / -kür-” Eki ..... | 114 |
| 1.2.4.2. “-dur- / -dür- / -tur- / -tür-” Eki .....                                  | 114 |
| 1.2.4.3. “-ar- / -er- / -ur- / -ür-” Eki .....                                      | 115 |
| 1.2.4.4. “-t” Eki.....                                                              | 115 |
| 1.2.4.5. “-l / -ıl / -il / -ul / -ül” Eki.....                                      | 116 |
| 1.2.4.6. “-ş / -ış / -iş / -uş / -üş-” Eki.....                                     | 116 |
| 1.2.4.7. “-n, -ın / -in / -un / -ün” Eki .....                                      | 117 |
| 1.2.4.8. “-ğuz / -güz” Eki .....                                                    | 117 |
| 1.2.4.9. “-z- / -ız- / -iz- / -uz- / -üz-” Eki.....                                 | 117 |
| III. BÖLÜM.....                                                                     | 118 |
| ÇAĞATAYCADA CÜMLE BİLGİSİ.....                                                      | 118 |
| 1.CÜMLE.....                                                                        | 118 |

|                                               |     |
|-----------------------------------------------|-----|
| 1.1. CÜMLE UNSURLARI .....                    | 118 |
| 1.2. CÜMLE TÜRLERİ .....                      | 120 |
| 1.2.1. YÜKLEMİNE GÖRE CÜMLELER.....           | 121 |
| 1.2.1.1. Fiil Cümlesi.....                    | 121 |
| 1.2.1.2. İsim Cümlesi .....                   | 121 |
| 1.2.2. YAPISINA GÖRE CÜMLELER.....            | 122 |
| 1.2.2.1. Basit Cümle.....                     | 122 |
| 1.2.2.2. Birleşik Cümle .....                 | 122 |
| 1.2.2.2.1. Şartlı Birleşik Cümle .....        | 123 |
| 1.2.2.2.2. Ki'li Birleşik Cümle .....         | 124 |
| 1.2.2.2.3. İç İçe Birleşik Cümle .....        | 125 |
| 1.2.2.3. Sıralı Cümle .....                   | 126 |
| 1.2.3. ANLAMLARINA GÖRE CÜMLELER.....         | 127 |
| 1.2.3.1. Olumlu Cümle.....                    | 127 |
| 1.2.3.2. Olumsuz Cümle.....                   | 127 |
| 1.2.3.3. Soru Cümlesi.....                    | 128 |
| 1.2.4. ÖGELERİN DİZİLİŞİNE GÖRE CÜMLELER..... | 128 |
| 1.2.4.1. Kurallı Cümle.....                   | 128 |
| 1.2.4.2. Devrik Cümle.....                    | 129 |
| DİZİN.....                                    | 130 |
| GENEL DEĞERLENDİRME .....                     | 167 |
| KAYNAKÇA .....                                | 169 |
| EKLER                                         |     |
| ÖZ GEÇMİŞ                                     |     |

## KULLANILAN TRANSKRİPSİYON HARFLERİ

|   |               |   |        |
|---|---------------|---|--------|
| أ | e, a          | س | s      |
| آ | a, ā          | ش | ş      |
| ب | b             | ص | ṣ      |
| پ | p             | ض | ẓ      |
| ت | t             | ط | ṭ      |
| ث | s             | ظ | ẓ      |
| ج | c             | ع | ‘      |
| چ | ç             | غ | ġ      |
| ح | ġ             | ف | f      |
| خ | h             | ق | q      |
| د | d             | ك | g, k ñ |
| ذ | ẓ             | ل | l      |
| ر | r             | م | m      |
| ز | z             |   |        |
| ژ | j             |   |        |
| ن | n             |   |        |
| ی | ij            |   |        |
| و | ö u ü v ō ū o |   |        |
| ه | h a e         |   |        |
| ی | y ı i í ĩ     |   |        |
| ي | é             |   |        |
| ء | ‘             |   |        |

## GİRİŞ

### ‘ALİ ŞİR NEVĀYĪ’NİN HAYATI VE EDEBİ ŞAHSİYETİ

Mîr Nizāmü’l-dîn ‘Alî Şîr Nevāyî, H. 17 Ramazan 844 / M. 9 Şubat 1441–42 yılında Herat’ta doğmuştur. Aslen Uygur Türklerinden olan babası Guyāsü’ddîn Kîçkine Bahşî ya da Kîçkine Bahadır, Horasan hâkimi Sultan Babur’un hizmetinde bulunmuştur. Anne tarafından dedesi Ebu Saîd Çisek de Hüseyin Baykara’nın dedesi Mirza Baykara’nın beylerbeyliğini yapmıştır. Bu nedenle Nevāyî’nin çocukluğu, Hüseyin Baykara ile birlikte geçmiş ve birlikte eğitim görmüşlerdir.

Hüseyin Baykara’nın tahta geçmesinden sonra, Nevāyî’ye mühürdarlık görevi vermiştir. 1472 yılında mühürdarlık görevini bırakarak emir “divan beyi” olmuş, 1490 yılında da bu görevi bırakmıştır.

1476 yılında dostu Camî’nin telkiniyle Nakşibendî tarikatına girmesinden sonra aralarındaki dostluk ilerlemiş, Nevāyî’nin eserleri üzerinde de etkilere yol açmıştır.

Nevāyî, H. 11 Cemāziye’l-âhir 907 / M.3 Ocak 1501 yılında Herat’ta vefat etmiş ve Sultan Hüseyin Baykara Nevāyî ile olan arkadaşlığı, ona karşı olan saygısı ve sevgisine hürmeten Nevāyî’nin evinde üç gün yas tutmuştur.

Ömrü Herat başta olmak üzere Teftî, Horasan, Sebzvar, Meşhed, Semerkand, Esterabad şehirlerinde geçmiş olamsı dolayısıyla bu şehirlerde o devrin meşhur alim ve şairleriyle tanışmıştır. Onlardan feyz alarak derslerine katılmıştır. Nevāyî’nin âlim olarak yetişmesinde Ebu Leys Semerkandî’nin, şair ve devlet adamı olarak yetişmesinde de Abdurrahman Câmî’nin büyük etkisi vardır.

Nevāyî, çok büyük bir şair, tezhip, hat sanatlarından anlayan ve ilgilenen bir sanatkâr, birçok besteleri olan bir musiki-şinastır. Nevāyî’nin edebiyata olan ilgisinin başlamasında öncelikle babasının ve dayılarının daha sonra da yetiştiği dönemdeki toplum yapısının rolünün olduğunu söylemek mümkündür. Şiire meyletmesinde de hece vezniyle şiirler söyleyen babası Kîçkine Bahadır’ın, Kābilî mahlasıyla şiirler yazan dayısı Mir Said’in etkisi vardır. Ayrıca babasının ölümünden sonra Nevāyî’nin koruyucusu olan, Türkçe şiirleri de bulunan Sultan Ebu’l- Kasım Babur ile Kalender

mahlasıyla şiirler yazan ve Lutfî'yi okuyup onu örnek almasını telkin eden Hasan Edeşir'in de rolleri büyüktür.

Yaşadığı dönemde Fars dili ve edebiyatının Türkler arasında çok yaygın olması ve şairlerin büyük çoğunluğunun Farşça yazmaları gibi nedenlerle ilk şiirlerini, Fars diliyle ve Fânî mahlasıyla yazmıştır. On dokuz yaşında tanıştığı Molla Camî'nin de Nevâyî'nin şairliği üzerinde çok büyük bir etkisi vardır.

Şair olan dayıları Kâbilî ve Garîbî ile Sultan Ebu'l-Kasım Babur'un Türkçe şiirlerinin bulunması ve Nevâyî'nin de bu atmosfer içinde yetişmesi, onda Türk dili ile şiir yazma hevesinin uyanmasına sebep olmuştur. Nevâyî, şiirinin ve şairliğinin yanında her şeyden önce kendi milletini, kendi milletinin dilini ve bu dilin geleceğini düşünen, kendi dilinin diğer dillerle olan ilişkisi ile ilgili olarak Muğâkemetü'l-Luğateyn adlı bir eser de yazan büyük bir dilcidir. Türk dili ve edebiyatının değişik alanlarında ve türlerinde verdiği eserlerle birtakım ilkleri gerçekleştirmiş, Türk diline ilk hamseyi, ilk şairler tezkiresini, aruz ilmiyle ilgili ilk teorik eseri o yazmıştır.

Alî-Şîr Nevâyî'nin klâsik Çağatay edebiyatının teşekkülünde seçkin bir yeri vardır. Divân, tarih, mesnevî, tezkire, dil, musikî, aruz gibi çeşitli tür ve konularda otuz kadar irili ufaklı eser vermesi onun büyük ve velût bir sanatkâr olduğunu, geniş kültürünü ve zamanının ilimlerine vukufunu açıkça göstermektedir. Alî-Şîr bu bakımdan devrinin olduğu kadar, Türk sanat ve fikir hayatının da en mühim şahsiyetidir. Denilebilir ki Nevâyî kadar geniş bir tesir sahası olan ve mensup olduğu edebiyatın teessüs ve tekâmülünde hizmeti bulunan bir başka şahsiyete rastlamak mümkün değildir.

Nevâyî'nin her eseri, devrinin sosyal ve kültürel bir yönünü aydınlattığı gibi, onun geniş kültürünü, millî şuurunun yüceliğini ve sanat dehasını da yansıtmaktadır. Câmî ve Husrev-i Dihlevî'nin tesiri altında kalmasına rağmen hiçbir zaman taklitçi bir sanatkâr olmamış, orijinal kalmaya, hatta bazı bakımlardan üstadlarını aşmaya muvaffak olmuştur. Orta Asya Türk kültür ve sanat hayatının gelişmesinde en büyük rolü oynayan Nevâyî, şaşılabilecek derecede Türkçe sevgisine ve Türkçenin ifade kudretinin üstünlüğü inancına sahiptir. O tek başına köklü Fars edebiyatı ile âdeta rekabete girişmiş bir dava adamıdır. Altmış yıllık hayatını bu dava uğruna veren Nevâyî, kültür ve edebiyat tarihinde mümtaz bir yer edinmiştir.

Alî-Şîr Nevâyî'nin çeşitli tür ve konularda pek çok eser vermesi, onun kuruculuk vasfı ve gayesi ile izah edilebilir. Gerçekten Nevâyî, klâsik Çağatay edebiyatının teşekkül ve gelişmesinde Tanzimatçıların oynadığı rolü yüklenir. Bu sebeptendir ki Nevâyî, Fars edebiyatını Örnek almış, çeşitli türlerde Farşça yazılan eserleri Türkçeyle yeniden ve

orijinal kalarak yazmaya gayret etmiş, müşterek kültüre dayanan Orta Asya Türk edebiyatını millî ruh ve milli zevkle klâsik bir seviyeye ulaştırmaya muvaffak olmuştur.

### NEVĀYİNİN DİVANLARI

Nevāyî, Hüseyin Baykara'nın isteğiyle hazırlayıp sunduğu ilk divanına Bedāyü'l-bidāye adını vermiştir. Bu divan 1469 yılından sonra tertip edilmiştir. İkinci divanı olan Garaibü's-sıgar'ın başında bulunan Hutbe-i Devāvin, divanları hakkında geniş bilgi vermektedir.

İlk divanından sonra 1476–1486 yılları arasında yazdığı şiirleri Nevādirü'n-nihāye adında, ikinci bir divanda toplamıştır.

Nevāyî, ikinci divanını tertip ettikten sonra uzun süre şiir yazmamış, günlük duygu ve düşüncelerini ileride tamamlamak üzere birer matla beyiti halinde tespit etmiştir. Sultan Hüseyin Baykara, Nevāyî'ye bütün şiirlerini tamamlayıp iki divan daha hazırlamasını ve divanlarının sayısını Emir Hüsrev gibi dörde çıkarmasını söylemiş, ayrıca Cāmî'de aynı tavsiyede bulunmuştur.

Şair, Ĥazā'yinü'l-ma'ani adı altında topladığı bütün şiirlerini yılların mevsimlere ayrılması gibi, hayatın dört devresine ayırıyor ve her birine aşağıdaki şekilde isimler veriyor:

Ĥazā'yinü'l-ma'ani adı altında toplanan divanları:

1. Garā'ibü's-sıgar
2. Nevādirü'ş-şebāb
3. Bedāyü'l-vaşat
4. Fevāyidü'l-kiber

Ali Şir Nevayî'nin Türkçe yazdığı en eski şiirlerinin toplandığı ilk divanı Bedayü'l-Bidaye adını taşır. Nevayî bu divanı Hüseyin Baykara'nın isteği üzerine düzenlemiştir. Nevayî'nin daha sonraki şiirleri ise dört Türkçe divan içerisinde toplanmıştır. Ali Şir Nevayî'nin Türkçe divanlarının her biri ayrı adlar almıştır. *Garaibü's Sıgar* (çocukluğun gariplikleri) *Nevadirü'ş-Şebap* (Gençliğin nadir şiirleri) *Bedayü'l Vasat* (Orta yaşlılığın güzelliklerini ihtiva eden şiirler) ve *Fevaidü'l-Kiber* (yaşlılığın faydalı şiirleri) bu divanlara verilen adlardır. Aslında bunlara, büyük bir divanın dört ayrı

bölümü de diyebiliriz. Zaten kendisi de dördünü bir araya getirerek *Hazainü'l-Ma'ani* adını vermiştir. Nevayî'nin divanları üzerinde birçok araştırmacı çalışma yapmıştır. Bunlardan bazıları, Kaya Türkay, Bedayü'l Vasat, Önal Kaya, Fevayidü'l- Kiber, Metin Karaörs, Nevadirü's Şebab, Günay Alpay, Garaibü's-Sıgar, Kut, Günay, Garāibü's-Sıgar'dır.

#### **Devāvîn Nüshası:**

Topkapı Sarayı Revan ktp. 805 numara ile kayıtlı yazma müstakil Nevādirü'-şebāb nüshası olarak gösterilmiştir.<sup>1</sup> Cilt, dışı koyu kahverengi lake, üstü yıldızlı çizgilerle süslü, şemse ve köşeleri sarı kabartmadır. Ebatları 24.5–15.8 cm.'dir. Cildin içi lake resimlerle süslü olup 12 minyatür bulunmaktadır. 2b'nin kenarına III. Osman'ın vakıf mührü basılmıştır. Sayfalardaki yazının ebadı 15,7 x 9 cm.dir. Kâğıt abadi, yazı talik olup her sayfada 15 beyit bulunmaktadır. Yapılan incelemede bu yazmanın müstakil Nevādirü'-şebāb nüshası olmayıp, bir devāvîn nüshası olduğu anlaşılmıştır.

---

<sup>1</sup> Agah Sırrı Levend, Ali Şir Nevayî, TDK yay, Ankara 1996, Divanlar, II. Cilt, s: 9

**DEVAVİN NÜSHASINDAKİ GAZELLERİN DÖRT DİVANDAKİ YERLERİ**

| Devavin<br>Nüshası | Gara'ibü's-<br>sıgar | Nevādirü'ş-<br>şebāb | Bedāyi'ul-<br>vasat | Fevāyidü'l<br>kiber |
|--------------------|----------------------|----------------------|---------------------|---------------------|
| 1                  | *                    | 1                    | *                   | *                   |
| 2                  | *                    | 2                    | *                   | *                   |
| 3                  | *                    | 4                    | *                   | *                   |
| 4                  | *                    | 6                    | *                   | *                   |
| 5                  | *                    | 7                    | *                   | *                   |
| 6                  | *                    | 32                   | *                   | *                   |
| 7                  | *                    | *                    | 1                   | *                   |
| 8                  | *                    | *                    | *                   | 22                  |
| 9                  | *                    | 33                   | *                   | *                   |
| 10                 | *                    | *                    | *                   | 1                   |
| 11                 | 42                   | *                    | *                   | *                   |
| 12                 | *                    | *                    | *                   | *                   |
| 13                 | *                    | *                    | 2                   | *                   |
| 14                 | *                    | *                    | 4                   | *                   |
| 15                 | *                    | *                    | 5                   | *                   |
| 16                 | *                    | 3                    | *                   | *                   |
| 17                 | *                    | *                    | 3                   | *                   |
| 18                 | 37                   | *                    | *                   | *                   |
| 19                 | *                    | 34                   | *                   | *                   |
| 20                 | *                    | *                    | *                   | 3                   |

|          |    |    |    |    |
|----------|----|----|----|----|
| 21       | *  | *  | 34 | *  |
| 22       | 33 | *  | *  | *  |
| 23       |    | *  | *  | 4  |
| 24       | 5  | *  | *  | *  |
| Derkenar | *  | *  | 4  | *  |
| 25       | *  | 30 | *  | *  |
| 26       | *  | 5  | *  | *  |
| 27       | *  | *  | 6  |    |
| 28       | *  | *  | *  | 21 |
| 29       | *  | 19 | *  |    |
| 30       | *  | *  | *  | 5  |
| Derkenar | *  | 7  | *  | *  |
| 31       | *  | *  | 21 | *  |
| 32       | *  | *  |    | 6  |
| 33       | *  | *  | 7  | *  |
| 34       | *  | *  | *  | 23 |
| 35       | *  | 20 | *  | *  |
| 36       | *  | *  | *  | 24 |
| 37       | *  | *  | *  | *  |
| 38       | *  | 9  | *  | *  |
| 39       | *  | 16 | *  | *  |
| 40       | *  | *  | 17 | *  |
| 41       | *  | *  | 11 | *  |

|    |    |    |    |    |
|----|----|----|----|----|
| 42 | *  | 12 | *  | *  |
| 43 | *  | *  | *  | 16 |
| 44 | 14 | *  | *  | *  |
| 45 | *  | 14 | *  | *  |
| 46 | 35 | *  | *  | *  |
| 47 | *  | *  | *  | *  |
| 48 | *  | 31 | *  | *  |
| 49 | *  | *  | *  | 38 |
| 50 | *  | *  | 33 | *  |
| 51 | *  | *  | *  | *  |
| 52 | *  | *  | *  | 41 |
| 53 | *  | 40 | *  | *  |
| 54 | *  | 45 | *  | *  |
| 55 | *  | *  | 45 | *  |
| 56 | *  | *  | 49 | *  |
| 57 | 50 | *  | *  | *  |
| 58 | *  | 46 | *  | *  |
| 59 | *  | *  | 46 | *  |
| 60 | *  | *  | *  | 49 |
| 61 | *  | *  | *  | 47 |
| 62 | *  | *  | 41 | *  |
| 63 | *  | 41 | *  | *  |
| 64 | *  | 44 | *  | *  |

|    |    |    |    |    |
|----|----|----|----|----|
| 65 | *  | 55 | *  | *  |
| 66 | *  | *  | 43 | *  |
| 67 | 55 | *  | *  | *  |
| 68 | *  | *  | *  | 46 |
| 69 | *  | *  | 40 | *  |
| 70 | *  | *  | *  | *  |
| 71 | *  | 58 | *  | *  |
| 72 | 67 | *  | *  | *  |
| 73 | *  | *  | *  | 59 |
| 74 | *  | *  | 57 | *  |
| 75 | *  | *  | 60 | *  |
| 76 | 68 | *  | *  | *  |
| 77 | *  | *  | *  | 68 |
| 78 | 69 | *  | *  | *  |
| 79 | *  | *  | *  | *  |
| 80 | 72 | *  | *  | *  |
| 81 | *  | *  | *  | 91 |
| 82 | *  | *  | *  | 79 |
| 83 | *  | 75 | *  | *  |
| 84 | *  | 74 | *  | *  |
| 85 | *  | *  | 74 | *  |
| 86 | *  | *  | 70 | *  |
| 87 | *  | 77 | *  | *  |

|     |    |    |    |    |
|-----|----|----|----|----|
| 88  | *  | 81 | *  | *  |
| 89  | *  | *  | 71 | *  |
| 90  | *  | *  | 87 | *  |
| 91  | *  | *  | 75 | *  |
| 92  | *  | 69 | *  | *  |
| 93  | *  | 70 | *  | *  |
| 94  | *  | *  | *  | 76 |
| 95  | *  | 82 | *  | *  |
| 96  | *  | 78 | *  | *  |
| 97  | 88 | *  | *  | *  |
| 98  | *  | 84 | *  | *  |
| 99  | *  | 86 | *  | *  |
| 100 |    | 89 | *  | *  |
| 101 | *  | *  | *  | 93 |
| 102 | *  | *  | 90 | *  |
| 103 | *  | *  | 91 | *  |
| 104 | *  | 92 | *  | *  |
| 105 | *  | 93 | *  | *  |
| 106 | 98 | *  | *  | *  |
| 107 | *  | 94 | *  | *  |
| 108 | *  | 95 | *  | *  |
| 109 | *  | 98 | *  | *  |
| 110 | *  | 97 | *  | *  |

|     |     |     |     |     |
|-----|-----|-----|-----|-----|
| 111 | 104 | *   | *   | *   |
| 112 | *   | 99  | *   | *   |
| 113 | *   | 101 | *   | *   |
| 114 | *   | 102 | *   | *   |
| 115 | *   | 103 | *   | *   |
| 116 | *   | 107 | *   | *   |
| 117 | *   | 108 | *   | *   |
| 118 | *   | 113 | *   | *   |
| 119 | *   | *   | *   | 117 |
| 120 | *   | *   | *   | 111 |
| 121 | *   | *   | 111 | *   |
| 122 | *   | *   | 113 | *   |
| 123 | *   | *   | *   | 118 |
| 124 | *   | 115 | *   | *   |
| 125 | *   | 116 | *   | *   |
| 126 | *   |     | *   | 132 |
| 127 | *   | 118 | *   | *   |
| 128 | *   | 120 | *   | *   |
| 129 | *   | *   | 120 | *   |
| 130 | *   | *   | *   | 124 |
| 131 | *   | 117 | *   | *   |
| 132 | 126 | *   | *   | *   |
| 133 | *   | 122 | *   | *   |

|     |     |     |     |     |
|-----|-----|-----|-----|-----|
| 134 | *   | *   | 123 | *   |
| 135 | *   | *   | 125 | *   |
| 136 | 130 | *   | *   | *   |
| 137 | *   | *   | *   | 131 |
| 138 | *   | 128 | *   | *   |
| 139 | *   | 130 | *   | *   |
| 140 | *   | 132 | *   | *   |
| 141 | *   | 133 | *   | *   |
| 142 | *   | 138 | *   | *   |
| 143 | *   | 139 | *   | *   |
| 144 | *   | *   | 139 | *   |
| 145 | *   | *   | *   | 144 |
| 146 | *   | 181 | *   | *   |
| 147 | *   | *   | 181 | *   |
| 148 | *   | *   | 182 | *   |
| 149 | *   | *   | 183 | *   |
| 150 | *   | *   | *   | 192 |
| 151 | *   | 184 | *   | *   |
| 152 | *   |     | 135 | *   |
| 153 | *   | 150 | *   | *   |
| 154 | *   | 151 | *   | *   |
| 155 | *   | 149 | *   | *   |
| 156 | *   |     | *   | 183 |

|     |   |     |     |     |
|-----|---|-----|-----|-----|
| 157 | * | *   | *   | *   |
| 158 | * | *   | 180 | *   |
| 159 | * | *   | *   | 186 |
| 160 | * | *   | *   | 189 |
| 161 | * | *   | *   | 188 |
| 162 | * | 146 | *   | *   |
| 163 | * | *   | 146 | *   |
| 164 | * | *   | *   | 195 |
| 165 | * | 187 | *   | *   |
| 166 | * | 188 | *   | *   |
| 167 | * | 189 | *   | *   |
| 168 | * | *   | 136 | *   |
| 169 | * | 155 | *   | *   |
| 170 | * | 161 | *   | *   |
| 171 | * | 190 | *   | *   |
| 172 | * | 154 | *   | *   |
| 173 | * | *   | 154 | *   |
| 174 | * | *   | *   | 161 |
| 175 | * | 158 | *   | *   |
| 176 | * | 160 | *   | *   |
| 177 | * | 163 | *   | *   |
| 178 | * | 162 | *   | *   |
| 179 | * | *   | 172 | *   |

|     |     |     |     |     |
|-----|-----|-----|-----|-----|
| 180 | *   | 170 | *   | *   |
| 181 | *   | 165 | *   | *   |
| 182 | *   | 166 | *   | *   |
| 183 | *   | 168 | *   | *   |
| 184 | *   | 169 | *   | *   |
| 185 | *   | 172 | *   | *   |
| 186 | *   | 173 | *   | *   |
| 187 | 185 | *   | *   | *   |
| 188 | *   | 175 | *   | *   |
| 189 | *   | 176 | *   | *   |
| 190 | *   | *   | *   | 181 |
| 191 | *   | *   | 166 | *   |
| 192 | *   | *   | *   | 175 |
| 193 | *   | *   | 167 | *   |
| 194 | *   | *   | *   | 176 |
| 195 | *   | *   | *   | 157 |
| 196 | *   | *   | 150 | *   |
| 197 | *   | *   | 164 | *   |
| 198 | *   | *   | 165 | *   |
| 199 | *   | *   | 174 | *   |
| 200 | 152 | *   | *   | *   |
| 201 | *   | 143 | *   | *   |
| 202 | *   | *   | *   | 182 |

|     |     |     |     |     |
|-----|-----|-----|-----|-----|
| 203 | *   | 144 | *   | *   |
| 204 | *   | *   | *   | 174 |
| 205 | *   | 177 | *   | *   |
| 206 | *   | 199 | *   | *   |
| 207 | *   | 200 | *   | *   |
| 208 | *   | 201 | *   | *   |
| 209 | *   | 204 | *   | *   |
| 210 | *   | 205 | *   | *   |
| 211 | *   | 208 | *   | *   |
| 212 | *   | 209 | *   | *   |
| 213 | *   | 210 | *   | *   |
| 214 | *   | 215 | *   | *   |
| 215 | *   | 216 | *   | *   |
| 216 | *   | 217 | *   | *   |
| 217 | *   | *   | 217 | *   |
| 218 | *   | *   | *   | 227 |
| 219 | 230 | *   | *   | *   |
| 220 | *   | *   | 118 | *   |
| 221 | *   | *   | *   | 228 |
| 222 | 228 | *   | *   | *   |
| 223 | *   | 219 | *   | *   |
| 224 | *   | *   | *   | *   |
| 225 | *   | 221 | *   | *   |

|     |     |     |     |     |
|-----|-----|-----|-----|-----|
| 226 | *   | 222 | *   | *   |
| 227 | *   | 223 | *   | *   |
| 228 | *   | 224 | *   | *   |
| 229 | *   | 225 | *   | *   |
| 230 | *   | 226 | *   | *   |
| 231 | *   | 227 | *   | *   |
| 232 | *   | *   | *   | 249 |
| 233 | 250 | *   | *   | *   |
| 234 | *   | 239 | *   | *   |
| 235 | *   | *   | *   | *   |
| 236 | *   | *   | *   | 250 |
| 237 | *   | 240 | *   | *   |
| 238 | *   | *   | 240 | *   |
| 239 | *   | *   | *   | 251 |
| 240 | *   | 241 | *   | *   |
| 241 | *   | *   | 241 | *   |
| 242 | *   | *   | 242 | *   |
| 243 | *   | 243 | *   | *   |
| 244 | *   | 247 | *   | *   |
| 245 | *   | 248 | *   | *   |
| 246 | *   | 249 | *   | *   |
| 247 | *   | 257 | *   | *   |
| 248 | *   | 258 | *   | *   |

|     |     |     |     |     |
|-----|-----|-----|-----|-----|
| 249 | 270 | *   | *   | *   |
| 250 | *   | *   | *   | 272 |
| 251 | *   | *   | 260 | *   |
| 252 | *   | *   | *   | 273 |
| 253 | *   | 263 | *   | *   |
| 254 | *   |     | 263 | *   |
| 255 | *   | 264 | *   | *   |
| 256 | *   | *   | 264 | *   |
| 257 | *   | *   | *   | *   |
| 258 | 280 | *   | *   | *   |
| 259 | *   | 269 | *   | *   |
| 260 | *   | 267 | *   | *   |
| 261 | *   | *   | 267 | *   |
| 262 | *   | *   | *   | 280 |
| 263 | 279 | *   | *   | *   |
| 264 | *   | 268 | *   | *   |
| 265 | *   | *   | 268 | *   |
| 266 | *   | *   | *   | 281 |
| 267 | *   | 271 | *   | *   |
| 268 | *   | 274 | *   | *   |
| 269 | *   | 273 | *   | *   |
| 270 | *   | 276 | *   | *   |
| 271 | *   | *   | *   | *   |

|     |     |     |     |     |
|-----|-----|-----|-----|-----|
| 272 | *   | 277 | *   | *   |
| 273 | *   | 278 | *   | *   |
| 274 | *   | 279 | *   | *   |
| 275 | *   | 280 | *   | *   |
| 276 | *   | 281 | *   | *   |
| 277 | 294 |     | *   | *   |
| 278 | *   | 283 | *   | *   |
| 279 | *   |     | *   | 296 |
| 280 | *   | 284 | *   | *   |
| 281 | *   | 285 | *   | *   |
| 282 | *   | 289 | *   | *   |
| 283 | *   | 288 | *   | *   |
| 284 | *   |     | *   | 307 |
| 285 | *   | 290 | *   | *   |
| 286 | *   | 291 | *   | *   |
| 287 | *   | 292 | *   | *   |
| 288 | *   | 293 | *   | *   |
| 289 | *   | *   | 293 | *   |
| 290 | *   | 294 | *   | *   |
| 291 | *   | *   | 294 | *   |
| 292 | *   | 295 | *   | *   |
| 293 | *   | 296 | *   | *   |
| 294 | *   | 298 | *   | *   |

|     |     |     |     |     |
|-----|-----|-----|-----|-----|
| 295 | *   | 300 | *   | *   |
| 296 | *   | *   | *   | 313 |
| 297 | *   | 301 | *   | *   |
| 298 | *   | *   | 301 | *   |
| 299 | *   | *   | 306 | *   |
| 300 | *   | *   | 308 | *   |
| 301 | *   | *   | 310 | *   |
| 302 | *   | *   | *   | 328 |
| 303 | *   | *   | *   | 229 |
| 304 | *   | 317 | *   | *   |
| 305 | *   |     | *   | 330 |
| 306 | *   | 318 | *   | *   |
| 307 | *   | *   | *   | 331 |
| 308 | *   | *   | *   | 332 |
| 309 | 331 | *   | *   | *   |
| 310 | *   | *   | 323 | *   |
| 311 | *   | *   | *   | 333 |
| 312 | 332 | *   | *   |     |
| 313 | *   | *   | *   | *   |
| 314 | *   | 323 | *   | *   |
| 315 | *   | 324 | *   | *   |
| 316 | *   | *   | 328 | *   |
| 317 | *   | *   | 329 | *   |

|     |     |     |     |     |
|-----|-----|-----|-----|-----|
| 318 | *   | *   | 331 | *   |
| 319 | *   | *   | 332 | *   |
| 320 | *   | *   | *   | 342 |
| 321 | 341 | *   | *   |     |
| 322 | *   | *   | 333 |     |
| 323 | *   | *   | *   | 343 |
| 324 | 343 | *   | *   | *   |
| 325 | *   | 332 | *   | *   |
| 326 | *   | 333 | *   | *   |
| 327 | *   | *   | 336 | *   |
| 328 | *   | *   | 338 | *   |
| 329 | *   | *   | 339 |     |
| 330 | *   | *   | *   | 348 |
| 331 | 377 | *   | *   | *   |
| 332 | *   | 363 | *   | *   |
| 333 | *   | *   | 342 | *   |
| 334 | *   | *   | 347 | *   |
| 335 | *   | *   | 348 | *   |
| 336 | *   | *   | *   | 358 |
| 337 | *   | 344 | *   | *   |
| 338 | *   | *   | 349 | *   |
| 339 | *   | *   | *   | 359 |
| 340 | *   | 339 | *   | *   |

|     |   |     |     |     |
|-----|---|-----|-----|-----|
| 341 | * |     | 350 | *   |
| 342 | * | 347 | *   | *   |
| 343 | * | *   | *   | 360 |
| 344 | * | 348 | *   | *   |
| 345 | * | *   | *   | *   |
| 346 | * | 349 | *   | *   |
| 347 | * | *   | 352 | *   |
| 348 | * | 350 | *   | *   |
| 349 | * | *   | 354 | *   |
| 350 | * | 352 | *   | *   |
| 351 | * | 355 | *   | *   |
| 352 | * | *   | *   | 365 |
| 353 | * | 353 | *   | *   |
| 354 | * | 366 | *   | *   |
| 355 | * | 354 | *   | *   |
| 356 | * | *   | *   | 367 |
| 357 | * | 355 | *   | *   |
| 358 | * | *   | 358 | *   |
| 359 | * | 356 |     | *   |
| 360 | * | *   | 359 | *   |
| 361 | * | 357 | *   | *   |
| 362 | * | *   | *   | 370 |
| 363 | * | 358 | *   | *   |

|     |   |     |     |     |
|-----|---|-----|-----|-----|
| 364 | * | *   | 361 | *   |
| 365 | * | 364 | *   | *   |
| 366 | * | 366 | *   | *   |
| 367 | * | 365 | *   | *   |
| 368 | * | *   | 373 | *   |
| 369 | * | *   | 374 | *   |
| 370 | * | 372 | *   | *   |
| 371 | * | *   | 377 | *   |
| 372 | * | *   | *   | 390 |
| 373 | * | 375 | *   | *   |
| 374 | * | *   | 379 | *   |
| 375 | * | *   | *   | 392 |
| 376 | * | *   | *   | 393 |
| 377 | * | *   | *   | *   |
| 378 | * | 371 | *   | *   |
| 379 | * | *   | 382 | *   |
| 380 | * | *   | *   | 395 |
| 381 | * | 380 | *   | *   |
| 382 | * | *   | 383 | *   |
| 383 | * | *   | 384 | *   |
| 384 | * | *   | *   | 396 |
| 385 | * | 381 | *   | *   |
| 386 | * | *   | *   | 398 |

|     |     |     |     |     |
|-----|-----|-----|-----|-----|
| 387 | *   | *   | 386 | *   |
| 388 | 396 | *   | *   | *   |
| 389 | *   | 382 | *   | *   |
| 390 | *   | *   | *   | 399 |
| 391 | *   | *   | 387 |     |
| 392 | *   | *   | *   | 400 |
| 393 | *   | *   | 389 | *   |
| 394 | *   | *   | 385 | *   |
| 395 | *   | *   |     | 402 |
| 396 | *   | *   | 390 |     |
| 397 | *   | *   |     | 403 |
| 398 | *   | *   | 391 |     |
| 399 | *   | *   | *   | 404 |
| 400 | *   | 389 | *   | *   |
| 401 | *   | *   | 392 | *   |
| 402 | *   | *   | *   | 405 |
| 403 | 404 | *   | *   | *   |
| 404 | *   | 390 | *   | *   |
| 405 | *   | *   | 393 | *   |
| 406 | *   | *   | *   | 406 |
| 407 | 405 | *   | *   | *   |
| 408 | *   | 391 | *   | *   |
| 409 | *   | *   | 394 | *   |

|     |   |     |     |     |
|-----|---|-----|-----|-----|
| 410 | * | 392 | *   | *   |
| 411 | * | *   | *   | 407 |
| 412 | * | *   | *   | 406 |
| 413 | * | *   | 395 | *   |
| 414 | * | *   | *   | 401 |
| 415 | * | 393 | *   | *   |
| 416 | * | *   | 396 | *   |
| 417 | * | 394 | *   | *   |
| 418 | * | 394 | *   | *   |
| 419 | * | *   | *   | 412 |
| 420 | * | *   | *   | *   |
| 421 | * | *   | *   | 419 |
| 422 | * | *   | 405 | *   |
| 423 | * | *   |     | 420 |
| 424 | * | *   | 406 | *   |
| 425 | * | *   | *   | 421 |
| 426 | * | *   | 407 | *   |
| 427 | * | *   | *   | 424 |
| 428 | * | *   | *   | 426 |
| 429 | * | *   | *   | 431 |
| 430 | * | *   | 413 | *   |
| 431 | * | *   | *   | 432 |
| 432 | * | *   | *   | 433 |

|     |   |     |     |     |
|-----|---|-----|-----|-----|
| 433 | * | *   | 415 | *   |
| 434 | * | *   | *   | 435 |
| 435 | * | *   | 417 | *   |
| 436 | * | *   | *   | 436 |
| 437 | * | 416 | *   | *   |
| 438 | * | 417 | *   | *   |
| 439 | * | 424 | *   | *   |
| 440 | * | 425 | *   | *   |
| 441 | * | 426 | *   | *   |
| 442 | * | *   | *   | *   |
| 443 | * | *   | *   | 447 |
| 444 | * | *   | *   | 449 |
| 445 | * | 429 | *   | *   |
| 446 | * | *   | 431 | *   |
| 447 | * | 430 | *   | *   |
| 448 | * | *   | 432 | *   |
| 449 | * | *   | *   | *   |
| 450 | * | *   | 433 | *   |
| 451 | * | *   | *   | 452 |
| 452 | * | *   | 445 | *   |
| 453 | * | 432 | *   | *   |
| 454 | * | *   | 446 | *   |
| 455 | * | 433 | *   | *   |

|     |     |     |     |     |
|-----|-----|-----|-----|-----|
| 456 | *   | *   | *   | 455 |
| 457 | *   | *   | 448 | *   |
| 458 | *   | 435 | *   | *   |
| 459 | *   | *   | *   | 456 |
| 460 | *   | 436 | *   | *   |
| 461 | *   | *   | 438 | *   |
| 462 | *   | *   | *   | 457 |
| 463 | *   | *   | *   | 422 |
| 464 | *   | 437 | *   | *   |
| 465 | *   | *   | *   | 458 |
| 466 | 451 | *   | *   | *   |
| 467 | *   | 439 | *   | *   |
| 468 | *   | 440 | *   | *   |
| 469 | *   | *   | 442 | *   |
| 470 | *   | *   | *   | 462 |
| 471 | *   | *   | 444 | *   |
| 472 | *   | *   | *   | 464 |
| 473 | *   | *   | 455 | *   |
| 474 | *   | *   | 446 | *   |
| 475 | *   | *   | *   | 466 |
| 476 | *   | 445 | *   | *   |
| 477 | *   | *   | 447 | *   |
| 478 | *   | *   | *   | 467 |

|     |   |     |     |     |
|-----|---|-----|-----|-----|
| 479 | * | 446 | *   | *   |
| 480 | * | *   | *   | 468 |
| 481 | * | 447 | *   | *   |
| 482 | * | 466 | *   | *   |
| 483 | * | *   | *   | 490 |
| 484 | * | 467 | *   | *   |
| 485 | * | *   | *   | 469 |
| 486 | * | 448 | *   | *   |
| 487 | * | *   | *   | 470 |
| 488 | * | 449 | *   | *   |
| 489 | * | *   | *   | 475 |
| 490 | * | 454 | *   | *   |
| 491 | * | *   | 456 | *   |
| 492 | * | *   | *   | *   |
| 493 | * | *   | *   | 479 |
| 494 | * | 458 | *   | *   |
| 495 | * | *   | 460 | *   |
| 496 | * | *   | *   | 481 |
| 497 | * | *   | 467 | *   |
| 498 | * | *   | *   | 487 |
| 499 | * | *   | *   | 491 |
| 500 | * | 468 | *   | *   |
| 501 | * | *   | 470 | *   |

|     |   |     |     |     |
|-----|---|-----|-----|-----|
| 502 | * | *   | *   | *   |
| 503 | * | *   | *   | 492 |
| 504 | * | 469 | *   | *   |
| 505 | * | *   | 471 | *   |
| 506 | * | *   |     | 493 |
| 507 | * | *   | 473 |     |
| 508 | * | *   | *   | 495 |
| 509 | * | 472 | *   | *   |
| 510 | * | *   | 474 | *   |
| 511 | * | *   | *   | 496 |
| 512 | * | 473 | *   | *   |
| 513 | * | *   | 475 | *   |
| 514 | * | *   | *   | 497 |
| 515 | * | 474 | *   | *   |
| 516 | * | *   | 476 | *   |
| 517 | * | *   | *   | 498 |
| 518 | * | 475 | *   | *   |
| 519 | * | *   | *   | 499 |
| 520 | * | 461 | *   | *   |
| 521 | * | *   | *   | 500 |
| 522 | * | 477 | *   | *   |
| 523 | * | *   | *   | 501 |
| 524 | * | *   | *   | 503 |

|     |   |     |     |     |
|-----|---|-----|-----|-----|
| 525 | * | 480 | *   | *   |
| 526 | * | *   | 482 | *   |
| 527 | * | *   | *   | 504 |
| 528 | * | 481 | *   | *   |
| 529 | * | *   | 483 | *   |
| 530 | * | *   | *   | 505 |
| 531 | * | 482 | *   | *   |
| 532 | * |     | *   | 506 |
| 533 | * | 483 | *   | *   |
| 534 | * | *   | 485 | *   |
| 535 | * | *   | *   | 509 |
| 536 | * | *   | 488 | *   |
| 537 | * | *   | *   | 510 |
| 538 | * | 487 | *   | *   |
| 539 | * | 488 | *   | *   |
| 540 | * | 490 | *   | *   |
| 541 | * | 489 | *   | *   |
| 542 | * |     | 491 | *   |
| 543 | * | 507 | *   | *   |
| 544 | * | 508 | *   | *   |
| 545 | * | *   | *   | 532 |
| 546 | * | *   | 511 | *   |
| 547 | * | *   | *   | 533 |

|     |     |     |     |     |
|-----|-----|-----|-----|-----|
| 548 | *   | 510 | *   | *   |
| 549 | *   | *   | 512 | *   |
| 550 | *   | *   | *   | 534 |
| 551 | *   | 511 | *   | *   |
| 552 | *   |     | *   | 531 |
| 553 | *   | *   | *   | 544 |
| 554 | *   | *   | *   | 535 |
| 555 | 526 | *   | *   | *   |
| 556 | *   | *   | 514 | *   |
| 557 | *   | 513 | *   | *   |
| 558 | *   | *   | 515 | *   |
| 559 | *   | *   | *   | 538 |
| 560 | *   | 515 | *   | *   |
| 561 | *   | *   | 561 | *   |
| 562 | *   | 516 | *   | *   |
| 563 | *   | *   | 518 | *   |
| 564 | *   | *   | *   | 540 |
| 565 | *   | 517 | *   | *   |
| 566 | *   | *   | 519 | *   |
| 567 | *   | 522 | *   | *   |
| 568 | *   | *   | 524 | *   |
| 569 | *   | *   | *   | 552 |
| 570 | *   | 524 | *   | *   |

|     |   |     |     |     |
|-----|---|-----|-----|-----|
| 571 | * | *   | 526 | *   |
| 572 | * | 525 | *   | *   |
| 573 | * | *   | 527 | *   |
| 574 | * | *   | 528 | *   |
| 575 | * | *   | *   | 555 |
| 576 | * | 527 | *   | *   |
| 577 | * | *   | 529 | *   |
| 578 | * | *   | *   | 556 |
| 579 | * | 529 | *   | *   |
| 580 | * | *   | 531 | *   |
| 581 | * | *   | 532 | *   |
| 582 | * | *   | *   | 559 |
| 583 | * | *   | *   | 573 |
| 584 | * | 545 | *   | *   |
| 585 | * | *   | *   | 574 |
| 586 | * | 546 | *   | *   |
| 587 | * | *   | 548 | *   |
| 588 | * | *   | 549 | *   |
| 589 | * | *   | 550 | *   |
| 590 | * | *   | *   | 577 |
| 591 | * | 549 | *   | *   |
| 592 | * | *   | *   | 579 |
| 593 | * | 551 | *   | *   |

|     |     |     |     |     |
|-----|-----|-----|-----|-----|
| 594 | *   | *   | 553 | *   |
| 595 | *   | *   | *   | 580 |
| 596 | *   | 552 | *   | *   |
| 597 | *   | 553 | *   | *   |
| 598 | *   | *   | 555 | *   |
| 599 | *   | 547 | *   | *   |
| 600 | *   | *   | *   | 584 |
| 601 | *   | 556 | *   | *   |
| 602 | *   | *   | 558 | *   |
| 603 | *   | *   | *   | 585 |
| 604 | *   | 557 | *   | *   |
| 605 | *   | *   | 559 | *   |
| 606 | 591 | *   | *   | *   |
| 607 | *   | 574 | *   | *   |
| 608 | *   | 576 | *   | *   |
| 609 | *   | 577 | *   | *   |
| 610 | *   | *   | 579 | *   |
| 611 | *   | 573 | *   | *   |
| 612 | *   | *   | 580 | *   |
| 613 | *   | *   | *   | 607 |
| 614 | *   | 579 | *   | *   |
| 615 | *   | *   |     | 608 |
| 616 | *   | 580 | *   | *   |

|     |   |     |     |     |
|-----|---|-----|-----|-----|
| 617 | * | *   | *   | 609 |
| 618 | * | 581 | *   | *   |
| 619 | * | 592 | *   | *   |
| 620 | * | *   | *   | 621 |
| 621 | * | *   | 594 | *   |
| 622 | * | *   | 595 | *   |
| 623 | * | 594 | *   | *   |
| 624 | * | *   | *   | 668 |
| 625 | * | *   | *   | 623 |
| 626 | * | 595 | *   | *   |
| 627 | * | *   | 597 | *   |
| 628 | * | *   | *   | 624 |
| 269 | * | 596 | *   | *   |
| 630 | * | *   | *   | 625 |
| 631 | * | 597 | *   | *   |
| 632 | * | *   | *   | 626 |
| 633 | * | *   | 600 | *   |
| 634 | * | *   | *   | 627 |
| 635 | * | 599 | *   | *   |
| 636 | * | *   | 601 | *   |
| 637 | * | *   | *   | 628 |
| 638 | * | 600 | *   | *   |
| 639 | * | 601 | *   | *   |

|     |   |     |     |     |
|-----|---|-----|-----|-----|
| 640 | * | *   | 603 | *   |
| 641 | * | *   | *   | 630 |
| 642 | * | 602 | *   | *   |
| 643 | * | *   | 604 | *   |
| 644 | * | *   | *   | 631 |
| 645 | * | 603 | *   | *   |
| 646 | * | *   | 605 | *   |
| 647 | * | *   | *   | 632 |
| 648 | * | 614 | *   | *   |
| 649 | * | *   | *   | 643 |
| 650 | * | 615 | *   | *   |
| 651 | * | *   | 617 | *   |
| 652 | * | 616 | *   | *   |
| 653 | * | *   | 618 | *   |
| 654 | * | 617 | *   | *   |
| 655 | * | *   | 619 | *   |
| 656 | * | *   | 620 | *   |
| 657 | * | *   | *   | 647 |
| 658 | * | 619 | *   | *   |
| 669 | * | *   | *   | 648 |
| 660 | * | 620 | *   | *   |
| 661 | * | *   | 622 | *   |
| 662 | * | *   | *   | 649 |

|     |     |     |     |     |
|-----|-----|-----|-----|-----|
| 663 | *   | 621 | *   | *   |
| 664 | *   | *   | 623 | *   |
| 665 | *   | *   |     | 650 |
| 666 | *   | 622 | *   | *   |
| 667 | *   | 623 | *   | *   |
| 668 | 625 | *   | *   | *   |
| 669 | *   | *   | *   | 552 |
| 670 | *   | 624 | *   | *   |
| 671 | *   | *   | 626 | *   |
| 672 | *   | *   | *   | *   |
| 673 | *   | 625 | *   | *   |
| 674 | *   | *   | *   | 654 |
| 675 | *   | 626 | *   | *   |
| 676 | *   | 627 | *   | *   |
| 677 | *   | 628 | *   | *   |
| 678 | *   | 629 | *   | *   |
| 679 | *   | 630 | *   | *   |
| 680 | *   | 631 | *   | *   |
| 681 | *   | 632 | *   | *   |
| 682 | *   | 633 | *   | *   |
| 683 | *   | 634 | *   | *   |
| 684 | 734 | *   | *   | *   |
| 685 | 744 | *   | *   | *   |

|     |     |   |   |   |
|-----|-----|---|---|---|
| 686 | 751 | * | * | * |
| 687 | 757 | * | * | * |
| 688 | 758 | * | * | * |
| 689 | 778 | * | * | * |

### ÇAĞATAY TÜRKÇESİNİN GELİŞMESİ VE KARAKTERİ

Çağatayca için türk araştırmacılar genellikle, Köprülü'nün İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı “Çağatay Edebiyatı” maddesindeki tanımı benimsemektedir. Köprülü Çağatayca'yı şu şekilde tanımlar:”Kelimenin en geniş manası ile Moğol istilasından sonra Cengiz çocukları tarafından kurulan Çağatay, İlhanlı ve Altınordu imparatorluklarının medeni merkezlerinde XIII.-XIV. Asırlarda inkişaf eden ve Timurlular devrinde, bilhassa XV. Asırda, klasik bir mahiyet alarak zengin bir edebiyat yaratan edebî Orta-Asya lehçesi”<sup>2</sup>

Janos Eckmann'ın Çağatayca ile ilgili tanımı ise şu şekildedir. “ Karahanlı (11.-13. yüzyıllar) ve Harezmi ( 14. yüzyıl) edebi dillerinin devamı olarak, Timurlular ( 1405–1506) idaresi altında gelişen dil.”<sup>3</sup>

J. Eckmann Çağataycanın Türkistan'da ve Avrupa Rusyası'nda 19. asır sonuna kadar, Oğuzlar'ın dışındaki İslam-Türklerinin edebiyat dili olarak yayıldığını da belirtir.<sup>4</sup>

Ahmet Bican Ercilasun'un 15. yüzyılın ilk yarısında başlayıp, 20. yüzyılın başlarına kadar devam ettiğini söylediği Çağatayca hakkındaki açıklamaları şu şekildedir: “ Batı Türklüğünün sınırını çizen Karadeniz, Kafkas Dağları, Hazar Denizi ve Orta İran'ın kuzey ve doğusunda kalan ve Müslüman olan bütün kuzey ve doğu Türklüğü, 15. yüzyılın başlarından, 20. yüzyıl başlarına dek aynı yazı dilini kullanmıştır; bu yazı dilinin Türkoloji literatüründeki adı Çağatay Türkçesidir.”<sup>5</sup>

XIII. yüzyıla kadar tek bir kol halinde gelip, Harezmi döneminde dallanmaya uğrayan Orta-Asya Türk yazı dilinin bu yüzyıldan sonraki gelişimi; adlandırma, bölge ve zaman

<sup>2</sup> İslam Ansiklopedisi, Çağatay Edebiyatı Maddesi, c. 3, Milli Eğitim Basımevi, Eskişehir, 1997, s. 270

<sup>3</sup> Eckmann, Janos; Çağatayca El Kitabı ( Çev.: Günay Karaağaç), Akçağ yayınları, Ankara 2003, s.XI

<sup>4</sup> Akalın, Mehmet; Tarihi Türk Şiveleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları, Ankara, 1998, s. 211

<sup>5</sup> Ercilasun, Ahmet Bican; Türk Dili Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s. 404

açısından Türkologlarca tartışılan bir konu olmuştur.<sup>6</sup> Köprülü'ye göre XIII. Yüzyıldan Eckmann'a göre XV. Yüzyıldan başlayıp Nevāyî ile klasik şeklini aldıktan sonra XIX. Yüzyıl sonlarında yerini Özbekçeye bırakan Çağataycanın kökeni, gelişmesi ve dönemleri üzerinde değişik görüşler ileri sürülmüştür.<sup>7</sup>

Ahmet Caferoğlu, Çağatay deyiminin ilk olarak Cengiz'in ikinci oğlu Çağatay'dan türediğini belirtir.<sup>8</sup> Janos Eckmann ve daha birçok bilim adamı da Çağatay kelimesinin türeyişi hususunda Ahmet Caferoğlu ile hemfikirdir. Yine Caferoğlu'na göre, ilk zamanlarda sadece kişi adı olan kelime, XIV. Yüzyıldan sonra, Maveraünnehir'in Çağatay varislerinin idaresi altına geçmesiyle, daha resmi bir mana almış; Orta-Asya Türk devletine alem olmuştur.<sup>9</sup> Çağatay deyimi bu resmi manası dışında, bir de kabile adı olarak kullanılmıştır. Caferoğlu görüşlerine şunları da ekler: “ Deyim, Timurîlerle Çağataylılar devrinde, sırf göçebe ve göçebelik geleneklerine bağlı halklara izafe edilmekle kalmamış, sonraları Çağatay sülalesine mensup hükümdarlar bulunmadığı sıralarda dahi, kendi resmi manasını muhafaza etmiş ve hatta Hindistan'a kadar götürülmüştür.<sup>10</sup>

XVI. yüzyıldan sonra Timurî'lerin düşmesiyle, yeni yeni kurulmaya başlayan Özbek ülkelerinde Çağatay ismini taşıyan göçebe halkalara rastlanır. Bununla birlikte, Çağataylıları, Türkleşmiş Moğollardan sayanlar da vardır. Fakat bu görüş, geniş bir taraftar bulamamış ve sırf bazı göçebelerin kendilerine “ Moğol” kavim adını vermelerinden ileri gelmiştir.<sup>11</sup>

Ahmet Caferoğlu “ ‘Ali Şir Nevāyî'nin eserlerinde adı geçen Özbek, Kamlık, Kıpçak, Akar, Belügüt, Arlat, Barlas, Tarhan, Sulduz, Kongrat, Celair, Kuçin gibi bazı boy ve kabile adlarına bakılırsa, Çağatay devleti sınırları içerisinde, karma birçok Türk unsurunun yerleşmiş olduklarına hükmetmek gerekmektedir. Fakat ne yazık ki, bu çok şiveli kabilelerin konuştukları ve bazılarının yazıda kullandıkları edebi şiveleri hakkında hiçbir fikrimiz yoktur.”<sup>12</sup> diyerek konu ile ilgili görüşlerini belirtir.

Çağatay Türkçesinin mahiyeti zamanımıza kadar bir türlü aydınlatılamamıştır. Nitekim Otto Blau, Korş ve Radloff gibi bilginler, Çağataycayı, “ Çağatay dili” altında, Orta-

<sup>6</sup> Yücel, Bilal; Babür Divanı, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1995

<sup>7</sup> Yücel, Bilal; a.g.e, s. 6

<sup>8</sup> Caferoğlu, Ahmet; Türk Dili Tarihi, Alfa Yayınları, Ocak, 200, s. 199

<sup>9</sup> Caferoğlu, Ahmet; a.g.e, s. 199

<sup>10</sup> Caferoğlu, Ahmet, a.g.e, s. 200

<sup>11</sup> Caferoğlu, Ahmet, a.g.e,

<sup>12</sup> Caferoğlu, Ahmet, a.g.e,

Asya sahasında eski Uygurcanın yerini tutan bir edebi Türkçe olarak kabul etmişlerdir.<sup>13</sup> Ahmet Caferoğlu konu ile ilgili olarak şunları söyler: “ Lenguistik bakımdan bu edebi Türkçe, yani araştırmacıların zannettikleri gibi, basit ve sadece Uygurcanın sunî kalıbından ibaret olmamış, koca bir edebiyat yaratan, temelli ve bünyeçe çeşitli bir dil karakterine malik olmuştur. Çağatayca, her bir yazı dili gibi muayyen bir şive üzerine kurulmuş olmayıp, daha önceki edebî dille, komşu kültür merkezlerini tesirini de kendi üzerinde hissettirmiştir. Nitekim Mir Ali Şir’ce kurulan edebî dil, her şeyden evvel, kendisinden önceki mevcut edebi dile geleneklerden birçok hususlarda ayrılmıştır. Bilindiği üzere, daha Moğol istilasından evvel XI. Yüzyıldan itibaren eski Uygurca ile Yusuf Has Hacıp tarafından kurulan ilk müşterek Otrâ-Asya edebî Türkçesi, şarkî Türkistandan başlayarak garba doğru yayılmaya başlamıştır. Moğol istilası ve bu istila neticesinde, Şarkî ve Garbî Türkistan’ları içerisine alan Çağatay devleti kuruluşu, tabiatıyla yayılmaya başlayan bu mevcut edebî tradisyona engel olamazdı. Bundan dolayı da bu edebiyata has birçok fonetik, morfolojik ve leksik hususiyetler, ister istemez, Nevâî’den çok daha evvel, muhtelif kültür bölgelerinde yazılmış olan Türkçe eserler içerisinde, yerleşmeye imkân bulmuşlardır. Uygur alfabesinin, Uygurların ayak bastıkları her yerde kullanılması, bu maziye karşı beslenen hürmetin ve bağlılığın en büyük ifadesidir. Hele Orta- Asya Türk kültürünün taşıyıcıları rolünde bulunduktan sonra tabidir ki, ‘devlet divanında’ ve idaresinde, esas hâkim rol de Uygurların elinde olacaktı. İşte ‘Ali Şir Nevâî’nin mirasına konduğu resmi devlet dili, bu dil idi. Lakin Orta-Asya sahasındaki tarihi şartlar değişmeye başlamıştır. Timur’un ve umumiyetle Timurîler devletlerindeki Uygur tesirinden nispeten uzak, garple cenubun tesirini taşıyan, yeni yeni medeniyet merkezleri kurulmaya başlanmıştı. En parlak devrinde bile orijinal bir Türkçe edebiyat vücûda getiremeyen Uygurca yeni merkezlerde, yeni Türk edebiyatı üzerinde müessir olamazdı. Nevâî, bu eski Uygur dil ananelerinden atılan ve bu sunî dile arkasını çeviren ilk Orta-Asya metefekkiri ve dildisi idi. Artık onun Çağataycasında, seleflerinden Sekkâkî ve Lutfî’de kendi ifadesince görülen ‘Uygurca ifadelerdeki belagate’ rastlanmamaktadır. Bununla birlikte Nevâî’nin kurduğu Çağataycada, Eski Türkçeden alınma, bazı arkaik unsurlara da rastlanmıyor değil.”<sup>14</sup>

Çağataycanın gelişmesi ve karakteri hakkında Caferoğlu’nun söyledikleri Çağataycanın özeti gibidir: “ Kökü Yusuf Has Hacıp tarafından işlendikten sonra, Nevâî devrine kadar birkaç yüzyıl boyunca Orta-Asya’nın edebi ve kültür dilini teşkil etmiş olan Müşterek Orta-Asya edebi Türkçesinden alan Çağatayca XV.-XVI. Yüzyıllarda

<sup>13</sup> Caferoğlu, Ahmet, a.g.e,

<sup>14</sup> Caferoğlu, Ahmet, a.g.e,

Semerkant ve Herat'ta kemalini bularak, edebi Özbekçenin ilk temel taşı rolünü oynamıştır. Bugün bu edebi Türkçe tradisyonları Özbek edipleri tarafından yaşatılmaktadır.”<sup>15</sup>

---

<sup>15</sup> Caferoğlu, Ahmet, a.g.e, s. 210-211

## METİN

1

R.N.12            - o - - / o o - - / o o -

1. Yār cevlān-gehidin kildi šabā  
Mişli keh bergdür ü kâh-rübā
2. Bu ki köksümni ğamıj kıldı şikāf  
Ĥilkatim köij lekini kıldı qabā
3. Boldı bağrım yāresi éyle ‘afın  
Ki şemimidin èrür bim-i vebā
4. Başıma yağsa kılıç ‘ışkıj da  
Bolmasun başım eger kılsam ibā
5. Veh ki cānım bile oynar ol şıfl  
Şuĥluq lâzimesi kildi šabā
6. Niçe peşmíneğa urdum ki èrür  
Ëy Nevāyí be-nehim Āl-i ‘abā

R.N.37            - o - - / - o - - / - o - - / - o - -

1. Kilk èrür cismim ki til bolmış dèmektin lâl aij a  
İçde pıç ü tâblıg nâlemni aij la nâl aij a
2. Şun' kilkidin yazıldı guyi ol gōy u zeķan  
Noķşalar yaij lıg zenâhdānij da ikki hâl aij a
3. Gülgün èylege cānını tíre kılgan devr èrür  
Her sarı zülfüij iki yanında tüşgen dal aij a
4. Kūyide āvāre köij lüm hāste èrmiş èy refiķ  
Luşf ètip ma'lüm kılsaij kim nè bolmış ğāl aij a
5. Èy muşavvir tapmasaij Mecnūn u Leylî çehresin  
Dilberimni bil muij a oħşaş mēni emsāl aij a
6. Sāķiyā köij lūmni devrān kıldı köpdin köp melūl  
Bolğalı fāriğ kèrek bir cām-ı māl-ā-māl aij a
7. Ey Nevāyî kim kıldı hecr-i bî-dādın ķabūl  
Rehber-i ser-menzil-i vaşl oldı bu iķbāl aij a

R.N.47      - - o / o - - o / o - - o / o - -

1. Ey köij ül tilberediij ni tedbír saij a  
Ol perí zülfini ger kılmasa zencír saij a
2. ‘Işķ èyledi yüz ‘āķil u ferzāne ni rüsvā  
Nè ‘ayb eger kıldı bu dívāne ni rüsvā
3. Rüsvālīg otıģa özini ortadı bes kim  
Şem‘ étti şebistān ara pervāne ni rüsvā
4. ‘Alemde ni rüsvālīg èkin uş bu hergiz  
‘Işķ èylemegeymiş turuban yaneni rüsvā
5. Bígāne perest olmasa sağındurdum özümni  
Öz turganıda èyleme bígāne ni rüsvā
6. Zahíd mēni rüsvā dēdi líkin özi kıldı  
Mey tohtamayan köij lige meyhāne ni rüsvā
7. Efsāne dēme sākí vü kıl rağmet èylep  
Bir mey bile bu ‘ışķda efsāne ni rüsvā
8. Rüsvā ise ‘ışķ içre Nevāyí ‘aceb èrmes  
‘Işķ éyledi yüz ‘āķil u ferzāne ni rüsvā

R.N.51            o – o - / o o - - / o – o - / o o – ( - - )

1. Fiğān ki hecrdin aij lap öküş elem bizge  
Terağğum ètmedi ol mihri yoğ şanem bizge
2. Fidāsı cān u köij ül èyledük velík vefā  
Kılıp ulusğa revā kördi derd ü ğam bizge
3. Ğamıdın öldük ü ol ‘İsevî-dem éylemedi  
‘İyādet éylegeli rence bir qādem bizge
4. Bitidi her sarı ‘uşşakğa vefā bitigin  
Meger uşaldı yètişken zamān qālem bizge
5. Mey il bile içiben bizni ĥak-i rāh éylep  
Fiğān ki tökmedi dürd-i piyāle hem bizge
6. Fenā meyini eger pír-i deydin tapsaq  
Sınuğ sıfālı köp artuk ki cām-ı Cem bizge
7. Nevāyí ösrük ise şubğ u şām taij lama kim  
Ezelde kilik-i qazā çekti bu raqam bizge

R.N.70      o - - - / o - - - / o - - - / o - - -

1. Tün aqşām kildi külbem sarı ol gül-ruĥ şitāb éylep  
Ĥırāmı sür‘atidin gül üze ĥoydın gül-āb éylep
2. Qılıp müjgannı şeb-rūlar kibi cān qaşdıġa ĥancer  
Bilige zūlf-i ‘amber bārıdın müşkín šnāb èylep
3. Quyaş dik çehre birle tíre külbem èylegeç rūşen  
Maij a titretme tüştü zerre yaij lıġ izşırāb èylep
4. Külüp olturdı vü ilgim çıkıp yanında yèr bèrdi  
Tekellüm başladı her lafzını dürr-i ĥoşāb èylep
5. Ki èy zār-ı cefā-keş ‘āşıkım mēnsiz nēçükdür-sēn  
Mēn oldum lāl ü ayta almayın meyl-i cevāb èylep
6. Çıkardı şişe-yi mey daġı bir sāġar tola koydı  
İçip tuttı maij a yüz nev‘- nāz-asā ‘itāb èylep
7. Ki èy Mecnūn perı kördüij meger kim terk-i hūş ettiij  
Tekellüm qıl bu sāġarnı içip ref‘-i ġicāb èylep
8. İçip feryād èdip tüştüm ayaġıġa barıp özdin  
Mēni yok bāde kim lutfı anıij mest-i ĥarāb éylep

9. Anı kim iltkey vaşl uyķusı ‘işret tüni mundaķ  
 Nevāyí dik nè bar tā şubġ-ı maġşer terk-i ĥāb éylep

R.N.79            - o - - / - o - - / - o - - / - o -

1. Evvel èste menzil-i emn ü ğaríf-i sâde tap  
Çün ki bu ikki müyesser boldı nuql u bâde tap
2. İktifâ kıılma bularğa èster irseij lağža  
Nükte sürmek bir ğaríf-i fāniy-i āzāde tap
3. Kim köij ül şayd ètse lūlī bulsa kim tut muğtenim  
Aytman Arlat ya Barlasdın mır-zāde tap
4. Èy perı-ruh ‘ışk kilmez taht ile tāt ehliden  
Èteseij ‘āşık mēniij dik bı-dil-i üftāde tap
5. Nēçe ‘ışk ehli èylep imtiġān red kılgasın  
Her cefā èylerge köij lüm èste vü āmāde tap
6. Èy köij ül ger şeyh-i ‘ışkıij men’ kıldı yok ‘aceb  
‘Ālem içre bāri evvel bir anıij dik lāde tap
7. Ey Nevāyí ‘ömrüij etti niçe büt zıkrin dēmek  
Gūşe tut imdi vü bir tesbıġ ile seccāde tap

R.N.157      - o - - / - o - - / - o - - / - o -

1. Ni ‘aceb her yan mēni Mecnūn başıda yāreler  
Bes ki yağdı üstige ešfāl ilidin hāreler
2. ‘Arızıij ešrāfıda güldür körüngen èy perí  
Ya kıamer devride šaf tartıp durur seyyāreler
3. Her kıoyun güyā ki bir ser-gešte āşıķ gerdidür  
Bes ki tofrağ oldı ‘ışķııj deştide āvāreler
4. Aij la kim ağbābını külbemde mihmān ètmişem  
İtleri ağzıda ger körseij bağırdın pāreler
5. Anda Mecnūn mēn bu yan Leylísın ètgeç ictima‘  
Bir šaraf dīvāneler bir yan perí ruĥ-sāreler
6. Ĥān-ķah vakfı suyn içmesler aij lağıl  
Ger ĥumār olsa fenā deyri dağı mey-ĥāreler
7. Èy Nevāyí ‘ışķ ara ölmekdin özge çāre yok  
Bes ģalaš bolğay dēmek ‘uşşāķını bı-çāreler

R.N.224      - o - - / - o - - / - o - - / - o -

1. Saij a h y t ze bolmış  b-ı  ayv n birle y z  
Hecridin o uşta birle reşk  alş n birle y z
2. şem-i vaşl ay kim k z ij yarutı ş d ol kim m niij  
R zg rım a  arardı d d-ı hicr n birle y z
3. Bir sarı  ka ıd durur tim tim  ızıl bol an maij a  
 aşre  aşre eşkdin naşş  ylegen  an birle y z
4. S rterim tofra  a y z hicr nda z yi‘ bolma ay  
S rter olsa  vaşl ara birbirige c n n birle y z
5. Ay ecel  oy kim  oyay y z yarniij k yge kim  
 ay u dikd r m n ‘adem k yge arman birle y z
6. H n  ehli nif  ıdın  utulma  isteben  
 oymışam anij fen  deyri a e   n birle y z
7.  y Nev y  ol  uyaş y dıda anda  kim şafa   
Bizge rengin  yle c m-ı  er -i gerd n birle y z

R.N.235      o - o - / o - o - / o - o - / o o -

1. Lebiij dîn ayru bağır laht laht ƣan mu imes  
Bu ƣan nažar yolıdın dem-be-dem revān mu imes
2. Yüzüij ni perde dèsem ey perî taij ızgamağıl  
Mèni mu ƣılmadı Mecnūn özi nihān mu imes
3. Cihān u cān ġāzer ètse ni ‘ayb ‘ömrüij dîn  
Belā-yı cān mu imes āfet-i cihān mu imes
4. Köij ülgè kūyuij ara rağm nivçün èylemediij  
Garīb tilbe mu yā zār-ı nātüvān mu imes
5. Ni ‘ayb lā‘l-i lebiij ġasretide cān bèrsem  
Çayāt çeşmesi yā ‘ömr cāvidān mu imes
6. Ƙādehni yahşı tola eyleme sèn èy sākı  
Ĥumār miğnetidin ġāletim yaman mu imes
7. Ƙadem Nevāiy-i mağzūn başıġa ƣoymas yār  
Ġubār-ı reh mu imes ĥāk-i āsitān mu imes

R.N.257      o - - - / o - - - / o - - - / o - - -

1. Letāfetde yüzüij hem gül imiş hem gülsitān irmiş  
Çalāvetde lebiiij hem cān u hem ārām-ı cān èrmiş
2. Bu ma'nídín ki dāyım hūn nihāndur ol perí közdin  
İşi cān u köij ülge örtemek dāğ-ı nihān èrmiş
3. İti bağırmnı yèr çağda ayağı kaḡa boyandı  
Közü tağıda gül anıij tabanıdın nişān èrmiş
4. Şererler birle āhım dūdını şağrā-yı 'ışık içre  
Kişi körse gūmān kılgay ki otluğ kārīvān èrmiş
5. Çemende her sarı kıldım gül-i rā'nā gūmān ol hōd  
Sarığ gül cāmıda gülgūn sirişkim birle kān èrmiş
6. Sağındım kūyide her kiçe itler nālesi líkin  
Niçük kim tilbe it 'uşşāk köij lidin fiğān èrmiş
7. Töküp mey-i muğtesib mèn yığladım líkin ol ösrükke  
Su kıltürmek hemān u kūze sindürmek hemān èrmiş
8. Fenā deyri ki gerdūn ġıśnıdın muğkem durur bildim  
Ki gerdūn zulmidin faqr ehliğa dāru'l-emān èrmiş

9. Nevāyíni dèdim ‘ışķ ıçre sāmānı tapıp èrkin  
Velí kördüm hemān dīvāneyi bî-ĥān-u-mān èrmiş

R.N.271      o o - - / o o - - / o o - - / o o -  
                  [- o - - ]                              [ - - ]

1. Özlüküij selbidin ahlak u zemímiiij ni kèter  
     Kim kèter sehl ile bir niçe muhalíf emrāz
2. Baş aqardı köz aqardı vü aqarmas köij lüm  
     Tiresin her nèce kim tuttı sevādiiij ı beyāz
3. Çik riyāzet velí iş urnıda tutma anı kim  
     Bu riyāzet dūrūr ol kim gavşı kıldı riyāz
4. Barça iş vaqtide ğağ bolsa kèrektür ğarañij  
     Bu ğarañdur çü bolur def‘ kèrekmes aĝrāz
5. İkki barmağ ki tutar sımni mikrāz kibi  
     Fağr tārın dağı katè ètküçidir ol mikrāz
6. Her ni allıij ğa kilür ğakdın irür çün ‘arız  
     Bes tağammül kılıban èyleme her dem a‘rāz
7. Cehl ‘aybını Nevāyí nètiben yaşırgay  
     İl közi açuğ èrür ger urdı ètkey ğammaz

R.N.313      o – o - / o - - o / o - - o / o - -  
                  o - - - / o - - - / o - - - / o - -

1. Şar-ı zātıij içre tapıp ‘acz ahl-i idrāk  
 Gehí “la tuğsa” aytıp zamānı “mā ‘arefnāk”
2. Nè yaij lıg emel urak ki çün görnüği sordı  
 Gözige perseme kıldı gubarın cismi eflāk
3. Zülāl-i sun‘uij içre sipehri sedre şāhı  
 Tiiij ride ol canı bu nām andağ ki haşāk
4. Kemāl-i kudretindin ĥired ol nev‘ bolup lāl  
 Ki ğayretidin hemişe kılıp ısbı‘nı misvāk
5. Firākınıij sevgi içre kèçe kördin şaçıp eşk  
 Vişaliniij ğayretidin yaqasın şubğ aqıp ğāk
6. Yār nèçük ..... neysi bile ‘āhır kılırsun  
 Nèçe kim yılma yaij lıg kıydür hımsını bāk
7. Çü tozuıj bağın ‘azar vağd nè kıldıij  
 Bir ten gül-i berg ... biri sèn biru cenk

8. Vişaliniij közgüsine celā bərdin gülidin  
Aniij kim ‘aşq ötdin vücudun örtediij pāk
  
9. Nevāyí ğamdiiij aytur ‘aceb yoq ger tige  
‘İnāyet lūcusidin kötürseij gūher pāk

R.N.345      - o -- / - o - - / - o - - / - o -

1. Neyl tartıp ‘ārızıij āraişin fen èylediij  
Şu‘le kögerd birle şem‘i rūşen èylediij
2. Servdin zāhir yoķ èrdi cüz yanar ay serv-i nāz  
Tā hırāmān cilve birle ‘azm-i gülşen èylediij
3. Hezl birle dostluğ izhārı eylep āh kim  
Cümle ‘ālem ehlin nè cānımğa düşmen èylediij
4. Dūd salmış yaşıma hecr ay belā taşı meger  
Cism eviniij gümbedi üstini rūzenèylediij
5. Cüz serer nè dāne ğasıl èylegey mèn çünki sèn  
Merza‘ cānım ara ot birle hırmen èylediij
6. Çün kıadeh bèrdiij leb-i hāndān bile èy muğ-beçe  
Cangā lā’li āteşin nè şu‘le-i efgān èylediij
7. Èy Nevāyí hırķa zeylidiij èrtin derd-i hām  
Bizni bu deyr-i fenāda pāk u emin èylediij

R.N.377      - o - - / - o - - / - o - - / - o - -

1. Badedin mu  rkin  sr k k zleriij iij  umleti  
Ya ‘iz rın otı t bıdın bolupturlar kı ıl
2. K ij l m i re her yara a zında peyk niij u ı  
Kildi derdiij le  zetiniij   krini aytur a til
3. T  t   p m n ol ‘iz r   ikki giysu hecriga  
 y  uya  ra m  yle kim bolmı  bir  y v  iki ehil
4. Da ıma anda zehli  merhem mamu dın  tmegen  
K ij l m i re bile her yan da ı b -end ze bil
5. Dehr bust nımda   n yo tur bu f ni  y k ij  l  
L lediiij   l-g n  ade  tut  on e dik bir dem a ıl
6.  ltif tın azıdın  tti Nev y  tilber b  
 y peri pirim bu Mecn n a perv   ylegil

R.N 420      - o - - / - o - - / - o - - / - o -

1. Köij lüme yètgeç elem tuttı köij ül haylni ğam  
Şehğa çün renci yiter rencür olur mülk ehli hem
2. Yâr öydin çıkmasa ‘âlem közümgê tíredür  
Çün kıyaş çıkmaz cihândın mürtefi‘ bolmas žalam
3. Nê ğarâretdür saij a kim köydi andın ‘âlemi  
Ëyle kim örter cihānnı mēni mihr otı körgeç urğa ‘alem
4. Nê arağdur kim içinde ğarğadur nāzük teniij  
Berg-i gül dik kim gülāb içre çumar ser-tā kıadem
5. Servğa bağ içre her yān cilve kıılmağ hoşturur  
Saye dik nēvçün yatıp serv-i gülzār ārām
6. Sēnsiz içmek ēyledür kim merg-i cāmı içre zehr  
Āb-ı ğayvān birle ger bolsaij leb-ā-leb cām-ı Cem
7. Ėy Nevāyí şudkıa mey bolğıl elem-i def‘ üçün  
Sēn ölüp ger ol selāmet bolsa hiç olmas elem

R.N.442      o - - - / o - - - / o - -

1. Gūyā yār zenciriij de cism-i nātüvānım  
Nè cism-i nātüvān kim Ĥaste cānım
2. Ger öltürseij mēni kıl tığ ile kıtl  
Ki bolsun kıyuij a āğušte kıānım
3. Fırākıij sūzıdın bir şū‘le ot mēn  
‘Aceb yok kim èrür kıyuij mekānım
4. Yarıp köksüm sēni cānımğa tartay  
Teraġġum kıl körüp daġ-ı nihānım
5. Amān bèrmes idi devrān cefāsı  
Ĥarābāt olmasa dārü’l emānım
6. Anıij kıyide kıl kıbrim Nevāyı  
Dèr èrseij kim yetiışsün bizge yānım

R.N.449      - o - - / - o - - / - o - - / - o - -

1. Na‘lîgîij ilkimde eşkimni revâne èylerem  
Közge sürtüp eşk arıtmağı nihâne èylerem
2. Ol közümgē çün pest teskîn tapıp giryân tigi  
Közdin alğaç yana eşkimni revâne èylerem
3. Yana yêtgeç közge ekşim tursa alur mēn anı  
Yane tursa çāresi buzuğ yane èylerem
4. Közde kirpiklerni tiller èyleben her tarığa  
Ža‘f-ı cānım köz tili birle fesāne èylerem
5. Belki her tarığa cānım riştesin çıрмаş turup  
Cānıma kesb-i ġayāt-ı cāvidāne èylerem
6. Bir ḡadeğ koysaij ki tolsa muğ-beçe èy pir-i deyr  
Naḡd-i dīn sermāye-yi cām-ı muğāne èylerem
7. Èy Nevāyī tā ki bolmuş mēn fenā deyrīde mest  
‘Aḡl u dīn teşvīşidin fāriğ terāne èylerem

R.N.492        - o - - / - o - - / - o - - / - o - -

1. Bu ki zülfij dāmıǵa köij lüm ǵuşı urdı özin  
Körmekniij erti murādı tēgmegil anij közin
2. Tā sēni kördüm közimdin özlüküm boldı nihān  
Kim sēni körse yana körmes imiş hergiz özin
3. Yoǵ ki ‘āşıklıǵ sözimdın fehm olur ma‘şūqluǵ  
Bes ki dēr mēn öz özüüm birle anij bir sözün
4. Şubǵ-ı devlet šal‘atı başıda dürr-i siǵr aǵ  
Taij başıda kör şulū‘ etken sa‘ādet boldırın
5. Hūn-ı ǵüsn içre sebzi hāşsız ü tüz lebi  
Mēn nē āgeh ol na‘im ravżadın tanmay tüzün
6. Yire hūrde hūbdın ol taptı kim bu devrānda  
Ǵıldı iǵyā kēçesin šāim kēçürdi kündüzün
7. Köij lini istey Nevāyı bu sebebdin etti kim  
Öz bile ǵılǵay ikevlen ol ǵarīb yalguzın

R.N.502      - o - - / - o - - / - o - - / - o - -

1. Dème gülgündür libāsım eşkniiġ ĥun-ābıdın  
Şu‘ledür kim örtenür-mèn hecr otınıij tābıdın
2. Otda kııl yaij lıġ simniij hecr otıdın mēni  
Bilmeseij fehmi it gül üzre sünbülüij kıılābıdın
3. Kalp èrür köij lüm ki bağlaptur saçıij zünnārını  
Şurfe bu kim bir nefes çıkmas қаşıij miġrabıdın
4. Ĥaste köij lüm ger lebiiġ ‘ınābını ister ni taij  
Yaij a èrilgey cihetsiz ĥaste öz ‘ınābıdın
5. ‘Arızıij niij maġşūġfi tefsır-i bes düşvārıdın  
Rūşen oldı ĥal u ġaşşıij noķşa ve ‘i‘rābıdın
6. Sākın oldum deyr ara ta bāde içken muġ-beçe  
Cānıma ot saldı āteş-nāķ la‘l-ı tābıdın
7. Şām-ı hicrānım visāl ehliġa bı-ġad kışkadur  
Anı sürdikler Nevāyí dide-i bı-ĥābıdın

## I. BÖLÜM

### ÇAĞATAYCADA SES BİLGİSİ

#### 1. VOKALLER

Türkçe vokal bakımından çok zengin bir dildir. Belli başlı dillerde genellikle üç veya beş vokal bulunurken Türkçede en aşağı sekiz vokal vardır. En aşağı sekiz diyoruz çünkü Çağataycada olduğu gibi konuşma dilinde ve bazı lehçelerde açık e'nin yanında bir de kapalı e dediğimiz e ile i arası bir ses daha mevcuttur.<sup>16</sup>

Çağatay Türkçesinde şu vokaller kullanılmaktadır: a, e, é, ı, i, o, ö, u, ü

##### 1.1. İlk hecede é

Muharrem Ergin kapalı e konusunda şunları söyler: “ Türkçede bilhassa konuşma dilinde açık e yanında bir de kapalı e vardır. Kapalı e, i-e değişikliğinin bir safhası olup açık e ile i arasında bir vokaldır. Aslında e olup da i ‘ye dönmüş vokaller ve bilhassa aslında i iken sonradan e ‘ye çevrilmiş bulunanlar bugün her bölgede kapalı e ile söylenmektedir.”<sup>17</sup>

W. Radloff ve onun etkisindeki başka Türkologlar ise ilk hecedeki bu e~i sesini, tarihi gelişmeye bakmadan ‘e’ diye okumaktadır. Ancak bu işaretin ( ı ) tam olarak ne ifade ettiği kesin bir şekilde ispatlanamaz.<sup>18</sup>

14. asra ait orta Asya Türkçesi metinlerinde, gittikçe artan miktarda ilk hecede e-i arası bir ses olan kapalı e diye tabir ettiğimiz ‘é’ sesine rastlanmaktadır.

---

<sup>16</sup> Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak yay. İstanbul, 2005

<sup>17</sup> Ergin Muharrem, Türk Dili, Bayrak basım/ yayım/ dağıtım, İstanbul, 2001, s.57

<sup>18</sup> Janos Eckmann, Çağatayca El Kitabı [Çeviren: Güney Karaağaç], 1988, 288 S., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 3412.

Nevayî Çağatay Türkçesinde Arapça “y” harfiyle yazılan üç ayrı ünlü sesi açıkça gösteriyor. Bunlar Türkçenin temel ünlü fonemleri olan è (kapalı e), i ile Farsça uzun î ünlü sesleridir.<sup>19</sup>

|          |                      |        |
|----------|----------------------|--------|
| Sèn      | ‘sen’                | (2/3)  |
| Mèn      | ‘men, ben’           | (38/1) |
| Dè-      | ‘demek’              | (2/6)  |
| Èt-      | ‘etmek’              | (16/8) |
| Bèrmek   | ‘bermek, vermek’     | (26/4) |
| Çèkmek   | ‘çekmek’             | (26/7) |
| Kèçe     | ‘gece’               | (45/7) |
| èy       | ‘ey’                 | (10/1) |
| Kèrek    | ‘kerek, gerek’       | (30/9) |
| Tègmesün | ‘tegmesün, değmesin’ | (8/7)  |
| Yèl      | ‘yel’                | (36/3) |
| Nè       | ‘ne’                 | (57/4) |
| Èr-      | ‘ermek’              | (67/1) |
| Èl       | ‘el’                 | (50/6) |

## 1.2. Yuvarlaklaşma

Bazı hallerde, ikinci hecedeki yuvarlak vokalın tesiri ile ilk hecedeki düz vokal yuvarlakmıştır.

### 1.2.1. e>ö değişimi: ü’nün etkisiyle oluşan bir değişimdir.

|             |          |        |
|-------------|----------|--------|
| esrük>ösrük | ‘sarhoş’ | (30/3) |
| teşük>töşük | ‘delik’  | (55/2) |

<sup>19</sup> Kocaoğlu, Timur, Ali Şir Nevayî’nin Türkçe Ünlü Sesler Üzerindeki Açıklamaları (Kapalı è/i Meselesi), Ali Şir Nevayî’nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yılı Dönümleri Anma Toplantısı Bildirileri, 24-25 Eylül 2001, TDK 2004, Ankara.

**1.2.2. i>ü değişimi:** Yine ü' nün etkisiyle olmaktadır:

Tilki > tülkü 'tilki' (188/6)

Bunlardan başka u' nun etkisiyle a>o değişmi (yuvarlaklaşması) de vardır. Ancak bizim metnimizde bu değişime uygun örnek bulunmamaktadır.

**1.2.3. İlerleyici benzeşme:** –v ile biten fiil tabanlarından sonra ek ve yardımcı vokaller yuvarlaklaşır.

avup (136/7)

Çavuş (257/7)

Savuğıdın (247/6)

Savuręan (268/4)

Avut (86/2)

Savut (86/2)

İvür (128/6)

Kivürse (36/5)

Sivdüm (68/2)

Ancak m ve p'den sonra yuvarlaklaşma olmaz:

apıp (209/4)

Tapmayın (92/2)

Taptım (56/3)

Tamdı (38/4)

P'den sonra yuvarlaklaşan örnekler de vardır:

Yapuşmış (54/1)

–v ile sona eren isimlerden sonra genellikle yuvarlaklaşma olmaz:

Birevdin (142/4)

Birevge (267/4)

|         |         |
|---------|---------|
| İkevlen | (268/5) |
| Savtın  | (112/7) |
| Evli    | (41/6)  |

### 1.3. Düzleşme

Benzeşme sonucunda yuvarlak vokallerin düzleştiği kelimeler de vardır:

|               |         |
|---------------|---------|
| Öyle> eyle    | (83/7)  |
| Böyle> biyle  | (20/7)  |
| Oğumak > oğı- | (70/9)  |
| Büyük > biyik | (278/4) |

-ğaru/ gerü eki de düzleşme sonucu -ğarı/ -geri (-karı/ -keri ) şeklini almıştır.

|         |         |
|---------|---------|
| Yokkarı | (120/3) |
|---------|---------|

### 1.4. Orta Hece Vokalinin Düşmesi

Vurgusuz orta hecenin kapalı vokalinin düşmesidir. Muharrem Ergin orta hece vokalinin düşmesini şu sebebe bağlar: “ Türkçe kelimelerde üzerine basılmayan, üzerinde durulmaya, söylenişine hususi bir dikkat gösterilmeyen orta hece vokali kendisini her zaman muhafaza edemez ve birçok defa düşer veya değişir.”<sup>20</sup>

|           |           |         |
|-----------|-----------|---------|
| Ağzıij    | “ağız”    | (48/3)  |
| Sabrını   | “sabır”   | (168/4) |
| Köij lide | “köij ül” | (16/8)  |
| Boğzum    | “boğaz”   | (65/5)  |
| Ornığa    | “orun”    | (95/4)  |
| Zülfidin  | “zülif”   | (122/7) |
| Bağrımgâ  | “bağır”   | (134/4) |

---

<sup>20</sup> Ergin Muharrem, a.g.e

Oynay “oyun” (168/6)

Boynığa “boyun” (201/1)

## 2. ÜNLÜ UYUMU

### 2.1. Damak Uyumu

Genel Türkçenin belirgin özelliklerinden olan önlük-artlık uyumu kuralı Çağataycada bozulmaktadır. Arapça ve Farsça kelimeler eklerin art ünlülü biçimlerini alırlar. Bu durum Arapça, Farsça sözcüklerin Türkiye Türkçesinden farklı olarak art ünlülerle söylendiğini ve bunların art ünlülerle okunabileceğini düşündürmektedir.<sup>21</sup>

Arapça ve Farsça kelimelere ekseriyetle kalın vokalli ekler eklenir. Çünkü Arapça ve Farsçadaki sesliler kalındır ve Türkçe ekler eklenirken orijinal telaffuza sadık kalınmıştır.

Acab-lıg (129/3)

Āvāre-lıg (48/6)

Seyr-ğa (48/6)

Bülbül-ğa (146/3)

Hüdhüd-ğa (227/4)

Ĥırmen-i-ğa (234/4)

Mest-lıg-dın (268/2)

Āşinā-lıg-dın (268/2)

Vırān-ğa (288/5)

Şebistān-ım (288/7)

Fürkatı-ğa (306/5)

Bir kelimedeki vokallerin kalınlık- incelik bakımından birbirine uygun olması demektir.

Türkçe kelimelerde esas itibarıyla muhafaza edilmiştir. Kalın vokalli kelimelere kalın, ince vokalli kelimelere ise ince ekler eklenir:

<sup>21</sup> Kargı, Ölmez, Zuhul, Ebulgazi Bahadır Han, Şecere-i Terākime, Simurg Yayınları, Ankara 1996

|               |        |
|---------------|--------|
| Yaş-dın       | (25/2) |
| Yaz-ı-l-ı-p   | (42/5) |
| Yandaş-kan    | (29/5) |
| İt-geli       | (2/3)  |
| İl-tür        | (72/5) |
| Gir-ev-ge     | (49/6) |
| Kimse-ge      | (26/7) |
| Til-ni        | (1/7)  |
| Taş-la-ma-ğıl | (58/5) |
| Öl-gü-çe      | (74/7) |
| Kög(ü)s-ü-m   | (87/5) |

### 3. KONSONANTLAR

Konsonantlardan c, j ve ‘, Çagataycanın aslî kelimelerinde bulunmazlar; ij ise yabancı kelimelerde bulunmaz. Bütün konsonantlar ( ij hariç ) yabancı kelimelerin her yerinde bulunabilirler. Çagatayca aslî kelimeler şu konsonantları kelime başında bulundurmazlar: f, ğ, g, h, l, ij , r, ş, v, z, c, j. “n” sesi yalnızca “né” kelimesinin başında bulunur. Kelime başında ‘p’ sesinin bulunduğu şüphelidir. Türkçe kaynaklı kelimelerde, kelime sonunda ‘b, d’ sesi yoktur.

Kelime başında yan yana iki konsonant hiç bulunmaz. Kelime ortasında veya sonunda iki konsonant yan yana gelebilir. Yan yana üç konsonant ise yalnızca kelime ortasında bulunabilir.

#### 3.1. Konsonanat Değişmeleri:

##### 3.1.1. Dudak konsonantları: b/p, v/f, m

Kelime başında ‘b’ genellikle muhafaza edilir:

|        |            |        |
|--------|------------|--------|
| Bolmas | “olmaz”    | (30/6) |
| Bar    | “var”      | (34/7) |
| Birev  | “her biri” | (16/7) |

|            |             |         |
|------------|-------------|---------|
| Bişürgende | “pişirmek”  | (3/3)   |
| Birseler   | “vermek”    | (69/6)  |
| Bozuğ      | “bozuk”     | (38/3)  |
| Biyik      | “büyük”     | (217/2) |
| Burunrak   | “daha önce” | (194/6) |
| Bilgürmek  | “belirmek”  | (203/4) |
| Bağır      | “göğüs”     | (48/4)  |

‘b’ geniz sesinden önce bazı kelimelerde ‘m’ ye dönüşmüştür:

|            |                 |        |
|------------|-----------------|--------|
| Mèn        | “ben”           | (1/5)  |
| Miiş       | “bin”           | (38/6) |
| Munça      | “bunca”         | (58/7) |
| Mundak     | “böyle”         | (53/4) |
| Munuiş     | “bunun”         | (9/7)  |
| Muiş almak | “bunalmak”      | (30/6) |
| Mamuk      | “banbuk, pamuk” | (88/4) |

Eski Türkçenin iki vokal arasındaki ve kök sonundaki ‘b, w’ sesi Çağataycada ‘v’ ye dönüşmüştür:

|     |         |     |       |         |
|-----|---------|-----|-------|---------|
| E.T | Ab >    | Ç.T | av    | (246/3) |
|     | Ewür- > |     | ivür- | (295/2) |
|     | Seb- >  |     | siv-  | (68/2)  |
|     | Kaw- >  |     | kav-  | (108/5) |

Şu kelimede ise ‘b’ korunmuştur:

|           |             |        |
|-----------|-------------|--------|
| Yalbarmak | “yalvarmak” | (65/5) |
|-----------|-------------|--------|

“tilbe” kelimesindeki w > b değişimi ise Çağatay döneminde değil daha Harezmi döneminde vuku bulmuştur.

Tilbe (38/1)

“su” kelimesinde ise ‘b’ düşmüştür.

Su (29/6)

İki vokal arasındaki - p – muhafaza edilmiştir.

Tapmak “bulmak” (16/2)

Yapışmak “yapışmak” (54/1)

Çapıp “koşup” (209/4)

Öpüp “öpmek” (118/6)

Kelime içinde p > f değişimi görülür:

Tofrağ “toprak” (D.K/4)

Yafrağ “yaprak” (29/6)

### 3.1.2. Dış konsonantları: d / t, s

Kelime başındaki dış süreksizi genellikle sedasızdır.

Tüş- “düş-” (29/4)

Tapmağan “bul-” (D.K/2)

Turur “dur-” (31/7)

Tün “gece” (3/6)

Tört “dört” (10/4)

Tigmesün “değmesin” (8/7)

Tol- “dol-” (46/2)

Tıkmek “dik-” (76/5)

İki vokal arasındaki ‘t’ genellikle sedasızdır:

Kutul-gun “kurtulmak” (300/6)

Kitip “gidip” (45/7)

|         |           |         |
|---------|-----------|---------|
| Niteyin | “ne yap-” | (39/5)  |
| Tutaş-  | “tutuş-”  | (184/3) |
| İşitmey | “duyma-”  | (153/7) |

Karahanlı ve Harezmi Türkçelerine ‘ē’ olarak geçen eski Türkçenin kelime içi ve kelime sonundaki ‘d’ sesi, Çağataycada ‘y’ ye dönüşmüştür.

|               |          |         |
|---------------|----------|---------|
| Beēük > biyik | “büyük”  | (278/4) |
| kaēğu > kayğu | “kaygı”  | (58/4)  |
| aēır- > ayır- | “ayırma” | (244/7) |

Kelime başındaki ‘s-’ bir benzeşme sonucu ‘ç’ye dönüşmüştür:

|       |         |         |        |
|-------|---------|---------|--------|
| Süçüg | > çüçüg | “tatlı” | (54/3) |
|-------|---------|---------|--------|

### 3.1.3. Gırtlak Konsonantları: g/k, ğ/ḳ

a) Kelime başındaki k ve ğ genellikle muhafaza edilmiştir:

|          |            |         |
|----------|------------|---------|
| Kit-     | “git-”     | (45/2)  |
| Körüben  | “görüp”    | (53/4)  |
| külgü    | “gülüş”    | (141/3) |
| köij lek | “gömlek”   | (284/1) |
| kiliş    | “geliş”    | (247/1) |
| kirek    | “gerek”    | (92/2)  |
| köprek   | “daha çok” | (127/2) |
| kiygen   | “giyen”    | (206/4) |
| kündüz   | “gündüz”   | (2/11)  |
| kibi     | “ gibi”    | (25/5)  |
| Kilse    | “ gelse”   | (39/2)  |
| kiçe     | “ gece”    | (45/7)  |

küç “ güç” (41/2)

**b) ƙ > ğ değişiminin görüldüğü örnekler de vardır:**

Dağı “dahi, ve” (9/1)

Sağın- “ düşün-” (278/3)

**c) Bazen ƙ > ħ değişimi görülmektedir:**

Oħşamak “ benzemek” (124/3)

Yaħşı “ güzel” (48/5)

Aħtarmak “ kaz-” (65/2)

**d) ƙ / ğ > v değişimi:**

soğık > savuk (86/6)

**e) -ağı / -egü ekinin –av / -ev haline dönüşmesi de buna bir örnektir.**

Biregü > birev “ her biri” (16/7)

İkegü > ikev “ her ikisi” (545/ 5)

Giregü > girevge “ gir-” (49/6)

Bütegü > bütev “ bütün” (545/2)

Kıragu > kırav “ kırağı” (545/3)

Köseğü > kösev “ ateş karıştırmaya yarayan odun veya demir” (545/6)

**f) Hece başındaki ğ / g birkaç kelimedede hala korunmaktadır. Yani ğ / g > ƙ / k değişimi yoktur:**

Otgat- “ uyandır-” (83/1)

Yalğan “ yalan” (222/2)

Yazğan “ yanılan” (39/3)

Alğa min “ aldım” (45/6)

Alargā “ onlara” (5/1)

Bağlayan “ bağlayan” (38/4)

Bolmağay “ olmayan” (53/4)

g) Ayrıca çok sık bir kullanım olmamakla birlikte k > ħ değişimi görülmektedir:

Kirpik > kirpiĥ (181/6)

### 3.2. Damak Ünsüzlerinin Karışması

Kelime sonundaki ğ / g ile k / k seslerinin yakınlığı, tam bir karışıklığa yol açmakta ve bu damak ünsüzler kuralsız olarak nöbetleşmektedir. Yani asli ğ ve k ünsüzleri birbirine karışır. Çağatayca metinlerde sık sık karşılaştığımız bu özellik bizim metnimizde de karışıklık göstermektedir. Aynı sözcük kimi yerde ğ, kimi yerde k ile yazılmıştır.

Katıĝ / k “ katı, sert” (96/7)

Kuruĝ / k “ kuru” (230/9)

Sarıĝ / k “ sarı” (141/1)

Savuk / ğ “ soğuk” (86/6)

Yiğitlik / g “ delikanlı” (88/1)

Almaĝ / k-lık “ alma” (127/2)

Satıĝ / k “ satış” (296/ 6)

Uluĝ / k “ ulu” (230/ 8)

Aççıĝ / k “ açık” (115/7)

Yafraĝ / k “yaprak” (29/6)

Olmaĝ “ olmak” (465/5)

### 3.3. Ünsüz Türemesi

Sesler gramer birlikleri içinde yan yana gelirken bazen birbirleriyle doğrudan doğruya birleşemez ve aralarına bağlamayı sağlayacak ilave bir ses alırlar. Çağataycada da öz Türkçe kelimelerde vokallerin yan yana gelmesine izin verilmediğinden, ünlü ile biten köke ünlü ile biten bir eklendiğinde vokallerin arasına ( hiatus ) “y” girer.

Su-y-ı-dın (462/1)

Ko-y-du-m (470/3)

### 3.3.1. Önsese y- Türemesi:

Daha eski Uygur Türkçesinde başlayan dar ünlülü sözcüklerin başında y- türemesi olayı, bu dönemde ikili özellik gösterir. Karahanlı ve Harezmi Türkçesinde y- ‘li biçimlerin daha geniş bir kullanıma sahip olduğu görülür. Çağatay Türkçesi de bu gelişmeye koşutluk gösterir:

|         |            |         |
|---------|------------|---------|
| Yığaç   | “ağaç”     | (109/4) |
| Yıglat- | “ağlatmak” | (83/4)  |
| Yıraq   | “ uzak”    | (72/1)  |

### 3.4. Yer Değiştirme ( Metatez )

Bir gramer birliğinde yan yana gelen iki sesin bazen yer değiştirdiği görülür. Metnimizde geçen örnekler ise şunlardır:

|          |             |         |
|----------|-------------|---------|
| Örgetmek | “ öğretmek” | (83/5)  |
| Öskürmek | “ öksürmek” | (192/2) |
| Yamğur   | “ yağmur”   | (16/9)  |

### 3.5. Konsonant İkizleşmesi

Bir gramer birliğinde bir konsonantın iki defa söylenmesi hadisesi olan konsonant ikizleşmesi Türkçede nadir görülen bir olaydır. Metnimizde daha çok sayılarda görülmekle birlikte birkaç kelimedede de karşılaşılmıştır:

|         |                  |          |
|---------|------------------|----------|
| İkki    | “iki”            | (146/ 5) |
| Toğkuz” | “ dokuz”         | (210/5)  |
| Aççığ   | “ açık”          | (115/7)  |
| Yétti   | “ yedi”          | (63/2)   |
| Issıg   | “ ısı, sıcaklık” | (91/4)   |
| Şekker  | “ şeker”         | (75/4)   |

İkizleşen bu kelimelerin aynı zamanda tekli şekilleri de kullanılmaktadır:

|       |          |         |
|-------|----------|---------|
| İki   | “ iki”   | (69/4)  |
| Şeker | “ şeker” | (134/2) |

## II. BÖLÜM

### 1. ŞEKİL BİLGİSİ

#### 1.1. İŞLETME EKLERİ ( ÇEKİM EKLERİ )

Çekim yahut işletme eki kelime kök ve gövdesine işleklik veren ektir. Kök ve gövdeler tek başlarına sadece tek nesneleri ve mücerret hareketleri ifade ederler. Nesnelerin ve hareketlerin çeşitli durumlarını, bağlantılarını, münasebetlerin ifade etmek için kök ve gövdelere çeşitli ekler getirilmek zorundadır. İşte bu ekler de çekim ve işletme ekleridir.

##### 1.1.2. İSİM ÇEKİMİ

Teklik- çokluk, iyelik ve hal çekimlerinden oluşur. Bu çekimler, kelime kök ve gövdelerine getirilen çeşitli ekler ile ifade edilir. Çekim ekleri kök ve gövdelerin başka kök ve gövdelerle temas için dışarıya uzanan kolları durumundadır. Bu özellikleriyle yapım eklerinden ayrılırlar. Çekim ekleri birleştiği kök veya gövdenin anlamında bir değişiklik yapmazlar.

##### 1.1.2.1. Çokluk Ekleri

Çokluk eki isimlerin çokluk şekillerini yapan işletme ekidir. Bir isim hiçbir ek almadan normal şekliyle tek bir nesneyi karşılar. İsmi tek bir nesneyi karşılayan bu asıl ve normal şekline teklik şekli denir. İşte ismin karşıladığı nesnenin sayısının birden fazla olduğunu ifade etmek için teklik şekline çokluk eki getirilerek ismin çokluk şekli yapılır.<sup>22</sup> Türkçede çokluk eki eskiden beri -lar / -ler ekidir ve Çağataycada da değişmemiştir:

|            |               |         |
|------------|---------------|---------|
| Maşnū‘lar  | “ uydurmalar” | (10/1)  |
| İstegenler | “ isteyenler” | (23/2)  |
| Ösrükler   | “ sarhoşlar”  | (30/3)  |
| Yıllar     | “ yıllar”     | (190/5) |

<sup>22</sup> Ergin Muharrem, Türk Dili, Bayrak basım/ yayım/ dağıtım, İstanbul, 2005, S. 220

|            |               |        |
|------------|---------------|--------|
| Közgüler   | “ aynalar”    | (1/3)  |
| Belālar    | “ kötülükler” | (29/2) |
| Köij üller | “ könüller”   | (53/2) |

#### 1.1.2.2. İyelik Çekimi

İyelik ekleri ismin karşıladığı nesnenin bir şahsa veya bir nesneye ait olduğunu ifade eden işletme ekleridir. Bir nesnenin başka bir nesnenin malı olduğu, başka bir nesneye ait olduğu veya başka bir nesnenin parçası olduğu ifade edilmek istenirse o nesneyi karşılayan ismin sonuna iyelik eki getirilir. İylelik ekleri, vokalle biten kök ve gövdelere doğrudan doğruya, konsonantla bitenlere ise bir yardımcı vokalle eklenirler. Teklik üçüncü şahısta ise ‘ s ’ yardımcı sesini bulunur.

Tekl 1. –m, –ım / –im / –um / –üm

2. –ij , –iij / –iij / –uij / –üij

3. –sı / –si, –ı / –i

Çokl 1. –mız / –miz, –imiz / –ımız, –umuz / –ümüz

2. –ij ız / –ij iz, –uij ız / –iij iz, –üij iz

3. teklik üçüncü şahış gibi ya da –ları / –leri

Tekl 1.

Küfrüm (41/4)

köij lüm (3/2)

dimagım (3/3)

Çālim (5/4)

Şevqum (38/4)

āsiliğim (24/5)

Tekl 2.

Yüzüij (1/1)

Saçıij (1/2 )

|          |       |
|----------|-------|
| Hüsnüij  | (1/3) |
| Cemaliij | (2/2) |
| Žikrin   | (2/6) |
| ‘ışkıij  | (2/6) |

Tekl 3.

|           |         |
|-----------|---------|
| Katresi   | (34/4)  |
| Özi       | (1/6)   |
| Fitnesi   | (34/4)  |
| İkisi     | (17/1)  |
| Zemzemesi | (31/7)  |
| Secdesi   | (55/9)  |
| Safhası   | (18/1)  |
| Teşnesi   | (11/ 4) |

Çokl 1. peymānemiz (245/6)

2. örnek tespit edilemedi

3. örnek tespit edilemedi

### 1.1.2.3. Hal Ekleri

Bir ismin cümledeki diğer kelimelerle münasebetini ifade etmek için o isme hal ekleri getirilir. Hal ekleri çokluk ve iyelik eklerinden sonra getirilir.

Janos Eckmann bu konuda şunları söyler: “Çağataycada dokuz hal çekimi vardır: yalın, genetif, datif, akuzatif, lokatif, ablatif, eşitlik, vasıta ve yön ekleri. Vasıta hali eki kalıplaşmıştır. Yön ekleri ise sadece birkaç zarfta kalmıştır.”<sup>23</sup>

---

<sup>23</sup> Janos Eckmann, Çağatayca El Kitabı [Çeviren: Güney Karaağaç], 1988, 63 S., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 3412.

### 1.1.2.3.1. Yalın Hal ( Nominatif Hali )

Yalın hal eksizdir. Yani adın anlam ilişkisi yönünden cümlede başka bir kelimeye bağlı olmayan durumudur. Bu yalın şekil sık sık diğer haller için de kullanıldığından, bazen belirsizlik hali diye de adlandırılır.

... kuyaş gibi peydā (1/1)

... ata vü tört ana (10 /4)

Fenā deyri ki... (257/6)

Kuruk benim... (40/3)

### 1.1.2.3.2. İlgi Hali ( Genetif Hali )

İlgi durumu hakkıknda Zeynep Korkmaz şu bilgileri verir: “ eklendiği ad ile başka bir ad arasında sahiplik, ilgi bağı kurma durumudur. İlgi durumunun öteki ad çekimlerinden ayrılan tarafı, adı fiile bağlayan bir ek olmamasıdır. Bu ek ilişki kurduğu adla yalın durumda bir kavramı karşılamaktadır. Bu yüzden de bu eki durum eki olarak kabul etmeyen görüşler de vardır. Ancak, çekim ekleri nitelik ve işlev bakımından birbirlerinden farklıdır. İlgi durumu eki, adlar arsında ilişki kuran bir ek olduğu için onu ad çekimi eki saymamak doğru değildir.”<sup>24</sup>

Janos Eckmann, ilgi halinin -nii / -nii , yuvarlak bir vokalden sonra da bazen -nuij / -nüij ekleri ile sağlandığını söyler.<sup>25</sup> Bazen -nı / -ni şekilleri de kullanılır.

*Firāḳıuij* ... (313/5)

*Vişaliniij* ... (313/5)

... *lezzetiniij* ... (377/2)

...*köij lümnii* ... (18/7)

...İslām *iliniij* ... (11/3)

...*beden tofraḡıuij* (26/2)

... yüz *yarnuij* köyge kim (224/5)

<sup>24</sup> Korkmaz, Zeynep, a.g.e, s. 268–269

<sup>25</sup> Janos, Eckmann, a.g.e, s. 64

İlgi eki, Çağataycada bugünkü Türkiye Türkçesinden daha az kullanılmıştır. Çoğu zaman da düşürülmüştür.

#### 1.1.2.3.3. Yönelme Hali ( Datif Hali )

Muharrem Ergin bu halle ilgili şunları söyler: “Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendisine doğru yaklaştığını, yöneldiğini ifade etmek için isim datif haline sokulur. Fiilin istikametini gösteren ve yaklaşma ifade eden datif hali daima ekle yapılır.”

Janos Eckmann, Çağataycadaki yönelme eklerini şu şekilde verir: “Vokallerden sonra –ğa / -ge; sedalı konsonantlardan sonra –ğa / -ge ancak ‘b’ ve ‘d’ den sonra –ka / -ke, sedasız konsonantlardan sonra ise yine –ka / -ke, iyelik eklerinden sonra –ğa / -ge, şiiirde –ğa / -ge yanında –a / -e, üçüncü şahıslarda –na / -ne.”<sup>26</sup>

*Közige ğubariij ...* (32/3)

*... otka tüştüm...* (43/1)

*... otıga...* (47/29)

*... üstige...* (157/1)

*Sürterim tofrağga...* (224/4)

*... ğicābıga...* (66/2)

*... kaşıga taşmağıl...* (58/5)

*... endāmımgā...* (97/1)

#### 1.1.2.3.4. Yükleme Hali ( Akuzatif Hali )

M. Ergin bu hali şöyle tanımlar: “Akuzatif hali ismi kendisine tesir eden geçişli bir fiile bağlayan haldir.”<sup>27</sup> Yükleme halini almış isim, öznenin yaptığı ve yüklem bildirdiği işten etkilendiği için cümlede nesne görevindedir.

Janos Eckmann bu ekin Çağataycada -nı / -ni, üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra genellikle –n şeklinde kullanıldığını söyler.<sup>28</sup>

<sup>26</sup> Janos Eckmann, a.g.e, s. 66

<sup>27</sup> Ergin, Muharrem, a.g.e, s. 231

<sup>28</sup> Eckmann, Janos, a.g.e, s.69

...köksümni... (12/2)

... köij lümni... (37/6)

Yüzüij ni perde... (235/2)

İti *bağrımni* yir... (257/1)

... cigerimni... (58/5)

...külni... (26/2)

... *meni* kıldı... (79/69)

...ister *sini*... (11/3)

Gülgün eylege cānını... (37/3)

#### 1.1.2.3.5. Bulunma Hali ( Lokatif Hali )

Yer ifade etmek için kullanılan bu halin eki –da / -de; sedasız konsonantlardan sonra ise –ta / -te şeklindedir. Üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra genellikle zamir n’si kullanılır.

Bulunda durumu her şeyden önce, yer ifade etmek için kullanılır. Ancak bazen zaman ifedelerinde de kullanıldığı görülür. Bu kullanımdaki bulunma eklerini Janos Eckmann, “zaman lokatifi” olarak adlandırmıştır.<sup>29</sup>

... allıij da şıddıklar.. (32/8)

Öz turganıda... (47/4)

‘Arızıij etrāfıda... (157/2)

...külbimde mihmān... (157/4)

Kıyametde günahın... (24/8)

... cān şafğasıda... (18/ 1)

Yā Rab olğan çağda... (15/1)

Bağırdın anda bolur... (19/1)

---

<sup>29</sup> Eckmann, Janos, a.g.e, s. 70

#### 1.1.2.3.6. Ayrılma Hali ( Ablatif Hali )

Muharrem Ergin bu hali şu şekilde açıklar: “Kelime gruplarında ve cümlede fiilin gösterdiği hareketin kendisinden uzaklaştığını ifade etmek için isim ablatif halinde bulunur. Demek ki ablatif eki umumiyetle uzaklaşma ifade eden bir ektir.”<sup>30</sup> Bu hal hareket ifade eden fiillerle kullanıldığı için yer bildirme görevi vardır.

Çağataycada ayrılma durumu ekleri şunlardır: “-dın / -din, -tın / -tin” Janos Eckmann şiirde, üçüncü şahıs ekinden sonra ekin genellikle “-ndın / -ndin şeklinde kullanıldığını belirtir.

|                            |         |
|----------------------------|---------|
| ... ğayretidin tikip-min   | (28/3)  |
| ... himmetiij din çu tapıp | (32/5)  |
| ... özlükidin mümkün...    | (123/3) |
| ... ilidin hâreler         | (157/1) |
| ... nifākıdın kutulmağ...  | (224/6) |
| Fiğān ki hecridin...       | (51/1)  |
| Ġamıdın öldük...           | (51/3)  |

#### 1.1.2.3.7. Eşitlik Hali

Eşitlik durumu, eklendiği adla fiil veya cümlenin başka bir ögesi arsasında karşılaştırmaya dayanan birbirinden farklı niteliklerde eşitlik ilişkisi kurma durumudur.<sup>31</sup>

Eşitlik hali, Çağataycada sık kullanılan bir hal değildir. Bununla birlikte şu anlamları ifade etmek için kullanılmıştır: Hem nitelik hem nicelik bakımından, hal, zaman eşitliklerini ifade eder; sayı isimlerine getirilince yaklaşık bir sayıyı ifade eder; bir hareketin vesile olduğu sonuç veya hedefe işaret sık sık datif ekinden sonra getirilerek kullanılır.

Çağataycada sık kullanılmayan bu halin ekleri –ça / çe; üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra –nça / -nçe şeklindedir.

<sup>30</sup> Ergin, Muharrem, a.g.e, s.235

<sup>31</sup> Korkmaz, Zeynep, “Türk Dilinde +ça eki ve Bu Ek İle Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme”, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, Birinci Cilt, Ankara, 1995, s.12–84

|           |         |
|-----------|---------|
| Olça      | (55/4)  |
| Yılça     | (469/1) |
| Kiyiniçe  | (549/4) |
| Ömrüçe    | (90/5)  |
| Tüniçe    | (444/1) |
| Ölmekçe   | (234/3) |
| Köymekçe  | (234/3) |
| Özgeçe    | (201/3) |
| Ėasça     | (13/8)  |
| Niçe      | (188/7) |
| Ança      | (124/3) |
| Şirininçe | (115/4) |
| Munça     | (63/1)  |
| Barça     | (98/ 4) |

#### 1.1.2.3.8. Vasıta Hali

Zeynep Korkmaz vasıta halinin tanımını şu şekilde yapar: “ Adın belirttiği varlık veya nesnenin fiildeki oluş ve kılışta ‘vasıta’ olarak kullanıldığı veya ‘birliktelik’ ifade ettiği gösterme durumudur.”<sup>32</sup>

Çağataycada vasıta hali ekleri şunlardır: *-n* , *-ın* / *-in* / *-un* / *-ün* ekleri kalıplaşmış halde kullanılır. *-la* / *-le* şekilleri ise nadiren kalıplaşmıştır.

|        |         |
|--------|---------|
| Üçün   | (98/3)  |
| Birlen | (109/3) |

---

<sup>32</sup> Korkmaz, Zeynep; Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), TDK yayınları, Ankara 2003

### 1.1.2.3.9. Yön Hali Ekleri

Çağataycada yön ekleri şunlardır: *-ra / -re , -ğ / -karı / -g / -keri*

İçre (54/3)

Soij ra (93/1)

Taşkaru (87/5)

Yokkarı (120/3)

### 1.1.2.4. SIFATLAR

#### 1.1.2.4.1. Karşılaştırma

Karşılaştırma *-rağ / -rağ / -rek* ekinin sıfata eklenmesiyle yapılır.

Türkçede eskiden beri kullanılan ve Çağataycada da kullanılmış bu ek, çokluk fazlalık ifade eder. Bu ek vokalle bitsin, konsonantla bitsin kök ve gövdelere doğrudan doğruya eklenir.

Nazükreğ (388/5)

Artuğrağ (327/3)

Mukaddemrağ (416/7)

Tufrerağ (532/4)

Yalşırağ (297/9)

Artuğrağ (87/3)

Katığrağ (96/7)

Burunrağ (185/1)

Yaruğrağ (93/2)

Köpreğ (127/2)

Hoşrağ (232/6)

### 1.1.2.5. ZAMİRLER

#### 1.1.2.5.1. Kişi Zamirleri

Birinci ve ikinci şahısları ifade eden şahıs zamirleri şöyledir:

|          | Teklik  | Çokluk  |
|----------|---------|---------|
| Yalın    | mén     | biz     |
| Genetif  | mèni    | bizniij |
| Datif    | mai j a | bizge   |
| Akuzatif | mèni    | bizni   |
| Lokatif  | ménde   | bizde   |
| Ablatif  | mèndin  | bizdin  |
|          | Sén     | siz     |
|          | sèni    | sizniij |
|          | sai j a | sizge   |
|          | sèni    | sizni   |
|          | sénde   | sizde   |
|          | séndin  | sizdin  |

Çağataycada, üçüncü şahsı ifade eden şahıs zamiri yoktur; yerine işaret zamiri *ol* kullanılmaktadır.

Mèn “ben” (131/1)

Mai j a “bana” (18/1)

Mèni “beni” (131/6)

Mèni “beni” (157/1)

Mèndin“ benden” (56/4)

Bizge “bize” (51/1)

|         |          |         |
|---------|----------|---------|
| Bizni   | “bizi”   | (51/5)  |
| Biziiij | “bizin”  | (153/7) |
| Bizni   | “bizi”   | (68/6)  |
| Saij a  | “sana”   | (224/1) |
| Sèn     | “sen”    | (20/9)  |
| Sèndin  | “senden” | (20/2)  |
| Sèniij  | “senin”  | (11/2)  |
| Siz     | “siz”    | (70/5)  |

#### 1.1.2.5.2. İşaret Zamirleri

Bunlar işaret etmek, göstermek suretiyle nesneleri karşılayan kelimelerdir. İşaret zamirleri nesneleri bir yer içinde gösterir, onlara yerlerine göre işaret ederler. Yani bu zamirlerle belirtilen varlıklar şu veya bu vasıflar ile değil, yerleri ile ifade edilmiş olur.<sup>33</sup>

İşaret zamirleri yön eklerini de almazlar.

|            |            |         |
|------------|------------|---------|
| Anı        | “onu”      | (77/6)  |
| aij a      | “ona”      | (89/1)  |
| andın      | “ondan”    | (89/3)  |
| alarniij * | “onların”  | (105/7) |
| alardın    | “onlardan” | (124/2) |
| anda       | “onda”     | (107/2) |
| uşaldı     | “işte”     | (151/4) |
| Uşbu       | “işte bu”  | (80/6)  |
| Ol         | “o”        | (9/5)   |
| munuij     | “bunun”    | (9/7)   |

<sup>33</sup> Ergin, Muharrem, a.g.e, s. 273

\* Nevā'î'den önce ‘olar’ şekliyle kullanılmıştır.

munga “buna” (13/3)

mundın “bundan” (15/7)

#### 1.1.2.5.3. Dönüşlülük Zamirleri

Bu zamirler asıl şahıs zamirlerinden daha kuvvetli bir ifadeye sahip bulunan, onların mana bakımında daha kuvvetlileri, katmerlileri olan şahıs zamirleridir. Bunlar ‘asıl, öz’ anlamlarına gelen isimlerin iyelik eki almış şekillerinden ibarettir.

Çağataycada dönüşlülük zamiri olarak kullanılan kelime ‘öz’ ismidir. Nüshamızda da bu şekilde geçmektedir.

Öz “kendi” (56/1)

Özini “kendini” (47/29)

Özi “kendi” (47/59)

Özige “kendine” (72/5)

Özüm “kendim” (36/2)

Özin “kendin” (36/6)

Özümdin “kendimden” (49/2)

Öziij din “kendinden” (66/6)

Özdin “kendinden” (66/5)

Özümnü “kendimi” (47/4)

#### 1.1.2.5.4. Soru Zamirler

Bunlar nesneleri soru şeklinde temsil eden, onların soru şeklindeki karşılıkları olan, onları soru halinde ifade eden, onları sormak için kullanılan zamirlerdir.

Kim “kim” (224/5)

Ni “ne” (37/4)

Kayaŋa “nereye” (6/4)

Kayda “nerede” (14/5)

Ƙaŋa “nereye” (6/6)

Çay “ kim, hangi” (198/6)

#### 1.1.2.5.5. Belirsizlik Zamirleri

Bunlar nesneleri belirsiz bir şekilde temsil eden zamirlerdir. Asıl belirsizlik zamirlerinin sayısı çok az olmakla birlikte türetilmiş şekilleri oldukça fazladır.

Barça “ bütün, herkes” (6/6)

Barçasığa “ hepsine, herkese” (103/5 )

Birisidin “ birisinden” (19/6)

Her kimge “ herhangi biri” (87/4)

Hiç kimge “ hiç kimseye” (67/1)

Kimse “ kimse” (52/1)

Kimsege “ kimseye” (123/2)

#### 1.1.2.6. ZARFLAR

Zarflar zaman, yer, hal ve miktar isimleridir.

##### 1.1.2.6. 1. Soru Zarfları

Nêçük “ nasıl” (313/6)

Nêvçün “ niçin” (112/6)

Nêdin “ niçin” (58/7)

Nêge “ nasıl” (58/5)

Nagu ( negü ) “ niçin, nasıl” (159/1)

Niteyin “ nasıl, ne yap-” (39/5)

Kaçan “ ne zaman” (119/7)

##### 1.1.2.6. 2. Yer Zarfları

Boşlukta bir yer ifade eden yer isimleridir. Aşağı yukarı hepsinde bir yön ifadesi olduğu için zarf olarak fiilin yönünü gösterirler.

Başıda “ üzerinde” (1/ 2)

|         |            |         |
|---------|------------|---------|
| Utru    | “ karşı”   | (75/6)  |
| Yıraq   | “ uzak”    | (304/1) |
| Üstinde | “ üstünde” | (213/4) |
| Yakın   | “ yakın”   | (40/3)  |
| Ƙūyide  | “ aşağıda” | (88/2)  |

### 1.1.2.6. 3. Zaman Zarfları

Bunlar zarf olarak kullanılan çeşitli zaman isimleridir.

|           |                   |         |
|-----------|-------------------|---------|
| İmdi      | “ şimdi”          | (39/2)  |
| Burun     | “ önce”           | (4/2)   |
| Burunraƙ  | “ daha önce”      | (194/6) |
| Kündüz    | “ gündüz”         | (211/3) |
| Tün ü kün | “ gece ve gündüz” | (140/5) |
| Yana      | “ yine”           | (164/1) |
| Kiçe      | “ gece”           | (187/4) |
| Bu kün    | “ bu gün”         | (19/4)  |

### 1.1.2.7. EDATLAR

#### 1.1.2.7.1. Son Çekim Edatları

Son çekim edatları, kendisiyle bir kelime grubunun teşkil edildiği kelimeden sonra gelen ayrı kelimelerdir. Son çekim edatları, hal ekleriyle ifade edilemeyen anlamları karşılarlar.

Çağataycadaki son çekim edatları, isim veya fiil cinsinden ( eksiz isimler, kalıplaşmış hal ekli şekiller, kalıplaşmış zarffiilli şekiller ) kelimelerdir.<sup>34</sup> Birkaç son çekim edatı, zarf olarak da kullanılır. Bazı son çekim edatları ise hal ve iyelik eki alabilirler.

|       |             |         |
|-------|-------------|---------|
| Allıj | “ ön, önce” | (217/6) |
|-------|-------------|---------|

---

<sup>34</sup> Janos Eckmann, a.g.e, s. 90

|            |                     |         |
|------------|---------------------|---------|
| Ara        | “ iç, içeri”        | (31/1)  |
| Bile       | “ile”               | (66/7)  |
| Bilen      | “ ile”              | (143/1) |
| Birle      | “ ile”              | (74/7)  |
| Birlen     | “ ile”              | (109/3) |
| Burun      | “ önce”             | (4/2)   |
| Çaklık     | “ gibi”             | (61/2)  |
| Dik ( teg) | “ gibi”             | (79/4)  |
| İçre       | “ iç, içinde”       | (313/1) |
| İle        | “ ile”              | (271/1) |
| Kibi       | “ gibi, kadar”      | (70/2)  |
| Ortasıda   | “ orta, ortasında”  | (58/1)  |
| Özge       | “ başak”            | (157/7) |
| Sarı       | “ doğru, karşı”     | (30/7)  |
| soij ra    | “ arka”             | (7/5)   |
| utru       | “ karşı”            | (304/1) |
| Üçün       | “ için, çünkü”      | (122/4) |
| Üze        | “ üst üste, yukarı” | (147/2) |
| Üzre       | “ üst üste, yukarı” | (198/2) |
| Yan        | “ taraf”            | (34/2)  |
| Yaij lıg   | “ gibi”             | (70/3)  |

Çağataycada ve metnimizde en sık kullanılan ön çekim edatları şunlardır:

|    |               |         |
|----|---------------|---------|
| Çü | “gibi, kadar” | (313/7) |
|----|---------------|---------|

Çünkü “...” (79/1)

### 1.1.2.8. ÇEKİMSİZ FİİLLER

#### 1.1.2.8.1. İsim-Fiiller

İsim-fiiller, fiil kök ve gövdelerinin karşıladıkları oluş, kılış ve durumları; şahıs ve zamana bağlı olmadan gösteren fiil adlarıdır. Bunlar fiildeki oluş, kılış ve durumların adlarını bildirirler. Türkçede –mAk, -mA ve –İş / -Uş ile kurulan üç isim-fiil vardır.

##### 1.1.2.8.1.1. -mağ / -mek

Fiil kök ve gövdeleri, cümlelerin öteki öğeleri ile olan ilişkilerini şekil, zaman, kişi ve sayı ekleri olarak ve çekime girerek sağladıkları için, kök ve gövdelerin karşıladıkları soyut hareketler, ancak fiil kök ve gövdelerine getirilen –mAk isim-fiil eki ile yapan karşılanır. Böylece –mAk eki, fiildeki soyut oluş ve kılışları adlandıran, onları ad durumuna getiren bir ektir.

Janos Eckmann”-maú / -mek” isim-fiil eklerini sıfat-fiil olarak ele almıştır. Ancak biz bu ekin hareket bildirdiğini düşünerek isim-fiiller başlığı altında değerlendirmeyi daha doğru buluyoruz.

... yüz müj cihan bolmak yana peydā (13/1)

Bu kabul u red ara hikmetni kimse aij lamağ (20/8)

Tā-be-key kılmak firib ü mekr ile defter kıara (22/6)

Tā garib irdim naşibim gam yimek irdi vü bes (56/2)

Melül boldılar itmekdin ihtisāb maij a (43/4)

##### 1.1.2.8.1.2. -ma / -me

Tahsin Banguoğlu bu ek hakkında şunları söyler: “ Eski Türkçeden, Eski Osmanlıcadan beri fiilin adını mastar yapan –mek eki çekim hali de iki sesli arasında kalıp süreklileşen son damak sesini düşürerek hafif mastar yapan –me haline gelmiştir.”

Nüshamızda bu isim-fiilin örneklerine rastlanılmamıştır.

### 1.1.2.8.1.3. -(y)Iş / -(y)Uş

- (y)Iş / -(y)Uş isim-fiili de –mA ile kurulan isim-fiiller gibi, fiildeki oluş ve kılışın anlamını değiştirmeden, bunları iaim kalıbına sokan bir ektir. Ekin işleklik alanı, bazı istisnalar ve işteşlik çatısı dışında, dildeki bütün fiilleri içine alacak bir genişliktedir.

Birkütürde eyledi Ferhād mitinin çöküş (244/3)

Kim boluptur can bile ğamzeij ara barış kiliş (247/1)

### 1.1.2.8.2. Sıfat-Fiiller

Sıfat-fiiller, adından da anlaşılacağı gibi, sıfat gibi kullanılan fiil şekilleridir. Sıfat-fiiller, bir yanları ile sıfat, bir yanları ile fiildir. Fiil özellikleri dolayısıyla, kendilerinde var olan hareket ve zaman kavramını, ad oldukları sıfata aktararak varlıkları ve nesneleri hareket ve zaman gösterme özellikleri ile geçici olarak vasıflandırırılar.

Sıfat-fiiller hem bir ad gibi işlem görmekte ve aldığı çekim ekleriyle cümle içinde tıpkı kalıcı adlar gibi özne, nesne ve tamlayan görevleri yüklenebilmekte; hem de tıpkı fiiller gibi hareket ve zaman kavramı taşımakta, olumlu ve olumsuz biçimleri yapılabilmektedir. Sıfat-fiiller, isim-fiillerden taşıdıkları zaman kavramı ile ayrılırlar.

#### 1.1.2.8.2.1. -ğan / -gen, -қан / -ken

Geniş zaman anlamlı sıfat-fiil eklerinden olan bu ekin kullanımı oldukça yaygındır. Janos Eckman, bu ekin hareket ismi yapma özelliğini şu örneklerle açıklar: tur-ğan “durma hareketi, durmak”, yürü-gen...

Ay Nevāyî çāk bolğan köij lüij e kıldım nažar (258/7)

Kadem urgan dem oğ közge bolur... (18/6)

Bes ki tolğandı iki közümdin aqқан қан ara (35/4)

Nège yitken yirde örter ħalknı (99/2)

Mey diben rengin su içken eylemes peydā ferağ (114/5)

Birbiri kiniçe andak kim tizilgen inçüdür (178/2)

#### 1.1.2.8.2.2. -r, -ar / -er, -ur / -ür

Tüm sıfat-fiil ekleri içinde en fazla çeşitte kullanılabilen, geniş zaman anlamı veren bir ektir.

Hecrim tünü bidâdın aij lar kişi kim her tün (186/2)

#### 1.1.2.8.2.3. -mas / -mes

Geniş zaman anlamlı sıfat-fiillerden biri olan bu ek, -ar / -er sıfat-fiilinin olumsuz niteliğindedir.

Mesih enfâsıdın ger hastega bolmas devâ peyda (16/2)

Na'lidin çaķılmas ot belkim sererler ayrılır (125/3)

#### 1.1.2.8.3. Zarf-Fiiller

Zeynep Korkmaz zarf-fiiller hakkında şunları söyler: “ Zarf-fiiller, bir yanıla fiil, bir yanıla da zarf özelliği taşıyan gramer kategorileri oldukları için, fiil yönleriyle yalnızca hareket ve zaman kavramını karşılarlar; zarf yönleriyle de bir oluş ve kılışın durum ve tarzını belirleyen zarf görevi yüklenirler. Kısaca zarf-fiiller, fiillerin zarf görevi yapan yardımcılarıdır. Çekimli fiile dönüşmeleri mümkün değildir. Zarf-fiillerin ada dönüşme özellikleri yoktur. Sıfat-fiiller gibi ad çekimi, iyelik ve çokluk ekleriyle genişletilmezler.”

Janos Eckmann, Çağataycada zarf-fiillerin şiir dışında, bir cümlelin fiili olarak kullanılamayacaklarını belirtir.

Çağataycadaki zarf-fiiller şunlardır:

#### 1.1.2.8.3.1. -a / -e

Çağataycada bu zarf-fiil, bir hareketin şeklini göstermek, zaman ifade etmek, amaç veya hedef belirtmek, asıl hareketin sınırını belirtmek için kullanılır.<sup>35</sup>

Konsonantla biten fiil kök ve gövdeleri –a / -e, ünlüyle biten fiil kök ve gövdeleri ise –y şeklini alır.<sup>36</sup>

---

<sup>35</sup> Eckmann, Janos, a.g.e, s. 105

*Oynay oynay* tökse ol ayna úanım imes taij (168/6)

Nefeslerini *ala* almayın sabā vü debür (140/6)

Közüng şemâyilini nergis er *köre* almaş (133/3)

#### 1.1.2.8.3.2. -ğaç / -geç Zarf-Fiili

Çağataycada bu zarf-fiil, esas fiilin hareketinden hemen önce yer alan bir harekete işaret eder.<sup>37</sup>

Sedasız ünsüzlerden sonra daha çok “-úaç / -keç” şeklinde kullanılır.

Bismil itmiş zar könglüm saydım *kılğaç* şikār (246/3)

Saye gerçi kıskarur dayım biyik *bolğaç* kıyaş (249/2)

Kemend-i zülfi ki *açılğaç* uçtı imānım (49/5)

Ey hākim itme cününüm ‘aybmı *körgeç* anı (138/3)

İşikdin saye *kirgeç* sağınur-min kim kıyaşımdur (161/1)

Köydi hem ten hem süngeler *tüşkeç* ol yüz... (228/3)

Sözüj de lafzın *işitkeç* ‘Arab fasihleri (280/3)

Kuyaş *çıkkaç* andak ki itkey nücüm (32/2)

#### 1.1.2.8.3.3. -ğünça / -günçe ve -ğuça / -güçe Zarf-Fiilleri

Bu zarf-fiil, asıl hareketle aynı zamanda veya asıl hareketin sonunda olan bir olayı belirtmek için, asıl fiilin ifade ettiği hareketin, kendisine tercih edildiği bir hareketi bildirmek için kullanılır.<sup>38</sup>

Aslen -ğu / -gü sıfat-fiilinin eşitlik çekiminden başka bir şey olmayan ğuça / -güçe zarf-fiili “kadar, süresince, yeterince” anlamlarını taşır. Bu zarf-fiilin Çağataycadan önceki devirde yaygın olan bu anlamda kullanılışına, Çağataycada da rastlanır.<sup>39</sup>

Sedasız ünsüzlerden sonra “-kınça / -künçe ve -kıça / -küçe” şeklinde kullanılır.

<sup>36</sup> Eckmann, Janos, a.g.e, s. 104

<sup>37</sup> Eckman, Janos, a.g.e, s.107

<sup>38</sup> Eckman, Janos, a.g.e, s. 108–109

<sup>39</sup> Eckman, Janos, a.g.e, s. 108–109

|                                                  |         |
|--------------------------------------------------|---------|
| Bolmağumdur bolmağunça mest-i lā-ya‘kıl ĥamūş    | (243/5) |
| Kim neşāš anda sıgıngunça feżāsı kıalmamış       | (259/2) |
| Hey digünçe çun öter hem ‘iş u hem ğam pes nidür | (308/5) |
| Kildiiĵ ü köij lümnü yüz çāk itmegünçe barmadıij | (71/2)  |
| Bu çemende tartıban bülbul taiĵ atkunça fiġān    | (144/6) |
| Közleridin kiçe taiĵ atkunça uyķum yok turur     | (149/4) |
| Cur‘asın birse Nevāyi‘ġa irür ölgüçe bes         | (72/7)  |
| Lık irmes irdi közge körüngüçe bu meta‘          | (285/5) |
| Hemişe deyr-i fena ehlin itküçe tekfir           | (201/6) |
| Ni ‘aceb ebr-i bahārı aķķuça ĥas yıġlamak        | (309/4) |

#### 1.1.2.8.3.4. -ınça Zarf-Fiili

Janos Eckmann, Çağataycada bu zarf-fiilin kullanımından bahsetmez. Ki incelediğimiz nüshada da kullanımı yoktur.

Anlam bakımından -ğunça / -günçe ve -ğuça / -güçe zarf-fiilinin yüklenmiş olduğu anlamı taşıyan bu zarf-fiil ekine, Çağataycanın devamı mahiyetindeki Özbek Türkçesinde de rastlanılmaz.<sup>40</sup>

#### 1.1.2.8.3.5. -may / -mey ve –mayın / -meyin Zarf-Fiili

Bu zarf-fiille ilgili Janos Eckmann şunları söyler: “–may / -mey gerundiumu, -a / -e / -y ve –p gerundiumlarının olumsuz şekillerini yapar ve –mayın / -meyin ( -madın / -medin’ den değil) gerundiumu, -ban / -ben gerundiumunun olumsuz şekli yerine geçer. –mayın / -meyin gerundiumu, sadece şiirde vezin sağlamak için kullanılır.”<sup>41</sup>

Günay Karaağaç ise bu zarf-fiil hakkında şu bilgileri verir: “ Eski Türkçenin –matı / -meti, -madın / -medin, -mayu / -meyü ve –mayın / -meyin gerundiumlarından –mayın / -

<sup>40</sup> Çoşkun, Volkan, Özbek Türkçesi Grameri, TDK yayınları, Ankara, 2000, s.193-200

<sup>41</sup> Eckman, Janos, a.g.e, s.111

meyin ve –may / -mey gerundiumlarını umumileştirmesi, Çağataycanın önemli hususiyetlerinden birini teşkil eder.”<sup>42</sup>

|                                                 |         |
|-------------------------------------------------|---------|
| Salmai özlük naqdın özdin tutmağıl deşt-i fenā  | (299/6) |
| Hayl-ı insan içre sığmay hayyiz-i imkân ara     | (20/7)  |
| Kılmayın ser-hoş henüz ey muğ-beçe koymak nedür | (110/6) |
| Öyge henüz kirmeyin dinime tüştü yüz haleb      | (162/6) |
| Ol yitmeyin henüz tekāverğa vay kim             | (285/2) |

#### 1.1.2.8.3.6. -p Zarf-Fiili

Ünlüyle biten kök ve gövdeler, eki doğrudan doğruya alır; ünsüzle bitenler araya yardımcı ünlü alır. –a / -e , -y ve - p zarf-fiillerinin her ikisinin de olumsuz şekli -ma-y / -me-y eki ile teşkil edilir.<sup>43</sup>

Bu bağlayıcı zarf-fiil, bilhassa, aynı şahıs, kip ve zamanlı, iki veya daha fazla fiili birleştirmek için kullanılır.<sup>44</sup>

|                                                   |        |
|---------------------------------------------------|--------|
| Bu közgülerde anı cilve-ger kılp ‘amdā            | (1/3)  |
| Figān ki ilge tutup bāde sākí-i devrān            | (6/6)  |
| Andın gül ü bülbül tapıp yüz berg birle miij nevā | (7/1)  |
| Mest olup bir dem şebāb eyyamını tut muğtenem     | (8/3)  |
| Ger felek seyri dur ister sini eylep tek ü dev    | (11/3) |

#### 1.1.2.9. EYLEM ÇEKİMİ

##### 1.1.2.9.1. BİLDİRME KİPLERİ

##### 1.1.2.9.1.1. Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zaman kipi, fiildeki kılış ve oluşun, söylendiği andan yani içinde bulunulan zamandan daha önceki bir zamanda tamamlanmış olduğunu bildirir.

<sup>42</sup> Karaağaç, Günay, a.g.e, s. xxix

<sup>43</sup> Eckman, Janos, a.g.e, s. 109–110

<sup>44</sup> Eckman, Janos, a.g.e, s. 110

Janos Eckmann, Çağataycada bu kipin durumu hakkında şunları söyler: “ kök ve gövde –d zaman işareti + iyelik eklerinden türemiş şahıs ekleri. Zaman işareti t ile biten kök ve gövdelerden sonra daima; ç, k, p, k, s, ş ile biten kök ve gövdelerden sonra ise umumiyetle –t’ dir.”<sup>45</sup>

Yār cevhlān gehidin *ķildi* šabā (12/1)

Bu ki köksümni ğamıj *ķıldı* šikāf (12/2)

*Boldı* bağrım yaresi... (12/3)

... *urdum* ki irür (12/6)

... köij lümni devrān *ķıldı*... (37/6)

Ey Nevāyī kim *ķıldı* ... (37/7)

... *ġiyindurdum* özümni (47/4)

Zahīd mini rüsvā didi likin özi *ķıldı* (47/5)

‘Işķ *iyledi* yüz ‘aķıl... (47/7)

Terağğum *itmedi* ol mihri... (51/1)

#### 1.1.2.9.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman Kipi

Bu kipin Klāsik Çağatay yazı dilinde olduğu gibi iki şekli vardır:

I. –mış / -miş + zamir menşeli şahıs unsuru

II. –ptur / -ptür + zamir menşeli şahıs unsuru<sup>46</sup>

Janos Eckmann, kipin “-ptu / -ptür” şekiliyle kullanımını “ Geçmiş Zaman II” olarak adlandırır ve bu kip için şunları söyler: “ Tesirleri şimdi de devam eden tamamlanmış bir hareketi bildirir.”<sup>47</sup>

Günay Karaağaç, Çağataycanın Eski Türkçeden farklarını belirtirken, konuyla ilgili olarak şu açıklamayı yapar: “ Çağatayca fiil çekiminde Eski Türkçeden farklı bir husus da öğrenilen geçmiş zaman çekiminde –mış / -miş / -muş / -müş eki yanında

<sup>45</sup> Eckmann, Janos, a.g.e, s. 114

<sup>46</sup> Eraslan, Kemal, Mevlānā Sekkāki Divānı, TDK Yayınları, Ankara 1999

<sup>47</sup> Eckmann, Janos, a.g.e, s. 129

–p turur / durur, –ptur / –ptür veya –p şeklinde, Batı Türkçesinde olduğu gibi –p gerundiumundan da istifade edilmesidir.”<sup>48</sup>

Kam kalmış ikki.. (34/5)

Ol kūy kaşdı itmişem... (34/6)

ĥayran bolmış ins ü cān aij a... (38/1)

...könglümni kim kılmış vat‘an (38/3)

Çayāt kılmamış... (42/1)

...til bolmış dimektin... (37/1)

...ni bolmış ġāl aij a (37/4)

ohşamış mini emsāl aij a (37/5)

... külbemde mihmān itmişem (157/4)

Dūd salmış yaşıma... (345/4)

... raġm eyle kim bolmış (377/3)

#### 1.1.2.9.1.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman II’nin Hikaye Birleşik Çekimi

“ –p érdi + şahıs ekleri”

kılıp irdi... (17/7)

yitkürüp irdim... (470/1)

... dīp irdi (411/7)

#### 1.1.2.9.1.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman II’nin Gelecek-İstek Çekimi:

–p + fiil –ğay / - gey + şahıs zamiri

Yilge *birgey-sin kılp* gül-berg-i ĥandāniij nı cemè (291/6)

*Tükenmegey yazılıp* mihnetim eger bolsa (42/5)

Bu kip ayrıca “ –ğan / -gen isim-fiil eki + i- yardımcı fiili” anlatılan geçmiş zaman anlamıyla kullanılmaktadır. Metnimizde sadece bir örneğine rastlanılmıştır:

<sup>48</sup> Karaağaç, Günay; Lutfi Divanı, TDK Yayınları, Ankara 1997

Yalğan irdi (501/2)

Janos Eckmann bu kipin “ anlatılan geçmişten biraz önceki bir olma veya yapmaya” işaret ettiğini belirtir.<sup>49</sup>

#### 1.1.2.9.1.5. Geniş Zaman

Zeynep Korkmaz’ın da belirttiği gibi geniş zaman, geçmişten uzanan geniş bir zaman kesimindeki oluş ve kılışları içine alır ve ekinde “her zamanı” içine alan bir süreklilik işlevi olduğu için; sık sık yapılan, alışkanlık ya da âdet haline gelen veya her zamanı kapsayan ve genellikle taşıyan oluş ve kılışlar hep bu kiple anlatılır.<sup>50</sup>

Janos Eckmann, geniş zaman kipini “Partisiplerden Oluşan Fiil Kipleri” başlığı altında değerlendirir ve geniş zaman ekini şu şekilde verir: “Fiil tabanı + - (a, u)r + şahıs zamirleri” ekin olumsuz şekli ise şu şekildedir: “Fiil tabanı + -mas / -mes + şahıs zamirleri”<sup>51</sup>

İl közi açuk irür... (270/9)

Her ni allıj ğa kilür... (270/8)

İkki barmak ki tutar... (270/7)

Veh ki cānım bile oynar... (12/5)

Ki şemimidin irürim vebā (12/3)

... urdum ki irür (12/6)

... ahlak u zemimij ni kiter (271/1)

Bu riyāzet dūrür... (271/3)

... tözer-min ni cefā (9/1)

Ni üçün kim bar durur... (9/5)

Ger felek seyri dur ister... (11/3)

Çü eyler cilve-i hüsn... (18/5)

<sup>49</sup> Eckmann, Janos, a.g.e, s. 125

<sup>50</sup> Korkmaz, Zeynep; a.g.e, s. 637

<sup>51</sup> Eckmann, Janos, a.g.e, s. 119

|                            |        |
|----------------------------|--------|
| ... öçkeç bolur ahger kara | (22/5) |
| ... ağzıij kaçurur         | (54/5) |
| Bilgürür ağzı tebessüm...  | (55/2) |
| ... hat birür-min          | (60/5) |

#### 1.1.2.9.1.6. Geniş Zaman Hikâyesi

Geniş zamanın hikâyesi, geçmişten devam etmiş, adet halini almış veya tekrar edilmiş olarak düşünülen bir olma veya yapma bildirir. Janos Eckmann, geniş zaman hikâyesinin şu şekilde teşkil edildiğini söyler: “-r ( olumsuz: -mas) é(r)dim, 3. çokluk şahıs -rlar ( olumsuz: -maslar) é(r)di / é(r)diler”<sup>52</sup>

|                          |         |
|--------------------------|---------|
| Ğurbet içre ister        | (56/3)  |
| Kūyidin men‘ eyler irdim | (260/4) |
| Aij lamas irdim...       | (260/7) |

#### 1.1.2.9.1.7. Geniş Zamanın Rivayeti

Geniş zamanın rivayeti, konuşmacının duyarak veya bizzat keşfederek bildiği bir olma veya yapma ifade eder ve şu şekilde teşkil edilir: “-r ( olumsuz: -mas) é(r)miş, 3. çokluk şahıs -r ( olumsuz: -mas) é( r)mişler veya -rlar (olumsuz: -maslar) é( r)mişler”<sup>53</sup>

|              |          |
|--------------|----------|
| Bolur irmiş  | (115/3)  |
| Açılur irmiş | (128/4)  |
| İyler imiş   | (179/ 3) |
| Bolur imiş   | (298/ 6) |

#### 1.1.2.9.1.8. Şimdiki Zaman

Şimdiki zaman kipi, şu anda devam eden hareketi bildirmek için kullanılır.

Günay Karaağaç şimdiki zaman kipi ile ilgili şunları söyler: “ Çağataycanın, Eski Türkçenin fiil çekiminden ayrıldığı enönemli nokta, şimdiki zaman çekimidir. Eski Türkçede bulunmayan şimdiki zaman çekimini Çağatayca, -a / -e turur / durur şeklinde

<sup>52</sup> Eckmann, Janos, a.g.e, s, 121

<sup>53</sup> Eckmann, Janos, a.g.e, s. 121

yardımcı fiille yapmaya başlamış ve daha sonra bu kullanış, -adur / -edür şimdiki zaman ekini ortaya çıkarmıştır.”<sup>54</sup>

Şimdiki Zaman Kipi: “ fiil tabanı + -a / -e / -y (+ dur) + şahıs zamirleri. Olumsuz şekli ise “ fiil tabanı + olumsuzluk eki + -y ( + dur) + şahıs zamirleri.”<sup>55</sup>

Özlüki bâķi vü zāhid *uradur*... (89/6)

köij lümge kozgalan *saladur* (174/1)

Nice yakın *boladur* (174/ 2)

*tökedürler* her dem... (41/3)

...kim özini *bilmeydür* (173/2)

Kuyaş allıda *körmeydür*... (284/1)

Beyle âteş-kārlıĝ *ķılmay durur* ğaddād tıĝ (297/2)

Hāli *şevki biledür* tende köij ül ķoymış-min (73/4)

Özlüki bâķi vü zāhid *uradur* lāf-ı vuşul (89/6)

Janos Eckmann’ın “ –maķta Partisibinden Yapılan Kipler” başlığı altında değerlendirdiĝi, çekimli şeklini “–maķta / -mekte gelişmiş şekli + fail olarak ve bitmemiş devam etmekte olan bir harekete işaret etmek için” kullanıldığını söylediĝi şimdiki zaman kipinin bu şekline metnimizde sadece bir yerde rastlanılmıştır:

*Dimekte* vāķi‘a yalĝan u ķın tahayyül itip (116/4)

#### 1.1.2.9.1.9. Gelecek-İstek Kipi

Janos Eckmann, Çaĝataycada bu kipin çekimini: “ fiil tabanı + -ĝay / -gey zaman eki (-ķay / -key; -ĝa / -ge,-ķa / -ke ) + şahıs zamirleri” şeklinde verir ve kipin alelade bir geleceĝi işaret etmesinin yanında, istek, tahmin, rica ve emir belirtmek için de kullanıldığını açıklar.<sup>56</sup> Metnimizde –ĝay / -gey eki daha çok gelecek zaman bildirmek için kullanılmıştır.

<sup>54</sup> Karaaĝaç, Günay, a.g.e

<sup>55</sup> Eckmann, Janos, a.g.e, s. 127

<sup>56</sup> Eckmann, Janos, a.g.e, s. 117-118

|                                   |         |
|-----------------------------------|---------|
| Eyle kim ot tapmağaylar...        | (65/2)  |
| Kışda ol yanglıg ki tün bolğay... | (65/3)  |
| Sağ olsa alğay mu...              | (87/6)  |
| ‘Işk eylemegeymiş...              | (47/3)  |
| ... zayıè bolmağay                | (224/4) |
| Kişi körse kemān kılğay...        | (257/2) |
| Nevāyí nitiben yaşurgay           | (271/7) |
| ... itkey ğammaž                  | (271/7) |
| ... ğasıl eylegey min...          | (345/5) |
| ...şekkerni ayturğa til           | (377/2) |
| ... bolğay imkān yut              | (95/5)  |

#### 1.1.2.9.1.10. Gelecek-İstek Kipinin Hikâyesi

Janos Eckmann, gelecek- isteğin hikâyesi ile ilgili şu örnekleri verir: -ğay é(r)dim, çokluk 3. -ğay é ( r)diler veya -ğayler é(r)di.<sup>57</sup>

|                |         |
|----------------|---------|
| Qılmağay irdi  | (291/6) |
| Bolmağay irdi  | (5/6)   |
| Bolğay mu irdi | (302/1) |
| Birgey idim    | (102/5) |
| Tüzmegey irdi  | (263/1) |
| Salmağay irdi  | (263/1) |

---

<sup>57</sup> Eckmann, Janos, a.g.e, s.118

### 1.1.2.9.2. TASARLAMA KİPLERİ

#### 1.1.2.9.2.1. Emir Kipi

Emir kipi, yapılması istenen işi kesinliğe bağlayarak emir biçiminde ifade eden bir gramer kalıbıdır.

Emir kipi ve kipin şahıslara göre çekimi konusunda birbirinden farklı görüşler vardır. Bu farklılıklar özellikle kipin birinci ve üçüncü şahıslarının varlığı ile ilgilidir. Ayrıca emir çekimi birinci şahıs ekinin istek eki olarak kullanılması da bu görüş ayrılıklarını yoğunlaştırmaktadır.

Tahsin Banguoğlu konuyla ilgili olarak şunları söyler: “ Buyuru, eydilen veya sözü geçene eydenin nazari olarak kesin eğilimini duyuran bir kip olduğu için birinci kişiye yönelmesi mantiki sayılmaz.”<sup>58</sup>

Zeynep Korkmaz’ın bu konudaki görüşü ise şöyledir: “ Eski Türkçedeki –AyIn, -yIn ekleri daha o devirde ‘emir’ dışında ‘istek’ görevini de yüklenmiş bulunuyordu. Bu görev ikiliği tarihi dönemlerden geçerek Türkiye Türkçesine kadar uzanmıştır. Yani emir birinci şahıs ekinin eski devirlerde olduğu gibi Türkiye Türkçesinde de 1. emir gösterme, 2. istek bildirme gibi iki ayrı görevi vardır.”<sup>59</sup>

Janos Eckmann, Çağatayca El Kitabı’nda emir birinci şahıs ekinden hiç bahsetmez ve “ Emir, sadece ikinci ve üçüncü şahıslarda mevcuttur.”<sup>60</sup> der.

Şecere-i Terākime’de<sup>61</sup> emir ekleri aşağıdaki gibi gösterilmiştir:

Teklik 1. kişi: -ay(ın), -eyin, -eyim

2. kişi: -ğıl, -gil

3. kişi: -sun, sün

Çokluk 1. kişi: -alı(iij ), -eli(iij )

2. kişi: -iij , -iij , -uij , -üij , -iij ız, -iij iz, -uij uz, -üij üz, -iij ızlar, -iij izler

3. kişi: -sunlar, -sünler

<sup>58</sup> Banguoğlu, Tahsin, s. 473

<sup>59</sup> Korkmaz, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri ( Şekil Bilgisi ), TDK yayınları, Ankara 2003

<sup>60</sup> Eckmann, Janos, a.g.e

<sup>61</sup> Kargı, Ölmez, Zuhale, Ebulgazi Bahadır Han, Şecere-i Terākime, Simurg Yayınları, Ankara 1996

Janos Eckmann, emir çekimi teklik 3.şahıs ekini Nevāyî' nin “ –dék” şeklinde kullandığı söyler. Ancak biz incelediğimiz Nevāyî'nin dört divanında böyle bir kullanımla karşılaşmadık.

Bizim incelediğimiz nüshada geçen emir kipi örnekleri ise şunlardır:

|            |         |
|------------|---------|
| Tutay      | (95/ 2) |
| Yaşuray    | (95/6)  |
| Bolayın    | (510/2) |
| Köreyin    | (375/2) |
| Bilgil     | (25/2)  |
| İstemegil  | (53/1)  |
| Taşlamağıl | (58/5)  |
| Qavmağıl   | (93/7)  |
| Turğıl     | (96/1)  |
| Aij lağıl  | (105/6) |
| Köymesün   | (63/2)  |
| Kitsün     | (83/1)  |
| Çıksun     | (125/4) |
| Olturmasun | (381/3) |
| Biliij iz  | (98/6)  |
| İttiij iz  | (214/7) |

#### **1.1.2.9.2.2. İstek Kipi**

Janos Eckmann, Çağataycada istek çekiminin sadece birinci şahıslarda bulunduğunu, bir hareketi yapma isteğini veya teklifini ifade etmek için kullanıldığını belirtir ve istek çekiminin aşağıdaki ekler ile teşkil edildiğini söyler:

Tekl. 1. - (a)y / -(e)y, -(a)yın / -(e)yin, -(a)yım / -(e)yim, -(a)y / - (e)y mén

Çokl. 1. -(a)lı / -(e)li, -(a)lıj / -(e)liij , -(a)lım / -(e)lim<sup>62</sup>

Koyay (5/4)

Tapkay (5/5)

Tutay (95/ 2)

Yaşuray (95/6)

Eckmann ayrıca “ Gelecek- İstek” başlığı altında “ –ğay / - gey, -kay / -key, -ğa / -ge, -ka / -ke” eklerinden de bahseder.

Şecere-i Terākime’de<sup>63</sup> sadece “ Gelecek- İstek” başlığı vardır. Ayrıca bir istek kipinden bahsedilmemiştir.

kılğay ol (5/7)

digey-sin (276/2)

Eylegey-sin (286/7)

birgey-sin (291/6)

iylegey-min (8/6)

iylegeyler (36/2)

digeyler (182/7)

Tapmağay-min (188/6)

Açmağay-min (273/2)

bolmağay-siz (290/5)

koymağay-sin (23/8)

tapmağaylar (65/2)

yarutğay-sın (165/2)

---

<sup>62</sup> Eckmann, Janos, a.g.e, s. 120

<sup>63</sup> Kargı, Ölmez, Zuhall a.g.e, s.101

### 1.1.2.9.2.3. Şart Kipi

Şart kipini Zeynep Korkmaz şöyle açıklar: “ bir oluş veya kılışı ‘şarta’ veya ‘dleki isteme ve niyet’ e bağlayan bir tasarlama kipidir.”<sup>64</sup>

Metin Karaörs ise “ –sa / -se” ekinin bugün Türkiye Türkçesinde “şart” ve “dilek, istek, niyet bildirme” gibi iki yönlü ve birbirinden farklı iki temel görev üstlendiğini söyler.<sup>65</sup>

Şart cümleleri daha çok şart edatı olan “eğer” ve “ger” edatlarıyla kullanılmıştır. Bu kullanım şekli bu ekin şart kipi kurma işlevinin çok kuvvetli olduğunu göstermektedir.<sup>66</sup>

İncelediğimiz Devāvīn Nüshası’ndaki örneklerden bir kısmı ise şunlardır:

|                                                |         |
|------------------------------------------------|---------|
| Bolmasun başım eger <i>ķılsam</i> ibā          | (12/4)  |
| Ey musavver <i>tapmasajj</i> Mecnūn u Leylī... | (37/5)  |
| Fenā meyini eger pīr-i deyrdin <i>tapsaķ</i>   | (51/6)  |
| Yüzüij ni perde <i>disem</i> ay peri...        | (235/2) |
| Cihān u cān ġāzer <i>itse</i> ...              | (235/3) |
| ... merhem mamuġdın <i>itse</i> kān            | (377/4) |
| <i>Bolmasajj</i> fehm itgil...                 | (502/2) |

Şart kipinin hikāyesi şu şekilde oluşturulur: “ – sa e( r )di”

|              |         |
|--------------|---------|
| Bolsa irdi   | (302/1) |
| itse irdi    | (263/6) |
| ķılmasa irdi | (263/7) |
| ķoysa irdi   | (263/8) |

<sup>64</sup> Korkmaz, Zeynep, a.g.e s. 676

<sup>65</sup> Karaörs, M.Metin, Türk Lehçelerinde Karşılaştırmalı Şekil ve Cümle Bilgisi, Akçağ Yayınları, Ankara 2005, s. 199

<sup>66</sup> Karaörs, M.Metin, a.g.e, s. 200

#### 1.1.2.9.2.4. Gereklilik

Çağataycada gereklilik çekimi, *kerek* “ gerek, gerekir” sözcüğü ile sağlanır. Janos Eckmann, gereklik çekimini ayrı bir başlık altında incelememiştir. Sadece şart kipinde alt başlık olarak “ Şart çekimi ile kullanılan kérek ‘gerek, lazım’ kelimesi gereklik bildirir.”<sup>67</sup> demiştir.

|                                               |          |
|-----------------------------------------------|----------|
| Bolğanı farğ kirek...                         | (37/6)   |
| Çağ bolsa kirektür...                         | (271/4)  |
| Kirek becā kitürseij                          | (275/ 2) |
| Ey Nevāyī beyle balıgka kirek mundağ bulağ    | (294/7)  |
| Mindin örgermek kirek Mecnūn bile Ferhād ‘ışk | (303/7)  |
| Kirek ki qoymasa bir dem...                   | (295/5)  |
| Nevāyī n‘iter ol yüz kirek ü zulf             | (30/9)   |
| Eger vaşl-ı bākī kirek istegil                | (78/6)   |
| Nidin kirek kişige...                         | (123/4)  |
| Qılsa istiğna kirek kim...                    | (187/5)  |

#### 1.2. YAPIM EKLERİ

Türkçede kelime kök ve gövdeleri isim ve fiil kök ve gövdelerine ayrılır. İsim kök ve gövdelerine getirilen ekler ile fiil kök ve gövdelerine getirilen ekler birbirinden farklıdır. Ayrıca bu ekler türettikleri kelimelerin isim ya da fiil oluşlarına göre birbirlerinden ayrılırlar. Bu nedenle Türkçenin bütününde olduğu gibi Çağataycada da türetme için kullanılan dört ek türü vardır:

1. İsimden isim türeten ekler
2. Fiilden isim türeten ekler
3. İsimden fiil türeten ekler
4. Fiilden fiil türeten ekler

---

<sup>67</sup> Eckmann, J., a.g.e, s.117

Janos Eckmann Çağataycada kelime yapımı konusunda şunları söyler: “ Tek ünsüz ihtiva eden ekler dışında, Çağataycada ekler, doğrudan doğruya kelime köküne eklenir; tek ünsüz ihtiva eden eklerde ise köklerin ünsüzden sonra araya kapalı bir ünlü konulur.”<sup>68</sup>

### 1.2.1. İsimden İsim Türeten Ekler

İsimden isim türeten ekler, isim kök ve gövdelerine getirilen eklerdir. İsim kök ve gövdeleri ya doğrudan doğruya isim kökenli sözlerdir. Ya da isim yapma ekleriyle oluşturulmuş isim gövdeleridir.

İsim kök ve gövdelerinden türetme yapacak eklerin bir kısmı çok işlek, dolayısıyla canlı olan eklerdir. Bir kısmı ise işlekliliği az olan eklerdir ki, türettikleri kelime sayısı oldukça sınırlıdır.

#### 1.2.1.1. “-ağ / -ek” Eki

Bu ek küçültme bildirir. Metnimizde sadece bir yerde görülmüştür.

*Başak* bile bu belā mezra‘ıda harmendür. (172/2)

#### 1.2.1.2. “-cı / -çi” Eki

Meslek isim ve sıfatları yaparak bu meslekle ilgili şahısları bildirir.

Zülfiğa ay müşk ister sin *karımçı* bendeliğ (80/3)

Bozuğ kabrimni körge *oğçı* dükkānığa oğşatgay (520/6)

#### 1.2.1.3. “-ça / -çe” Eki

Farsçadan geçen bir ektir. Küçültme bildirir.

Barça (42/6)

#### 1.2.1.4. “-sız / -siz”

Olumsuzluk bildirir.

Anıj dik şaldı ‘ışkıj şu‘le cānım içre kim *şeksiz* (497/4)

Bahar seyli kim olmuş cihanda *tuğyānsız* (214/4)

Siz ittingiz yürekin çāk u bağrını *kansız* (214/4)

---

<sup>68</sup> Eckmann, Janos, a.g.e, s. 43

|                                                         |         |
|---------------------------------------------------------|---------|
| <i>Ansız</i> olmak irür olmak <i>cansız</i>             | (215/1) |
| Fi-l-meşel yāyi irür <i>kurbānsız</i>                   | (215/2) |
| Ok imes bolsa irür <i>peykānsız</i>                     | (215/3) |
| Bil ki bu bahr irür <i>pāyānsız</i>                     | (215/4) |
| Mülk āşüb tapar <i>sultānsız</i>                        | (215/5) |
| Yoğ ‘aceb tün imes it <i>efgānsız</i>                   | (215/7) |
| İy Nevāyí ger <i>vefāsız</i> çıktı ol sultān-ı hüsn     | (52/7)  |
| <i>Gülsiz</i> andağ kim imes gül-bünde yüz miij hār hoş | (260/1) |

#### 1.2.1.5. “-lğ / -lig / -luğ / -lüg” Eki

Çoğu zaman “- lığ / -lik / -luğ / -lük” ekiyle karıştırılan bu ek bulunma, aitlik ve münasebet ifade eden sıfatlar yapar.<sup>69</sup> Nüshamızdaki örnekler şunlardır:

|                                                      |         |
|------------------------------------------------------|---------|
| Gerçi tiij <i>evli</i> dur itmek dahl ile izhār hārc | (106/5) |
| Serv <i>boyly</i> gül cebínlerniij nevāsi kalmamış   | (259/1) |
| Ol yüz allında kıyaş <i>yüzlügler</i> olmuş hüsn ara | (155/3) |
| Gül yüzüij hecride çıkısa <i>otluğ</i> ahım gāhlar   | (155/1) |
| <i>Uykuluk</i> bahtım közin bir lağza bídār iylemen  | (532/4) |
| Bardı Nevāyíya anıij kūyige <i>yaralığ</i> köij ül   | (189/7) |
| Çün Nevāyí közi <i>bağlığ</i> kuş irür ‘ālem ara     | (53/7)  |
| Yaşurun kılmas <i>oğurluğ</i> öy ara kim bolsa yaş   | (249/1) |

#### 1.2.1.6. “-lğ / -lik / -luğ / -lük” Eki

Vasıf ifade eden mücerret isimlerdir. Bunlardan bazıları, kalıcı isimler olarak da kullanır.

|                                                   |        |
|---------------------------------------------------|--------|
| Tapsa kündüz kün şıglıdın zamíriij <i>tírelik</i> | (86/3) |
|---------------------------------------------------|--------|

<sup>69</sup> Eckmann, Janos, a.g.e, s.46

|                                                          |         |
|----------------------------------------------------------|---------|
| Şuğluk lāzimesi kıldi sabā                               | (12/5)  |
| <i>Yārlıg</i> hem bolmasa tigremde hod bar irdiij iz     | (216/1) |
| Zülfıga ay müşk ister sin karımçı <i>bendeliğ</i>        | (80/3)  |
| <i>Muij luğ</i> köij ülniij āhıdın itmes raqıb vehm      | (505/3) |
| Min <i>töşüklüg</i> perde-i cān birle ğırbāl itke-min    | (508/5) |
| Ger birip <i>qulluqqa</i> haş bir sāgar içtim deyr ara   | (512/6) |
| Baştın Nevāyíya çıkar <i>özlük</i> hayālini              | (285/7) |
| Ki hecr <i>açıǵlıǵı</i> camım ara meyni aǵu kılmış       | (253/6) |
| Cūd imes köp bezl için köp māl <i>kılmaklıg</i> heves    | (227/1) |
| Yüz kıyaş olsa kitmegey yir yüzidin <i>qaranguluk</i>    | (189/4) |
| Kim <i>tiriglikdin</i> bu sulşānlıg anıij maqşūdıdur     | (177/7) |
| Yüz üze kıldiij köij ül <i>almazlıg</i> efsūnın sevād    | (127/2) |
| Savuğ āhımdın <i>yaruǵluk</i> az velı köp tırelık        | (65/3)  |
| Kışda ol <i>yaij lıg</i> ki tün bolǵay uzun kün kısqarıp | (65/3)  |

Bu son örnekler ise kelimeye bir şeyin bol bulunduǵu yer anlamını katmıştır.

#### 1.2.1.7. “-daş / -deş / -taş” Eki

Eşlik ve birlik bildirir.

Aij la *yandaşkan* tügünlerniij şebıhi tār ara (29/6)

#### 1.2.2. Fiilden İsim Yapan Ekler

Fiilden isim türeten ekler, ya fiil kök ve gövdelerine ya da isim kök ve gövdelerinden oluşturulmuş fiil gövdelerine getirilen eklerdir. İaim kökenli sözcükler doğadaki somut ve soyut varlık ve nesneleri tamamıyla karşılayamadığı için, dil bir kısım nesne ve kavramları harekete dayandırarak karşılama yolunu benimsemiştir.

##### 1.2.2.1. “-k / -k, -ak / -ek, -uk / -ük” Eki

Bir hareketin yerini veya sonucunu bildiren isimler, bazen de alet isimleri yapar. -k bazen -ğ olabilir.

|                                                        |         |
|--------------------------------------------------------|---------|
| Tekye h̄ārā vü ğašırı yanı atside <i>töşek</i>         | (321/7) |
| Nevāyīyā ‘aceb er müstecāb imes <i>tilekim</i>         | (434/7) |
| Yok ‘acab kim pest olur sāye kıyaş bolğaç <i>yitik</i> | (317/2) |
| Her sınık sāil Cem u sığın sifālī cām-ı Cem            | (417/2) |
| ‘Işkdın köydi tenimde her çürük bolğan süij ek         | (500/2) |
| Çıdamağ ger birin öz ‘uzvıda kılsa birev ölçek         | (314/2) |
| Kūyi dīvārıdın ağık tenğa tüşken sāye dik              | (264/5) |
| H̄ān-ğah ehli yoluğsa mestlığdın tanıman               | (268/2) |
| İl közi açuk irür ger özü itkey iğmāz                  | (270/9) |
| Köz yaşım içr yaruğ köij lüm karangu bolğanı           | (178/5) |
| Eyle kim güldin yaşargay köz Kıızığ bolğay dimāğ       | (294/2) |

#### 1.2.2.2. “-n, -an / -en, -m/-in /-un /-ün” Eki

Çok kere müşahhas isimler olarak kullanılan mücerret fiil isimleri yapar.

|                                                          |         |
|----------------------------------------------------------|---------|
| Bulut üzre bir <i>uçkun</i> saldı gūyā şu‘le-i derdim    | (426/4) |
| Ža‘flıg cismimdedür her yan <i>boğunlardın</i> girih     | (368/4) |
| Derd tağıda <i>çakınlar</i> dime di otluğ kemend         | (160/4) |
| <i>Tütün</i> kibi h̄atıij ol otnı eyledi dūzaḥ           | (118/3) |
| H̄āra tūbige <i>yatkuij</i> yok sūd ger yüz yıl          | (83/6)  |
| Ešfāl-ı ğamıij içre bes şurfe <i>oyunlardur</i>          | (165/5) |
| Kışda ol yaij lıg ki tün bolğay <i>uzun</i> tün kışkarıp | (65/3)  |
| <i>Bütün</i> kıl bar iseij ehl-i kerāmet                 | (90/6)  |

#### 1.2.2.3. “-ğ / -gü / -ku / -kü” Eki

Fiil ve alet isimleri yapan bir ektir.

|                                            |         |
|--------------------------------------------|---------|
| Şubğ enfāsı uçurau dik tenim bolmuş yij il | (394/4) |
| Rūzgārım tīre iylep cām-ı hecr öltürgüsi   | (412/5) |

|                                                       |         |
|-------------------------------------------------------|---------|
| Birev ki tapmadılar il sorağ u bilgüsin               | (493/7) |
| Kim su üzre kilgüsi deryā ara ilgen balıg             | (296/3) |
| Çālime geh yālaaudur gāh külgü kiçeler                | (156/5) |
| Bir dāyire-i maḡşūd olāusı aij a her çerh             | (120/7) |
| Dime tā cāniij cesede bolāusı kıgum cefā              | (126/2) |
| Çünki bolsa mültefit çün yir öpüp ölgüm durur         | (353/5) |
| Kim kaçarda ‘azm kılāumdur ḡaber-dār eyleben          | (531/3) |
| Vişaliniij közgüsine celā birdin gülidin              | (313/8) |
| Yitti şubğ u közlerimge kilmemiş uyku (udı-ku+) henüz | (223/1) |

#### 1.2.2.4. “-g / ğ, -ıg / -ig / -uğ / -üg” Eki

-ğ / -g sedasızlaşmış şekilleriyle de kullanılır. Sıfatlar ve iş veya hareket bildiren mücerret isimler yapar, bazen müşahhas isimler için de kullanılır.

|                                                    |         |
|----------------------------------------------------|---------|
| Tün künüm kim yaruğ ol yüzdin irür veh ki anı      | (538/2) |
| Ger қuruğ cismim taraà yaij lıg serā-ser çıkse til | (373/2) |
| Birev kim ilgige tüşse қuruğ nān bādega banmas     | (230/9) |
| Ni ġāli ölüg cism-i zārniij cānsız                 | (214/1) |
| Ey Nevāyí beyle balıgқа kirek mundağ bulaà         | (294/7) |
| Tā tirig-min ‘ışk terk itmey dıben şarş eyledim    | (276/7) |
| Nevāyí imdi özüij din ilig yu kim ölgüij           | (98/7)  |
| Bāde-i ‘ışkıij körüp taptı bozuğ köij lüm şikest   | (87/1)  |
| Ni asıg feryād u efgān birle miij destān aij a     | (38/6)  |

#### 1.2.2.5. “-a / -e / -u / -ü / -ı / -i” Eki

Çeşitli manalarda isim ve sıfatlar yapar.

|                                                 |         |
|-------------------------------------------------|---------|
| Ol қуяş hecride atsam <i>kiçeler</i> nāvek-i āh | (563/4) |
|-------------------------------------------------|---------|

#### 1.2.2.6. “-ğa /- ka / -ge” Eki

Dāstān-ı hecr *ķışķarmas* niçe kim ayılır (142/8)

Ķatlime çıķtı *itek* bilge urup tığ çıķip (135/4)

#### 1.2.2.7. “-nç /-anç, -ınç /-ünç / -unç” Eki

Janos Eckmann ek için “ Akıl veya beden hareketleri ifade eden mücerret isimler yapar.” tabirini kullanır. Bizim metnimizdeki örneği ise aşağıdaki gibidir.

Ki bir sökünç bile ġāşıl itse yüz alkış (251/1)

#### 1.2.2.8. “-mur” Eki

Janos Eckmann, -mur ekine sadece “ yamğur (<yağmur)” örneğine rastlanıldığını belirtir.<sup>70</sup> Bizim metnimizde de sadece bu örnek yer almaktadır.

Yamğur irmes ‘acab olğanda ĵuyaş menzili ġūt ( < yağmur ) (89/4)

#### 1.2.2.9. “-ğuç / -güç” Eki

Alet isimleri yapar.

Titregüç gevherleri başıj da irkin yā meger (522/3)

#### 1.2.2.10. “-ğur / -ķur / -gür / -kür” Eki

Bilhassa düşkünlük bildiren sıfatlar yapar; olumsuz fiil kök ve gövdelerine de getirilir.<sup>71</sup>

Cān u cismimniij *yıķılğur* külbesin vîrān ķılıj (351/1)

#### 1.2.2.11. “-çaķ / -çek” Eki

Umumiyetle nesne ve alet isimleri, bilhassa mücerret isimler yapar.

Saçıda şebnem *bürünçek* ey köij ül irmes ‘aceb (373/4)

#### 1.2.2.12. “-ş, -ış / -iş / -uş / -üş” Eki

Hareketi veya hareketin sonucunu adlandıran isimler yapar.

Kim boluptur cān bile ġamzeij ara barış kiliş (247/1)

Birkütürde eyledi Ferhād mitinin çöküş (244/3)

<sup>70</sup> Eckmann, Janos, a.g.e, s.51

<sup>71</sup> Eckmann, Janos, a.g.e, s.48

Olturuşkunca dağı başım üze olturmadıj (339/3)

#### 1.2.2.13. “-z” Eki

Barmamış bir kıatre *boğzum* içre cānā su henüz (223/2)

#### 1.2.2.14. “-t” Eki

Değişik anlamlar ifade etmekte kullanılan bir ektir.

Ölmedim ansız *uyat* başım itiptür koyı (226/3)

#### 1.2.2.15. “-maç / -meç” Eki

Yiyecek isimleri yapar.

Feleknij bār-gehıga kıymaç olmuş kıuyaşın cirmi (176/2)

#### 1.2.2.16.” -m / -ım / -im / -um / -üm” Eki

Mücerret bir iş veya hareketi, bir hareketin sonucunu bildirir. Bazen ölçü de ifade eder.

Yarım ki kaldı anı ins ü cānga urdı şalā (6/2)

#### 1.2.3. İsimden Fiil Yapan Ekler

İsimden fiil türeten ekler, isim kök ve gövdelerine gelerek yeni adlar türeten eklerdir.

Tahsin Banguoğlu bu eklerin sayıca diğer eklerden daha az olduğunu söyler.<sup>72</sup>

##### 1.2.3.1. “-gar / -kar” Eki

Lutf kıldıj cānnı andın anı candın kutkarıp (65/7)

Tiij ri yāriij kim fena deyriğa başkardıj kilip (71/7)

##### 1.2.3.2. “-la / -le” Eki

İsmin belirttiği ile ilgili bir hareketi ifade etmek için her türlü isme getirilebilir.

Hecride teh teh köij ül kıan bağlağandındur nışān (38/4)

‘Işkı bir dem yıglatur hālimğa bir dem küldürür (203/5)

Nāle tartar-min kıaçan atlansa ol sultān-ı hüsn (155/4)

İmdi yüklep bu iş āyınide taķşır saiij a (39/5)

---

<sup>72</sup> Banguoğlu, Tahsin, a.g.e, s. 204

|                                                  |         |
|--------------------------------------------------|---------|
| Şişledi ‘ışık eylemekke âteşin güldin kebâb      | (63/6)  |
| Kisip kisip kaşığa taşlamağıl irmes edeb         | (58/5)  |
| Tişlep ki saçıj ördüij açkanda perişân kıl       | (83/2)  |
| Sözleşürde öz özüm birle cünün ehli kibi         | (497/2) |
| Eger her dem nice kıtla ol ay küyini aylanmas    | (230/1) |
| Anıj dik tilbe köij lüm ol peri küyige yüzlenmiş | (230/6) |

### 1.2.3.3. “-ğa” Eki

Bülbülñi ğamıj kozğasa şād olmağıl ey gül

### 1.2.3.4. “-l / -al / -el / -ul / -ül” Eki

Janos Eckmann bu ekin “-ay-“ ekiyle aynı fonksiyonda olduğunu söyler.

|                                                  |         |
|--------------------------------------------------|---------|
| Na‘lidin çaķılmas ot belkim sererler ayrılır     | (125/3) |
| Köij üldē anca okungdın ökildi peykân kim        | (172/2) |
| Ki nice hoş hevâdur küp tirilgen künbed ü dehliz | (209/8) |

### 1.2.3.5. “-ay / -ey” Eki

İsmiñ ifade ettiğē manada bir “olma” bildiren geçişsiz fiiller yapar.

|                                                 |         |
|-------------------------------------------------|---------|
| Kim <i>yasay</i> almas ti ol nev‘ hiç üstād tıg | (297/6) |
|-------------------------------------------------|---------|

### 1.2.3.6. “-şa / -şe” Eki

Eckmann bu ekin artık fosilleşmiş olduğunu belirtir. Yani artık kullanılmayan bir ektir.

|                                                            |         |
|------------------------------------------------------------|---------|
| Kim irür ot asru itik dağē bes <i>kaķşal</i> otun          | (469/5) |
| Bütkenge <i>ohşar</i> diğē-sin her yan kızıl tal üzre berg | (34/2)  |

## 1.2.4. Fiilden Fiil Türeten Ekler

Fiilden fiil türeten ekler, fiil kök ve gövdelerinden fiil türetmek için kullanılan eklerdir. Fiil gövdeleri ya isimden fiil ya da fiilden fiil türetme ekleriyle oluşturulmuş gövdelerdir. Bu gruptaki eklerin bir bölümü çok işlekken bir bölümü daha az işlektir. İçlerinde artık kullanımdan düşmüş olanları da vardır.

#### 1.2.4.1. “-ğar- / -ger- / -kar- / -ker- ve -ğur- / -gür- / -kur- / -kür-” Eki

Ettirgenlik bildiren ektir.

|                                                        |         |
|--------------------------------------------------------|---------|
| Bāde tutsaij ser-nigün eyler-min anı <i>saykarıp</i>   | (65/6)  |
| Artuķ irdi ey cefā çü haddin <i>ötkerdij</i> kilip     | (71/4)  |
| <i>Kongarğay</i> asramaym bāğ-bān nihāilerin           | (98/2)  |
| Saye gerçi <i>kıskarur</i> dayim biyik bolğaç quyaş    | (249/2) |
| İhtiyārı sanga hem yoķ idi ni <i>yazğurayın</i>        | (39/3)  |
| Ey Nevāyī cānij alğumdur dise <i>qayğurmağıl</i>       | (9/7)   |
| Ğamij da yā Rab yā Rabnı kökke <i>yükiirdüm</i>        | (58/3)  |
| Za‘flıg cismimde <i>bilgürgen</i> boğunlar niteyin     | (29/5)  |
| Lebij yitken qadeğ tiryāqıdın <i>yitgürgil</i> ey sākı | (253/6) |
| <i>Kiçkurun</i> şah olsa mihmān kimsege bisyār hare    | (106/2) |

#### 1.2.4.2. “-dur- / -dür- / -tur- / -tür-” Eki

Ettirgenlik bildiren eklerden biridir.

|                                                         |         |
|---------------------------------------------------------|---------|
| Āteşin gül çünki bülbül <i>köydürür</i> yüz vech ile    | (38/6)  |
| Ulusnı <i>öltürür</i> ol şūh iltifāt eylep              | (42/2)  |
| Şehr <i>kizdürgen</i> kibi kāfir müselmān eylegeç       | (110/5) |
| Kim gedayij dur baş <i>indirmes</i> dağı tartar ayağ    | (105/2) |
| Dime qaçtım cevrdin kim bes ki taş <i>yağdurdı</i> hecr | (127/4) |
| Belā seylhābı <i>kiltürmek</i> üçün müşgin sehāb eyler  | (185/5) |
| Āh otı jülīde saçımdın aij a kız <i>köydürür</i>        | (203/1) |
| Qadeğni devridin <i>tındurma</i> bir dem                | (213/6) |
| Lık bir peymāne <i>toldurmaq</i> bile eshel qılıj       | (359/2) |
| Eşk ara öldüm <i>yığıştur</i> imdi zülfüij şetsini      | (296/3) |
| Sākin olmas nükte <i>ayturğa</i> mini yār eylemeij      | (353/4) |
| Garazım bu ki <i>unutturmağa</i> min özni aij a         | (72/3)  |

#### 1.2.4.3. “-ar- / -er- /-ur- / -ür-” Eki

Ettirgenlik bildiren ektir.

|                                                    |         |
|----------------------------------------------------|---------|
| Her cefā kılsaij tözer-min kılmasaij dağı vefā     | (9/1)   |
| Baş köterme bādedin zinhar andak kim habāb         | (63/7)  |
| İnfi‘ālidin gül-i ra‘nā kızarıp sarğarıp           | (65/1)  |
| Bu ki köij lümni itiiş tişler de ağziij kaçurur    | (54/4)  |
| Cān fidāij olsun ki bir mey birle kıytardıij kilip | (71/6)  |
| Baş çıkarur arkasıdın çün kefimğa sançılur         | (142/2) |
| Kızarmış uyatdın gül-i āteşin hem                  | (447/3) |
| Nergis kibi sarğarıp ‘aśā tutқан                   | (336/5) |
| Başıma tofrağ savurmağdın imes tigremde gerd       | (129/4) |
| Dūd-ı āhımdın kıararmış śābit ü seyyāre hem        | (446/2) |
| ‘Ālemni hecr žulmeti tutқay savursa yıl            | (505/5) |

#### 1.2.4.4. “-t” Eki

Vokal veya r ile biten kök ve gövdelere getirilir.

|                                                 |         |
|-------------------------------------------------|---------|
| Şu‘le kögerd birle şem‘i rūşen eylediij         | (345/1) |
| Köp hecrde yialattiiş bir vaşlda hem yığlat     | (83/4)  |
| Ferhād ile Mecnūn’ğa ‘āşıqlıg işin örget        | (83/5)  |
| Sürtsem közni ayağıij ğa hem ol dem bilgürür    | (203/4) |
| Kilmek olsa itleri cismim tüketmestin burun     | (96/5)  |
| Tağ kibi tarıt қанā‘at iteki içre ayağ          | (205/6) |
| Şek yok ki yarutğay-sın külbem dağı žulmetni    | (165/3) |
| Kūyide meş‘al yürütken dik köründi taij ğaça    | (247/3) |
| Cürm ü günehlerdin ötüp kiltürme yüzge korkutup | (10/8)  |

#### 1.2.4.5. “-l- / -ıl- / -il- / -ul- / -ül-” Eki

Pasiflik veya meçhullük bildiren bir ektir.

|                                                 |         |
|-------------------------------------------------|---------|
| Çaykalıp gūyā tüşer ğayvān zülālī üzre mevc     | (54/2)  |
| Yā ki yirge südreliṗ müşgín saçııj ıalmış ıafā  | (9/4)   |
| Tıre řāmım içre kim berķ-i belālar ıaķılur      | (142/1) |
| Baş ııķarur arķasıdın ıün kefiṡga sanıılur      | (142/2) |
| Nidin ki dūd olur efzūn ıatılśa ot ile yah      | (117/7) |
| Hatı ki hat hat asılṡıřdur imdi ol ruhdın       | (118/5) |
| Çü taptı ‘arızını hatt uyaldııj ırkin vah       | (118/7) |
| Bülbülga ni taij gül açılur faşlıda feryād      | (131/1) |
| Bu ıemen kim tōkülür řām gül açılśa řabā        | (113/1) |
| Bilmey didiıj üzülṡıř ikin sübha-i ‘akık        | (171/3) |
| Birbiri kinıçe andaķ kim tizilgen inıūdūr       | (178/2) |
| Yitilṡıř Allah Allah ni kamet ol kamet          | (98/1)  |
| Birev gamı yana könglümge kozgalan saladur      | (174/1) |
| Dime cām-ı cāıj fenā içre izilṡıřtūr ecel zehri | 424/9   |

#### 1.2.4.6. “-ř- / -ış- / -iş- / -uş- / -üş-” Eki

Birden ıok kişi tarafından ortaklaşa veya karşılıklı yapılan ortaklaşma ifadeli filler yapar.

|                                                 |         |
|-------------------------------------------------|---------|
| Köp ıüçüklikdin yapuřṡıřlar meger ol ikki leb   | (54/1)  |
| Ay yüzüng birle talařtı bu ki köktūr ‘arızı     | (105/5) |
| Kim tereddütsüz alışkaylar anı ve’l-rf ahlar    | (155/7) |
| Sütün dik dūd-ı ahım aiı a mundak kim ulařıptur | (176/2) |
| Hired mağlūb hayli birle güya kim savařıptur    | (176/4) |
| Tabıbā bil ki bu şerbet aiı a bı-had yaraşıptur | (176/7) |
| ‘Ömrler kim bolğan āvāreııj yitiřṡıř allıı a    | (244/2) |

|                                               |         |
|-----------------------------------------------|---------|
| Hāsni kavmakka nesiml bes imes hacet uruş     | (244/5) |
| İsteseij kim ğamdın ayrılğay anıj birle kavuş | (244/7) |
| Kâtib-i takdir anıj mışracların yazğan tutaş  | (250/1) |
| Sözleşürde öz özüm birle cünün ehli kibi      | (516/2) |

#### 1.2.4.7. “-n, -m / -in / -un / -ün” Eki

Dönüşlülük veya meçhullük bildiren bir ektir.

|                                                   |         |
|---------------------------------------------------|---------|
| Örtenür kâğız fırakım şerhi çün kim yazılur       | (142/7) |
| Nâle tartar-min kaçan atlansa ol sultân-ı hüsn    | (155/4) |
| Saâınur-sin kim meger ol ‘ışk erbâbıda bar        | (153/6) |
| Eger her dem niçe kıtla ol ay küyini aylanmas     | (230/1) |
| Ol ay nâz uykusıdın çıkmagunça mihr oyâanmas      | (230/2) |
| Anıj dik tilbe köij lüm ol perî küyige yüzlenmiş  | (230/6) |
| Körünür âteşin la‘liij dil-efrüz                  | (213/1) |
| İti bağrımın yir çağda ayağı kanga <i>boyandı</i> | (257/1) |
| <i>Urunup</i> yalpınıban eylemegey şerr-i şu‘ab   | (53/6)  |
| Közümdin eşk <i>tükendi</i> vü boldı kan peyda    | (19/1)  |

#### 1.2.4.8. “-ğuz / -güz” Eki

Ettirgenlik yapan bir ektir.

|                                                 |         |
|-------------------------------------------------|---------|
| Yitkeç oğ çün tirgüzür kıpsam bolay dip şadkası | (96/6)  |
| Kerem eyle kerâmetî körgüz                      | (211/6) |

#### 1.2.4.9. “-z / -ız / -iz / -uz / -üz” Eki

|                                              |         |
|----------------------------------------------|---------|
| Nevâyî mest közdin eşk ağızda                | (225/7) |
| Ölerde ağzıma çün tamızurlar pahta birlen su | (544/4) |

### III. BÖLÜM

#### ÇAĞATAYCADA CÜMLE BİLGİSİ

##### 1.CÜMLE

Bir yargıyı bildirmek üzere tek başına kullanılan çekimli bir fiile ya da çekimli bir fiille birlikte kullanılan kelimeler bütününe “cümle” denir.<sup>73</sup> Başka bir deyişle cümle; bir duyguyu, bir düşüncüyü, bir hayali, bir olayı, bir isteği, bir hükmü tam olarak bildiren kelime veya kelime topluluğudur. Cümlenin temel fonksiyonu hüküm ifade etmektedir. Bu yüzden cümle en geniş kelime grubudur.

##### 1.1. CÜMLE UNSURLARI

Cümlenin anlaşılmasında görev yüklenmiş olan kelimelere cümlenin unsurları denir. Cümlenin unsurları; özne, yüklem, nesne, tümleç ve zarftır. Bu unsurların hepsi aynı anda bir arada bulunabileceği gibi, birkaçı ile de cümle kurulabilir. Hatta bir tek çekimli fiille de cümle oluşturulabilir. Bir cümlede bir çekimli fiil olabilirken, diğer unsurlardan birden fazla olabilir.<sup>74</sup>

Yüklem cümlenin en önemli unsurudur; cümleyi kurar. Yüklem olmadan hüküm bildirilmez. Yüklem hareket, durum, hususiyet, şart ve fail sayısını bildirebilir. Bir cümlenin yüklemi değişik kelime gruplarından oluşabilir.

Kıldı derdiiḡ lezzetiniḡ şekkerni ayturḡa til (377/2)

Çün ḡadeh birdiiḡ leb-i ḡandān bile ay muḡ-beçe (345/6)

Niçük kim tilbe it ‘uṣṣāḡ köiḡ lidin fiḡān irmiṣ (257/4)

Bir sarıḡ kaḡıddurur tim tim ḡızıl bolḡan maiḡ a (224/3)

Aiḡ la kim aḡbābını ḡalbmimde mihmān itmışem (157/4)

<sup>73</sup> Gülensoy, Tuncer, Türkçe El Kitabı, Akçağ yayınları, Ankara, 2000

<sup>74</sup> Hacıeminoğlu, Necmettin, Karahanlı Türkçesi Grameri, TDK yayınları, Ankara 1996

Özne, yüklemdeki yargıyı doğrudan doğruya belirten sözcük ya da sözcük öbekleridir.<sup>75</sup>  
Özneler hal eki almazlar, cümlede daimi yalın halde bulunurlar.

‘Arızıij etrāfıda küldür körüngen ay peri (157/2)

Terağğum itmedi ol mihri yok sanem bizge (51/1)

Zahíd mini rüsvā didi likin özi kıldı (47/5)

Yār cevlan gehidin kıldı şabā (12/1)

Nesne, öznenin yaptığı işten doğrudan doğruya etkilenen, varlığı gösteren kelimeler veya kelime gruplarıdır.

Peskāne persent olmasa giyindurdum özümni (47/4)

Fenā meyini eger pır-i deyrdin tapsak (51/6)

İkki barmağ ki tutar sımni mikrāz kibi (271/5)

Tümleç, yüklemnin anlamını çeşitli yönlerden tamamlayan kelimelerdir.

Dolaylı tümleçler, işin veya olayın nerede geçtiğini, nereye yöneldiğini, ya da nereden ayrıldığını bildiren, ayrıca sebep ve vasıta gösteren kelimelerdir.

Cānıma ot saldı āteş-nāğ la ‘l tábıdın (502/6)

Bu yār hecrinij de cism-i nātüvān (442/1)

Ay Nevāyí şudka mey bolğıl elem u ğam için (420/7)

Şemè atı şebistān ara perāne ni rüsvā (47/2)

---

<sup>75</sup> Atabay, Neşe; Özel, Sevgi; Çam, Ayfer, Türkiye Türkçesi Sözdizimi, Papatya Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 31

Zarf tümleçleri, “ Cümlenin anlamını, zaman, yer, hal, miktar, benzerlik ya da kesinlik bakımından tamamlayan zarflara, zarf görevinde bulunan kelimelerle, kelime gruplarına ve edatlara denir.”<sup>76</sup>

Anı kim eylegey vaşl okıyusı ‘işret tūni mundağ (70/9)

Nevāyí ösrük ise subğ u şām taij lama kim (51/7)

Bir sarı zülfüij iki yanda tüşgende ol (37/3)

Hayāliij de sevdā bişürgende eylep (3/3)

## 1.2. CÜMLE TÜRLERİ

### 1. Yüklemlerine Göre Cümleler

a. Fiil Cümlesi

b. İsim Cümlesi

### 2. Yapısına Göre Cümleler

a. Basit Cümle

b. Birleşik Cümle

b.a. Şartlı Birleşik Cümle

b.b. Ki’li (kim) Birleşik Cümle

b.c. İç İçe Birleşik Cümle

b.d. Sıralı Birleşik Cümle

### 3. Anlamlarına Göre Cümleler

a. Olumlu Cümle

b. Olumsuz Cümle

c. Soru Cümleleri

---

<sup>76</sup> Gülensoy, Tuncer, a.g.e, s.433

#### 4. Öğelerin Dizilişine Göre Cümleler

a. Kurallı Cümle

b. Devrik Cümle

Yukarıda şema olarak ifade edildiği gibi metnimizdeki cümleleri bu esaslar üzerine incelemeyi uygun bulduk.

##### 1.2.1. YÜKLEMİNE GÖRE CÜMLELER

###### 1.2.1.1. Fiil Cümlesi

Yüklemi çekimli fiil olan cümle çeşididir.

- Bu ki köksümni gamıj kıldı şikāf (12/2)
- ‘Işk yledi yüz ‘aql u ferzāne ni rüsvā (47/7)
- Fidāsı cān u köij yledük velik vefā (51/2)
- Ezelde kilik-i kazā çikti bu raqam bizge (51/7)
- Bes ki yağdı üstige ešfāl ilidin hāreler (157/1)
- İti bağırmı yir çağda ayağı kaṅa boyandı (257/1)
- Cehl ‘aybını Nevāyī nitiben yaşurğay (271/7)

###### 1.2.1.2. İsim Cümlesi

Yüklemi ek fiil ya da hüküm bildiren isim soylu bir kelimeyle kurulan cümleye, isim cümlesi denir.

- Misal ki bergdür ü kāh rübā (12/2)
- Rüsvā ise ‘ışk içre Nevāyī ‘aceb irmes (47/7)
- Ay Nevāyī ‘ışk ara ölmekdin özge çāre yok (157/7)
- Bir sarıg kağıddurur tim tim kızıl bolğan maij a (224/3)
- Kaygu dikdür min ‘adem köyge arman birle yüz (224/5)
- Közü tağda gül anıj tabanıdın nişān irmiş (257/1)
- Şām-ı hecrānım visāl ehliğa bā-hod kışkadur (502/7)

### 1.2.2. YAPISINA GÖRE CÜMLELER

Yapılarına göre cümle çeşitlerini belirlerken esas alınan ölçüt, cümle bütününde yargı bildiren kelime sayısıdır. Bu bakımdan bir cümle yapısında birden çok yüklem varsa birleşik cümle, bir yüklem varsa basit cümledir.

#### 1.2.2.1. Basit Cümle

İçinde tek bir olay, düşünce, hüküm bulunduran cümledir. Basit cümleler içlerinde tek yüklem barındıran, başka bir cümlecik tamamlamayıp, başka bir cümlecik tarafından da tamamlanmayan cümlelerdir.

Anıj kûyde kıl kabrim Nevāyí (442/7)

Dūd salmış yaşıma hecr ay belā taşı meger (345/4)

Firākınıj sevgi içre kiçe kördin şaşıp eşk (313/5)

Ni ‘ayb lā’l-i lebij ğasretide cān birsem (235/5)

Rüzgarımğa kararlı dūd-ı hicrān birle yüz (224/2)

Bes ki tofrağ oldu ‘ışkij destide āvāreler (157/3)

Fenā meyini eger pír-i deyrin tapsak (51/6)

Rüsvālıg otıga özini ortadı bes kim (47/2)

#### 1.2.2.2. Birleşik Cümle

Muharrem Ergin birleşik cümle ile ilgili şunları söyler: “Türkçede umumiyetle basit cümleler, yani tek predikatlı müstakil cümleler kullanılır. Türkçenin zengin partisip ve gerundium sistemi Türkçeye en geniş ve karışık ifadeleri sade, müstakil cümleler içinde toplamak imkânı vermektedir. Fakat bu arada az da olsa birleşik cümle de kullanılmaktadır. Birleşik cümle bir asıl cümle ile onun manasını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümleden teşekkül eder.”<sup>77</sup>

Ayrıca Muharrem Ergin üç çeşit birleşik cümleden bahseder: şartlı birleşik cümle, ki’ li birleşik cümle ve iç içe birleşik cümle. Buradan da anlaşılacağı üzere Ergin, fiilimsilerle kurulan cümleleri birleşik cümle olarak görmez. Biz de Muharrem Ergin’in görüşüne katılarak yapısına göre cümleler içinde fiilimsilerle kurulan ve “Girişik Cümle” olarak

<sup>77</sup> Ergin, Muharrem, a.g.e, s. 404

adlandırılan cümle çeşidini incelemeyeceğiz. Fakat Ergin'e ek olarak "Sıralı Cümlelere" de yer vereceğiz.

#### 1.2.2.2.1. Şartlı Birleşik Cümle

Bu birleşik cümle Türkçenin asli birleşik cümlesidir. Başlangıçtan beri Türkçede vardır. Temeli şart kipinin şart ifadesine dayanır. Şart kipi, bütün fiil çekimlerinin aksine, hüküm ifade etmez, bitimli bir hareket göstermez. Bu yüzden müstakil cümleler kuramaz.<sup>78</sup> Şart kipinin bu durumu, onun yaptığı cümlelerin müstakil olmasına imkânı vermez ve asıl cümleleri tamamlayan yardımcı cümle haline sokar.<sup>79</sup>

Metin Karaörs ise şartlı cümle konusunda şunları söyler: "Şart kipi ekine sahip bir yüklemle kurulan bir şart cümlesi ile bir asıl cümlelerin birleşmesinden oluşan, asıl cümlelerin hareketinin ortaya çıkmasını, şart cümlesinin hareketinin gerçekleşmesine şartına bağlayan cümle tipidir."<sup>80</sup>

Şartlı birleşik cümlelerde yardımcı cümle önce, asıl cümle sonra gelir ki bu Türkçenin asıl unsurun tali unsurdan sonda gelme prensibine uygundur.<sup>81</sup>

Metin Karaörs doktora tezi olarak incelediği II. Divan Nevadirü'ş-şebab'ta –sa, -se ekinin bulunduğu 538 adet beyit tespit etmiştir.<sup>82</sup>

Başıma yağsa kılıç 'ışkıj da

Bolmasun başım eger kılsam ibā (12/4)

Lutf itip ma'lūm kılsaij kim ni bolmış ġāl aij a (37/4)

Yüzüij ni perde disem ay peri taij ızğamağıl (235/2)

Kişi körse gümān kılgay ki otluğ kārīvān irmiş (257/2)

Barça iş vaktide ġağ bolsa kirektür ġaražiij (271/4)

Aniij kūyde kıj kabrim Nevāyī

<sup>78</sup> Şart şekli ancak istek ve temenni ifade ettiği zaman bitimli bir hareket yani müstakil bir cümle kurabilir. "Dizinde ağlasam."

<sup>79</sup> Ergin, Muharrem, a.g.e, s.405

<sup>80</sup> Karaörs, Metin, Karşılaştırmalı Şekil ve Cümle Bilgisi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005

<sup>81</sup> Ergin, Muharrem, a.g.e, s.405

<sup>82</sup> Karaörs, Metin, Ali Şir Nevayî'nin II. Divan Nevadirü'ş-şebab, (Doktora Tezi), İstanbul, 1985, İ.Ü.

Dir irseij kim yetişsun birge yanım (442/7)

Otda kıl yayj lıg simniij hecr otıdın mini

Bilmeseij fehm it gül üzre sümbülüij kılābıdın (502/2)

Eger bolsa yüz cān fidā kılga-min

Nasib olgu dik bolsa cānān manga (45/2)

İrür melāyike-yi rağmet oqlarıij cānga

Melek tenide ‘acab yok eger üç olsa kanat (85/2)

#### 1.2.2.2.2. Ki’li Birleşik Cümle

Yabancı asıllı olan ve Türkçe için normal olmayan bu birleşik cümle Farsçadan geçmiş bulunan ki edatıyla ve onun Türkçesi olarak eskiden kullanılan kim edatıyla yapılan birleşik cümledir.<sup>83</sup>

Ki’li birleşik cümlede asıl cümle ki’den önce, yardımcı cümle ki’den sonra gelir. Bu kuruluş sırası Türkçeye aykırıdır.

Firākıij sözdin bir şu‘le ot men

‘Aceb yok kim irür kūyuij mekānım (442/3)

Anıij kūyde kıl kabrim Nevāyī

Dir irseij kim yetişsun birge yanım (442/7)

Kalp irür köij lüm ki bağlaptur saçıij zūnnārını

Şurfe bu kim bir nefes çıkmas kaçıij miğrabıdın (502/3)

Kūyide āvāre köij lüm hāste irmiş ey refik

Lutf itip ma‘lüm kılsaij kim ni bolmış ġāl aij a (37/4)

---

<sup>83</sup> Ergin, Muharrem, a.g.e, s. 405

Rüsvālīg otığa özini ortadı bes kim

Şemè atı şebistān ara perāne ni rüsvā (47/2)

Nevāyí ösrük ise subğ u şām taij lama kim

Ezelde kilk-i qazā çıktı bu raqam bizge (51/7)

Aij la kim aqbābını qalbimde mihmān itmişem

İtleri ağızda ger körseij bağırdın pāreler (157/4)

Ay ecel qoy kim qoyay yüz yarıij köyge kim

Qayğu dikdür min ‘adem köyge arman birle yüz (224/5)

#### 1.2.2.2.3. İç İçe Birleşik Cümle

İç İçe Birleşik Cümle, bir cümlenin başka bir cümlenin içine girmesiyle meydana gelen birleşik cümle çeşididir. Bu birleşik cümlede bir cümle başka bircümlenin bir unsuru veya cümle içinde bir isim unsuru durumunda bulunur.<sup>84</sup>

Ay Nevāyí ‘ışq ara ölmekdin özge çāre yok

Bes qalaş bolğay dimek ‘uşşakını bî-çāreler (157/7)

Aniij kūyde qıl qabrim Nevāyí

Dir irseij kim yetişsun birge yanım (442/7)

Ey Nevāyí cāniij alğumdur dise qayğurmağıl (9/7)

Dime köij lüij levhiğa yazğıl hired āyínini (25/3)

---

<sup>84</sup> Ergin, Muharrem, a.g.e, s. 406

Dime ki kirdi okı katl vakti kanım ara (31/1)

### 1.2.2.3. Sıralı Cümle

Tek başına yargı bildiren cümlelerin bir anlam bütünlüğü içinde sıralanmasıyla meydana gelen cümle topluluğudur.<sup>85</sup>

Sıralı cümlelerde her cümle bağımsız bir bütündür. Bu cümleler virgülle, noktalı virgülle, bağlaçla, öge ya da kip ortaklığı ile bir araya geldiğinde anlamca bir bütünlük oluştururlar.

Sadece anlam olarak değil ortak öge-kip kullanımı bakımından ortaklığı olan sıralı cümlelere **“bağımlı sıralı cümle”** denir.

İçip feryād idip bu tüşüm ayağığa barıp özin (70/8)

Çıқardı sışemi dağı bir sağar toladı yedi (70/6)

Su kiltürmek hemān dilūze sindürmek hemān irmiş (257/5)

Çü devr yitti maij a barça қаnға urdı şālā (6/6)

Közümdin eşk tükendi vü boldı kan peyda (19/1)

Nevāyī özlükidin kiçti dağı қoydı қadem (49/7)

Biçim olarak ortaklığı bulunmayan sadece anlam bütünlüğü ile bir araya gelen sıralı cümlelere **“bağımsız sıralı cümle”** denir.

Kalp irür köij lüm ki bağlaptur saçıij zünnārını (502/3)

Baş aқardı köz aқardı vü aқarmas köij lüm (271/2)

Biri köydi birige boldı yüz derd ü belā peyda (3/4)

Közümde boldı қаn zahir, kadimde boldı ham peyda (18/3)

Nāme irmes irdi kim bar irdi ol Hızru'l-emān (35/2)

<sup>85</sup> Karahan, Leyla, Türkçenin Söz Dizimi, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999

### 1.2.3. ANLAMLARINA GÖRE CÜMLELER

#### 1.2.3.1. Olumlu Cümle

Hükmü bildiren yüklem olumlu bir fiil veya isimden oluşuyorsa, yani yüklem yargının gerçekleştiğini anlatıyorsa, buna olumlu cümle diyoruz.

Yār cevālān gehidin ķildi řabā (12/1)

Veh ki cānım bile oynar ol şıfl (12/6)

Efsāne dime saķı veķil raķmet eylep (47/6)

Fiķān ki tōkmedi dūrd-i pāle hem bizge (51/5)

Ni ‘aceb her yan mini Mecnūn başıda yāreler

Bes ki yaķdı üstige eřfāl ilidin hāreler (157/1)

řem‘i vařl ay kim kōzūij yarutı řād ol kim miniiij (224/5)

Ni ‘ayb lā‘l-i lebiiij ģasretide cān birsem (235/5)

Tōkūp mey-i muķtesip min yıģladım likin ol ösrūkke (257/5)

#### 1.2.3.2. Olumsuz Cümle

Hükmü ifade eden yüklem, olumsuz bir fiil ya da bazı edat ve kelimelerle olumsuz anlama getirilmiş isimlerden oluşuyorsa, yani yüklem yargının yapılmadığını ya da yapılamayacağını anlatıyorsa, bu cümleye olumsuz cümle denir.

Fiil cümlelerinde olumsuzluk fiile “-ma / -me” olumsuzluk eki getirilerek yapılır. İsim cümlelerinde ise yüklem durumundaki isme “deĝil, yok” edatı getirilerek oluşturulur.

Rūsvā ise ‘ıřķ iķre Nevāyī ‘aceb irmes (47/7)

Teraĝĝum itmedi ol mihri yoķ sanem bizge (51/1)

Fiķān ki tōkmedi dūrd-i pāle hem bizge (51/5)

Nevāyī ösrūk ise subĝ u řām taij lama kim (51/7)

Mini yoķ bāde kim lutfi aniiij mest edeb (70/7)

Hān-ķah u ķafı suyn iķmesler ay şuh āij laĝıl (157/6)

Mini mu kılmadı Mecnūn özi nihān mu imes (235/2)

### 1.2.3.3. Soru Cümlesi

Soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümle, soru cümlesidir. Soru cümlesi olumlu ya da olumsuz olabilir. Soru sıfatları, soru zamirleri, soru zarfları, soru edatları ve soru eki “-mı / -mi”, bir cümleye soru anlamı kazandıran unsurlardır.<sup>86</sup>

Lutf itip ma‘lūm kılsaij kim ni bolmış ġāl aij a (37/4)

Ger ey zer cefākeş ‘aşkıım min siz niçük durursın (70/5)

Lebiij din ayru bağır laht laht kıan mu imes

Bu kıan nażar yolıdın dembedem revāij mu imes D.N 235/1

Köij ülgē kūyuij ara rağm nivçün eylemediij (235/4)

Ĥumān mihnetidin hāletın yaman mu imes (235/6)

Niçük kim tilbe it ‘uşşāk köij lidin figān irmiş (257/4)

Cehl ‘aybını Nevāyí nitiben yaşurgay (271/7)

Badedin mu irkin ösrük közleriij iij ġamleti (377/1)

### 1.2.4. ÖGELERİN DİZİLİŞİNE GÖRE CÜMLELER

Yüklemin cümle içindeki yerine göre iki çeşit cümle vardır:

#### 1.2.4.1. Kurallı Cümle

Yüklemi sonda bulanan cümle kurallı cümledir. Türkçede cümlemin ana unsuru yüklem, genellikle cümlemin sonunda yer alır. Yardımcı unsurdan ana unsura doğru diziliş Türk cümle yapısının temel özelliğidir. Yüklemi tamamlayan unsurlar, yüklemmin önünde sıralanır.<sup>87</sup>

Cehl ‘aybını Nevāyí nitiben yaşurgay (271/7)

<sup>86</sup> Karahan, Leyla, a.g.e, s. 72

<sup>87</sup> Karahan, Leyla, a.g.e, s. 70

- Özlüküij selbidin ahlak u zemimij ni kiter (271/1)
- Fenā deyri ki gerdün ğašnıdın muğkem durur bildim (257/6)
- İti bağırmnı yir çağda ayağı kanga boyandı (257/1)
- Ay Nevāyî ‘ışk ara ölmekdin özge çäre yok (157/1)
- Ger ey zer cefākeş ‘aşkıım minsiz niçük durursın (70/5)
- Aij la kim ağbābını kalbimde mihmān itmişem (157/4)

#### 1.2.4.2. Devrik Cümle

Devrik cümle yüklemi sonda bulunmayan cümledir. Bu tür cümleler daha çok şiir dilinde görülür. Çünkü şiirde, kelimelerin ses yapısı her zaman ön plandadır.<sup>88</sup> Bizim metnimiz de şiirden oluştuğu için, metne devrik cümle hâkimdir.

Ayrıca atasözlerinde, günlük konuşmalarda, günlük konuşmaların aksettirildiği veya konuşma, sohbet uslûbunun hâkim olduğu eserlerde de devrik cümle kullanılır.<sup>89</sup>

- Yār cevlan gehidin kıldı şabā (12/1)
- Bolmasun başım eger kılsam ibā (12/4)
- Terağgum itmedi ol mihri yok sanem bizge (51/1)
- Tekellüm kıl bu sāğar ni içip refē ğicāb edeb (70/7)
- İçip feryād idip bu tüşüm ayağığa barıp özin (70/8)
- Ay köij üller şahı ‘ışkıij meni kıldı yok ‘aceb (79/6)
- Bes ki yağdı üstige eşfāl ilidin hâreler (157/1)
- Çemende her sarı kıldım gül-i rā’nā kemān ol hūd (257/3)

<sup>88</sup> Karahan, Leyla, a.g.e, s.70

<sup>89</sup> Karahan, Leyla, a.g.e, s.70

## DİZİN

Āb: (f) su

224/1, 420/6

‘Aceb (a) Taaccüb, şaşma, hayret.

47/7, 79/6, 157/1, 313/9, 442/3

Acz (a) Beceriksizlik, iktidarsızlık, kuvvetsizlik

313/1

Açuk (t) Açık

271/7

a.-ıl 377/5

‘Adem (a) Yokluk

224/5

Āfet ( a) Belâ. Musibet. Büyük felâket.

235/3

‘Āfîn

12/3

Ağ (t) kafes gibi seyrek örgü

492/4

Āgah (f) vâkıf, haberdar

492/5

Ağrâz (a) garazlar

271/4

Ağušte (f) buluşmak

442/2

Ağzı-da (t) İnsanlarda ve hayvanlarda yemeye  
, seslenmeye mahsus uzuv.

157/4

a.-ında 377/2

Āh (t) Tahassüre, ye’sedelalet eden tabii bir  
nidadır.

345/3

Ā.-ım 257/2

Ağbâb-ı-nı (a) Dost

157/4

‘Āhîr (a) Son, sondaki

313/6

Ahlāk (a) Huylar, hasletler

271/1

Ağar-dı (t) Ağarmak, beyazlamak

271/2

a.-mas 271/2

Ağ-ıp (t) maayin aşağıya doğru mütemadi  
hareketi

313/5

‘Āql (a) idrak, anlama

47/1, 449/7

Ağşam (t) güneşin battığı ve ortalığın  
karardığı vakit.

70/1

Al-i abā (a) *Peygamberimizin ailesi*

12/6

‘Ālem (a) *Kâinat, mahlûkat*

79/6, 345/3, 420/2, 3

a.-i 420/3

a.-de 47/4

Alliğ ğa (t) *önünde, huzurunda*

271/6

Al-ma-yın (t) *el ile tutmak.*

70/5

a.-ur 449/3

a.-ğaç 449/2

Āmāde (f) *Hazır*

79/5

Amān (a) *Emniyet*

442/2

‘Amber (f) *Güzel kokulu bir bitki*

70/2

Anda (t) *onda.*

157/5, 377/4

Andağ (t) *Onun gibi*

224/7, 313/3

Anı (t) *Onu*

47/3, 70/9, 271/3, 449/3, 492/7,  
502/7

-n-dın 420/3

-niğ 70/8, 224/6, 257/1, 313/8,  
442/6, 492/1, 3

-niğ -dın 79/6

-iğ a 37/1, 2, 3, 4, 5, 6, 7

Aiğ la (t) *Anlamak*

37/1, 157/4

A.-ğıl 157/6

a.-p 51/1

Ara (t)

47/2, 157/7, 224/4, 235/4, 345/5,  
492/6, 502/6

Āraiğın

345/1

Arağ-dur (a) *Meyveden taktir ile alınan  
ispirto, rakı.*

420/4

Ārām (f) *Rahat, sabır.*

257/1, 420/5

A’rağ (a) *Arız olan alametler*

271/6

Arıt-ma-ğı (t) *Yıkamak, temizlemek*

449/1

‘Arığ (a) *Yer, zemin, yeryüzü*

271/6

‘a.-iğ 157/2, 345/1

‘a.-iğ -niğ 502/5

Arlat (t) *Bir Türk boyu*

79/3

Arman (t) *Bir Türk boyu*

224/5

Artuğ (t) *Fazla, çok*

51/6

Āsitān (f) *Kapı eşiği*

235/7

‘Aşk (a) *Çok sevme, fazla muhabbet*

313/8

‘Āşık (a) *Aşk ile seven, müptela, meftun*

79/4, 157/3

‘ā.-ım 70/5

‘ā.-lık 492/3

Ateş (f) *Yakıcı madde.*

a.-nak ateşli

502/6

a.-in 345/6

Āvāre (f) *serseri, boşta gezen.*

37/4

a.-ler 157/3

Ayağ-ı-ğa (t)

70/8

‘Ayb (a) *Utandırılacak şey, kusur*

235/5, 47/1

‘a.-ı 235/3

‘A.-ı-nı 271/7

Ayrı (t) *Tefrik edilmiş, gayri.*

235/1

Ayt-a (t) *Söylemek*

70/5

a.-ıp 271/1

a.-man 79/3

a.-ur 313/9

a.-ur-ğa 377/2

Āzāde (f) *Mukayyet olmak*

79/2

‘Azar (t) *İncitme, eza.*

313/7

Azıdin

377/6

‘Azm (a) *Kasıt ve niyet eden.*

345/2

Bāde (f) *Şarap, mey*

70/8, 79/1, 492/6

b.-din 377/1

Bağ (f) *Bahçe, bostan*

420/5

b.-ın 313/7

Bağır (t) *Göğüs*

235/1

b.-dın 157/4

|                                                                                                                                              |                                                                     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------|
| B.-ım 12/3                                                                                                                                   | Be-nehim                                                            |
| b.-ım-nı 257/1                                                                                                                               | 12/6                                                                |
| Bağ-la-ptur (t) <i>Bağlamak</i>                                                                                                              | Belā (a) <i>gam, keder</i>                                          |
| 492/3                                                                                                                                        | 345/4                                                               |
| Bāk (f) <i>Korku, itiraz</i>                                                                                                                 | b.-yı 235/3                                                         |
| 313/6, 9                                                                                                                                     | Belki (f) <i>ihtimal edatı</i>                                      |
| Bar (t) <i>Var</i>                                                                                                                           | 449/5                                                               |
| 70/9                                                                                                                                         | Berg (f) <i>yapraki varak</i>                                       |
| b.-ı-dın 70/2                                                                                                                                | 313/7, 420/4                                                        |
| Barça (t) <i>Bütün, hepsi</i>                                                                                                                | B.-dür 12/1                                                         |
| 271/4                                                                                                                                        | Bes (f) <i>İktiifa edatı olup “kafi, yetiştir” manasına gelir.</i>  |
| Bar-ıp (t) <i>Varıp</i>                                                                                                                      | 47/2, 157/1, 3, 7, 271/6, 492/3, 502/5                              |
| 70/8                                                                                                                                         | Beyāz (a) <i>Ak, aklık</i>                                          |
| Bāri (f) <i>Hiç olmazsa</i>                                                                                                                  | 271/2                                                               |
| 79/6                                                                                                                                         | Bí- (f) <i>Kelimenin başına getirilerek o kelime menfi yapılır.</i> |
| Barlas-dın (t) <i>Bir Türk boyu</i>                                                                                                          | b.-dādın 37/7                                                       |
| 79/3                                                                                                                                         | b.-gane 47/4                                                        |
| Barmağ (t) <i>Parmak</i>                                                                                                                     | b.-dil 79/4                                                         |
| 271/5                                                                                                                                        | b.-çareler 157/7                                                    |
| Baş (t) <i>insan vücudunun yukarı ve hayvan vücudunun en yukarı kısmı ki göz, ağız... gibi mühim uzuvlar bulunur. Bir şeyin en yukarısı.</i> | b.-han-u-mān 257/7                                                  |
| 271/2                                                                                                                                        | b.-endaze 377/4                                                     |
| b.-ı-da 157/1, 492/4                                                                                                                         | b.-ẖābıdın 502/7                                                   |
| b.ım-a 12/4                                                                                                                                  | b.-had 502/7                                                        |
| b.la-dı 70/4                                                                                                                                 | Bil (t) <i>Bir şeyi anlamış veya öğrenmiş bulunmak</i>              |
| b.-ı-ğa 235/7                                                                                                                                |                                                                     |

|                                                                                                             |                                                       |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------|
| 37/5, 377/4                                                                                                 | -gin 51/4                                             |
| b.-dim 257/6                                                                                                | Biz-ge (t) “Ben” zamirinin cem’i, bize.               |
| b.-me-se-ij 492/2                                                                                           | 51/1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 224/7, 442/6                  |
| b.-i-ge 70/2                                                                                                | b.-ni 51/5, 345/7                                     |
| Bile (t) <i>hatta, velev</i>                                                                                | Bol-dı (t) <i>Olmak</i>                               |
| 12/5, 47/6, 51/5, 313/6, 345/6,<br>377/4, 492/7, 492/7                                                      | 12/3, 79/1, 492/2                                     |
| Bim (f) <i>Korku</i>                                                                                        | b.-dır-ın 492/4                                       |
| 12/3                                                                                                        | b.-galı 37/6                                          |
| Bir (t) <i>Sayının en küçüğü ve ilki</i>                                                                    | b.-gan 224/3                                          |
| 37/6, 47/6, 51/3, 70/6, 79/2, 6,<br>7, 157/3, 5, 224/ 3, 271/1, 313/ 3, 7, 5,<br>442/3, 449/6, 492/3, 502/3 | b.-gay 157/7                                          |
| b.-i 313/7                                                                                                  | b.-ğıl 420/7                                          |
| b.-u 313/7                                                                                                  | b.-ma-ğay 224/4                                       |
| Birbirige (t) <i>Birbirine</i>                                                                              | b.-mas 420/2                                          |
| 224/4                                                                                                       | b.-mas-un 12/4                                        |
| Bir-di (t) <i>Vermek</i>                                                                                    | b.-mı 37/1, 4, 224/1, 377/3,<br>449/7                 |
| 70/4                                                                                                        | b.-sa 271/4, 420/7                                    |
| b.-di-ij 313/8, 345/7                                                                                       | b.-ij 420/6                                           |
| b.-mes 442/5                                                                                                | b.-sun 442/2                                          |
| b.-sem 235/5                                                                                                | b.-up 313/4                                           |
| Birle (t) <i>İle edatı.</i>                                                                                 | b.-up-tur-lar 377/1                                   |
| 70/3, 79/3, 257/2, 3, 224/1, 2, 3,<br>4, 5, 6, 7, 345/1, 2, 3, 5, 420/6, 449/4,<br>492/3                    | b.-ur 271/4                                           |
| Biti-di (t) <i>Yazmak.</i>                                                                                  | Boyandı (t) <i>Bir şeyin renginin değiştirilmesi.</i> |
| 51/4                                                                                                        | 257/1                                                 |
|                                                                                                             | Bu(t) <i>İşaret zamiri</i>                            |
|                                                                                                             | 12/2, 492/1, 502/3                                    |
|                                                                                                             | Bu (t) <i>İşaret sıfatı</i>                           |

37/7, 47/1, 6, 51/7, 70/7, 79/1,  
157/5, 235/1, 257/2, 271/3, 4, 313/3,  
345/7, 377/5, 6, 492/6, 7

Bul-sa (t) *Arayarak veya aramadan bir şeyle,  
bir kimse ile karşılaşmak*

79/3

b.-arga 79/2

Butsân-ım-da (f) *çiçek ve sebze bahçesi.*

377/5

Buzuğ

449/3

Büt (f) *Put, sanem, dilber.*

79/7

Cam-ı Cem (f) *İran esatirinde şarabın mucidi  
addolunan Cemşid'in sehhar kadehi.*

51/6, 420/6

c.-ı-da 257/3

Cām (f) *saydam ve çabuk kırılan cisim.*

37/6, 224/7, 449/6

Cān (f) *Cevher-i hayat, ruh.*

51/2, 235/3, 5, 257/1, 2

c.-ı 70/2, 313/3

c.-ğa 345/6

c.-nı 37/3

c.-ım 12/5, 345/5, 442/1, 449/4,

5

c.-a 449/5, 502/6

c.-ğa 345/3, 442/4

Canān (f) *Maşuka, dilberi sevilen kadın.*

224/4

Cavidān (f) *Sonrasız, sürekli kalacak olan,  
sonsuz.*

235/5

c.-e 449/5

Cefa (a) *Eziyet, incitme.*

79/5

c. -sı 442/5

Cefakeş (a) *Cefa çeken*

70/5

Cehl (a) *Cehalet, bilinmezlik.*

271/7

Celā' (a) *Gurbete düşmek, memleketinden ayrı  
olmak.*

313/8

Cenk (f) *Muharebe, harp*

313/7

Cevāb (a) *Suale karşı söylenilen söz.*

70/5

Cevelān (a) *Dolaşma, gidip gelme, deveran.*

12/1

Cihān (a) *Dünya, kâinat, yeryüzü.*

235/3

c.-dın 420/2

c.-nı 420/3

c. iyle

Cihet-siz (a) *Yersiz, mekânsız, tarafsız*

502/4

Cilve (a) *Naz, işve.*

345/2, 420/5

Cism (a) *Gövde, ceset, ten.*

313/2, 345/4, 442/1

c.-im 37/1

Cümle (a) *Mecmu, top, birikmiş miktar.*

345/3

Cüz (a) *Kısım, parça, bölüm*

345/2, 5

Çağ-da (f) *Vakit, mevsim, yaş.*

257/1

Çāre (f) *İlaç, tedbir, yardım.*

157/7

ç.-si 449/3

Çehre (f) *Yüz, sima*

70/3

Çemen-de (f) *Ağaç ve çiçekleri havi çayır, yeşillik.*

257/3

Çerh (f) *dünya, gök, felek.*

224/7

Çek-ti (t) *Bir şeyi tutup kendine veya başka bir yöne doğru yürütmek.*

51/7

Çeşme-si (f) *İçilecek su yeri ki ya daima akar veya musluğu olur, açılınca akar.*

235/5

Çıkar-dı (t) *Dışarı atmak, sökmek, çekmek.*

70/6

Ç.-mas 420/2, 502/3

Ç.-a 420/5

Çırmaş (t) *Sarmaşmak.*

449/5

Çihre-sin (f) *Çehre, yüz, sima.*

37/5

Çik (t) *çekmek*

271/3

Ç.-p 70/4

Çum-ar (t) *Suya dalmak*

420/4

Çü (f) *-dığı zaman, ne zaman ki.*

271/4, 313/7

Çün (f) *-dığı zaman, -diğında.*

271/6, 313/2, 345/6, 377/5,  
420/1, 2, 449/2

Çünkü (f) *Sebeup ve illet beyan eder, olduğundan.*

79/1, 345/5

Dağ-ı-ma (t) *yara.*

377/4

Dağı (t) *dahi, bile, de*

70/6, 157/6, 257/2, 271/5, 377/4

d.-ı 442/4

Dal (t) Ağacın şubeleri, dalları.

37/3

Dāmığa

492/1

Dane (f) Tane, adet.

345/5

Dārü'l-eman

257/6, 442/5

Dāyim (a) Devam eden.

257/2

Def' (a) Savma, kakma, kovma.

271/4, 420/7

Dehr (a) Zaman, uzun müddet, cihan, dünya.

377/5

Dem (f) soluk, nefes.

51/3, 271/6, 377/5

Dem-be-dem (f) sık sık, daima.

235/1

Derd (f) Tasa, keder, kaygı.

51/2, 345/7

d.ijj 377/2

Deşt-i-de (f) ova, kır, çöl, sahra.

157/3

Devlet (a) baht, talih saadet, müstakilen idare olunan memleket.

492/4

Devr (a) bir şeyin etrafında dönme, zaman, asır.

37/3

d-ide 157/2

Devrân (a) Devir, felek, zaman, dünya.

37/6, 442/5

d.-da 492/4

Deyr (a) meyhane, manastır.

257/6, 449/6

d.-i

d.-din 51/6

d. – i fena 345/7

d.-i 157/6

d.-i-de 449/7

d.-i-ğa 224/6

Dide (f) göz, çeşm.

502/7

Dè-mek (t) söylemek.

79/7, 157/7

d.-tin 37/1

d.-di 47/5

d.-m 257/7

d.-me 47/6, 79/7, 502/1

d.-r 442/6, 492/3

d.se-m 235/2

Dik (t) gibi

70/3, 9, 79/4, 6, 377/5, 420/4, 5

d.-dür 224/5

Dilber-im-ni (f) gönül alan, güzel.

37/5

Dîn (a) her millet ve kavmin ibadet ve itikat  
hususunda Allah'a karşı tuttuğu yol.

449/6, 7

Dîvâne (f) deli, meczup.

47/1

d.-ler 157/5, 257/7

Dost-luğ (f) sevilen arkadaş, muhip.

345/3

Dūd (f) duman, tütün.

224/2, 257/2, 345/4

Durur (t) –dır, -dir ek fiil eki

157/2, 257/7, 271/3

Dürd (f) Tortu, çöküntü, posa.

d.-i 51/5

Dürr (a) inci, kimse tarafından söylenmemiş  
söz.

70/4, 492/4

Düşmen (f) dost olmayan, hasım

345/3

Düşvār-ı-din (f) güç, zor.

502/5

Ecel (a) ölüm zamanı.

224/5

Efgân (f) feryat, inleyiş, daha ziyade “fıgan”  
suretinde müstameldir.

224/6, 345/6

Eflāk (a) “felek”in cem’i.

313/2

Efsâne (f) masal, hurafe.

47/6

Eger (t) edat-ı şarttır.

12/4, 47/1, 51/6

Ehil (a) sahip, malik.

377/3

e.-i 79/5, 224/6, 420/1

e.-den 79/4

e.-ğa 257/6, 502/7

e.-n 345/3

Elem (a) ağrı, acı, sancı.

51/1, 420/1, 7

Emel (a) şiddetli arzu, ümit

313/2

Emin (a) korkusuz, emniyetli.

345/7

Emn (a) korkusuzluk, emniyet.

79/1

Emrâz (a) “maraz”ın cem’i, hastalıklar

271/1

Emşāl (a) “misl”in cem’i. Benzer, nümune.

|                                                        |                                                                                                                                   |
|--------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 37/5                                                   | è.-ür 12/3, 12/6, 37/1, 3, 271/6, 7, 442/3, 502/3                                                                                 |
| Eşk (f) gözyaşı                                        |                                                                                                                                   |
| 313/5, 449/1                                           | è.-il-gey 502/4                                                                                                                   |
| e.-din 224/3                                           | Èrtin (t) erken.                                                                                                                  |
| e.-ni 449/1, 2, 3                                      | 345/7                                                                                                                             |
| e.-nii 502/1                                           | Èste (t) dilemek, talep etmek.                                                                                                    |
| Eşfāl (a) “tıfl”ın cem’i. Çocuklar.                    | 79/1, 5                                                                                                                           |
| 157/1                                                  | i.-ben 224/6                                                                                                                      |
| Eşrāfida (a) “taraf”ın cem’i.yanlar, cihetler.         | i.-r 79/2, 502/4                                                                                                                  |
| 157/2                                                  | i.-y 492/7                                                                                                                        |
| Ev-i-ni (t) ikamet etmek için yapılan taksimatlı bina. | Èt (t) etmek, eylemek, yapmak.                                                                                                    |
| 345/4                                                  | 257/4, 502/2                                                                                                                      |
| e.nii 345/4                                            | è-me-di 51/1                                                                                                                      |
| Evvel (a) birinci, ilk.                                | è.-ii 70/7                                                                                                                        |
| 79/1, 6                                                | è.-geç 157/5                                                                                                                      |
| Ezel-de (a) iptidası olmayan geçmiş zaman.             | è.-me-gen 377/4                                                                                                                   |
| 51/7                                                   | è.-miş-em 157/4                                                                                                                   |
| Èrkin (t) acaba, belki..                               | è.-se 79/3, 5, 235/3                                                                                                              |
| 257/7, 377/1                                           | è.-se-ij 79/4                                                                                                                     |
| Èr-mes (t) olmamak, imek.                              | è.-ti 47/2, 79/7, 377/6, 492/7                                                                                                    |
| 47/7                                                   | è.-i-p 37/4                                                                                                                       |
| è.-di 345/2, 492/1                                     | è.-key 271/7                                                                                                                      |
| è.-se-ij 79/2, 442/6                                   | è.-küç--idir 271/5                                                                                                                |
| è.-miş 37/4, 257/1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9             | Èy (t) seslenme ünlemi.                                                                                                           |
|                                                        | 12/6, 37/4, 5, 7, 47/1, 70/5, 7, 79/4, 6, 7, 157/2, 7, 224/2, 5, 7, 235/6, 2, 257/1, 345/2, 4, 6, 7, 377/3, 5, 6, 420/7, 449/6, 7 |

Èyle (t) *eylemek, yapmak.*

12/3, 224/7, 377/3, 420/3

è.-ben 449/4

è-di 47/1, 7

è-diiĵ 345/1, 2, 3, 4, 5, 6, 7

è-dük 51/2

è-dür 420/6

è.-ge 37/3

è-geç 70/3

è.-gen 224/3

è.-gey 345/5

è.-le-me-gey-miş 47/3

è.-gil 377/6

è.-me 47/4, 235/6, 271/6

è.-diiĵ 235/4

è.-p 47/6, 51/5, 70/1, 2, 3, 4, 5,  
6, 7, 8, 9, 79/5, 345/3

è.-r-em 79/5, 449/1, 2, 3, 4, 5, 6, 7

é.-geli 51/3

é.-me-di 51/3

Faķr (a) *fakirlik, yoksulluk.*

257/6, 271/5

Fāni (a) *baki olmayan.*

79/2, 377/5

Fāriĝ (a) *feragat eden, vazgeçen.*

37/6, 449/7

Fehm (a) *anlayış, idrak.*

492/3, 502/2

Fen (a) *çeşit, nev'i, ilim.*

345/1

Fenā (a) *yok olma, zeval.*

51/6, 157/6, 224/6, 257/6, 345/7,  
449/7

Fesāne (f) *masal, esatir.*

449/4

Feryād (f) *istimdat için çıkarılan ses, bağırma.*

70/8

Ferzāne (f) *hakim, fazıl, alim.*

47/1, 7

Fidāsi ( ) *Daĝıtmak, Hediye veya bahşış olarak  
vermek.*

51/2

Fiĝān (f) *feryad, inleme.*

51/1, 5, 257/4

Firāķ-iij (a) *ayrılık, hicran.*

442/3

f.-iij 313/5

Ĝalaş (a) *yanlış, sehiv.*

157/7

Ĝalşān (f) *yuvarlanan.*

224/1

Ġam (a) *kaygı, tasa, keder.*

51/2, 420/1

ğ.-dın 51/3

ğ.-ıj 12/2

Ġammaż (a) *münafık, dedikoducu, casus.*

271/7

Ġaraż-dur (a) *maksat, niyet, gizli husumet, kin*

271/4

ğ.-ıj 271/4

Ġaríb (a) *yabancı, kimsesiz, zavallı.*

235/4, 492/7

Ġarķa-dur (a) *suya batmak, boğma.*

420/4

Gavs-ı (a) *yardım, medet.*

271/3

Gehi ( ) *çağırma ünlemi*

313/1

g.-din 12/1

Ger (f) *“eğer”in muhaffeti ve “yapan” manasına failiyet edatı.*

47/1, 157/4, 6, 271/7, 313/9,  
420/6, 7, 442/2, 502/4

Gerdān (f) *boynun ön tarafı.*

224/7

Gerd-i-dür (f) *toz, toprak.*

157/3

Gerdūn (f) *felek, gök.*

257/6

Giryān (f) *ağlayan.*

449/2

Giysu (a) *Her türlü giyim eşyası, giyecek, elbise, kıyafet*

377/3

Gonçe (f) *açılmamış gül veya çiçek.*

377/5

Gōy-ı ( ) *taze.*

37/2

Görnügi

313/2

Ġubar-ın (a) *toz, ince toprak.*

235/7, 313/2

Gūher (f) *mücevher.*

313/9

Gūşe (f) *Köşe, kenar, bucak.*

79/7

Ġuş-ta (f) *Kulakta.*

224/1

Gūyā (f) *sanki, farzet ki.*

157/3, 442/1

Gül (f) *maruf güzel kokulu çiçek.*

70/1, 157/2, 257/1, 3, 5, 502/2

g.-ab 70/1, 420/4

|                                          |                                                                              |
|------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------|
| g.-i 257/3, 313/7                        | 235/6                                                                        |
| g.-ruh 70/1                              | Ĥam (f) pişmemiş, olmamış.                                                   |
| g.-i-din 313/8                           | 345/7                                                                        |
| Gülsitān (f)                             | Çamd-ij (a) meth, senai şükür.                                               |
| 257/1                                    | 313/9                                                                        |
| Gülgün (f) gül renkli, gül rengi.        | Ĥancer (a) ucu sivri ve iki tarafı keskin kamaya benzer maruf alet-i cariha. |
| 37/3, 257/3, 377/5                       | 70/2                                                                         |
| g. dur 502/1                             | Ĥandān (f) gülen, şen, mesut.                                                |
| Gülşen (f) Gül bahçesi. Güllük.          | 345/6                                                                        |
| 345/2                                    | Ĥānkāğ (a) dergāh.                                                           |
| Günbed-i (f) Kūmbet, kubbe.              | 157/6, 224/6                                                                 |
| 345/4                                    | Ĥarāb (a) viran etme, yıkma, bozma.                                          |
| Gümān (f) zan, şüphe, sanma.             | 70/8                                                                         |
| 257/4, 5                                 | Ĥarābāt (a) meyhane, iştret ve sefa yeri.                                    |
| Ĥāb (f) uyku, nevm.                      | 442/5                                                                        |
| 70/9                                     | Ĥāreler (f) Kaya, sert taş                                                   |
| Ĥāk (f) toprak, toz                      | 157/1                                                                        |
| 51/5, 235/7, 271/4, 313/5                | Haríf (a) sanat arkadaşı.                                                    |
| Çāk-dın (a) Allah, doğruluk.             | 79/1, 2                                                                      |
| 271/6                                    | Çasıl (a) husul bulan, vücuda gelen.                                         |
| Ĥal (a) vücut ve yüzde olan siyah nokta. | 345/5                                                                        |
| 37/2, 4, 502/5                           | Çışn-ı-dın (a) Kale. Hisar. Sığınmağa, korunmağa mahsus sağlam yer.          |
| Çalāvet-de (a) Tatlılık, şirin olmak.    | 257/6                                                                        |
| 257/1                                    |                                                                              |
| Çāletim (a) hal, suret, keyfiyet.        |                                                                              |

Çasret-i-de (a) *ele geçmeyen bir nimete teessüf edip yanma. Göreceği gelme.*

235/5

Îhaste (f) *keyifsiz, sıhhati yerinde olmayan.*

37/4, 442/1, 502/4

Haşak (f) *çer çöp, süprüntü.*

313/3

Îaş-sız (a) *çizgisiz, bir sıra içinde olmayan.*

492/5

h.-ij 502/5

Çayat (a) *dirilik, canlılık, sağlık.*

235/5, 449/5

Hayl-ni (f) *Oldukça, epeyce, çok*

420/1

Hayret-din (a) *şaşkınlık, şaşırma.*

313/4

h.-i-din 313/5

Çayvân (a) *insandan gayrı olan idraksiz canlı şey.*

224/1, 420/6

Çazer (a) *sakinma, ihtiraz.*

235/3

Hecr (a) *ayrılık, terk etmek.*

37/7, 345/4, 502/1, 2

h.-i-din 51/1, 224/1

h.-i-ğa 377/3

Hem (f) *beraber, maan.*

51/5, 257/1, 420/1

Hemân (f) *yalnız, derhal.*

257/5, 7

Hemişe (f) *daima, her zaman, her vakit.*

313/4

Her (f) *bütün, cümle.*

37/3, 51/4, 70/4, 157/1, 3, 257/4, 271/2, 6, 377/2, 4, 420/5, 449/4, 5

Hergiz (f) *asla, hiçbir zaman.*

47/3, 492/2

Hezl (a) *Ciddi olmayan söz. Saçma, uydurma, yalan konuşmak.*

345/3

Hımsını (t) *akraba ve taallukattan olan.*

313/6

Îirâmân (f) *sallanarak naz ve eda ile yürüme.*

345/2

Îirâm-ı (f) *sallanma, sallanarak naz ve eda ile yürüme.*

70/1

Îired (f) *akıl, fikir, zihin.*

313/4

Îırқа (a) *dervişlerin giydikleri üst libas.*

345/7

Hirmân (a) *mahrum olma, mahrumiyet.*

345/5

Çicāb (a) perde. Sıkılma, utanma.

70/7

Hicrān (a) ayrılık, firkat.

224/2

h.-da 224/4

h.-ım 502/7

Hiç (f) lā şey, madum, inkârı olmamak şartıyla istifham cümlelerine dâhil olur.

420/7

hîlkat-im (a) yaratılma, yaratılış.

12/2

Hoşāb (f) su ve şekerle pişmiş kuruyemiş, cevap vermemek.

70/4

Hoş-turur (f) iyi güzel.

420/5

Ĥoy ( ) seslenme ünlemi.

70/1, 224/1

Ĥüb-dın (f) güzel.

492/6

Çud (a) Miğfer, baş zırhı.

257/3

Ĥumār (a) işretin neş'esi geçtikten sonra gelen baş ağrısı ve serserilik.

157/6

Ĥumār (a) Sarhoşluk veren ve haram olan içkiden sonra gelen baş ağrısı.

235/6

Çumret-i ( ) Kırmızılık, kızılık, masumane şefkat.

377/1

Ĥün (f) kan

257/2, 492/5

Ĥün-āb-ı-dın (f) kanlı su, kanlı gözyaşı.

502/1

Ĥürde (f) yenilmiş, içilmiş.

492/6

Çüsn (a) güzellik.

492/5

ınabıdın

502/4

ınābını

502/4

İşbı'nı (a) Parmak.

313/4

'İşk (a) aşk, çok sevme.

47/1, 3, 7, 79/4, 5, 157/7, 257/2, 4, 7

'ı.-da 47/6

'ı.-iij 79/6, 157/3

'ı.-iij -da 12/4

İžširāb (a) ıstırap, sıkıntı, eziyet.

70/3

İbā (a) çekinmek, imtina etmek.

12/4

İçtima' (a) toplanmak, bir araya gelmek.

157/5

İç-mek (t) Bir sıvıyı ağza alıp yutmak.

420/6

İ.-ben 51/5

İ.-ip 70/6, 7

İ.-ken 502/6

İ.-mes-ler 157/6

İçinde (t) içte bulunan.

420/4

İ.-de 37/1

İçre (t) içinde

47/7, 79/6, 257/2, 7, 313/1, 3, 5,  
377/2, 420/4, 5, 6, 492/5

İdi (t) ek fiilin geçmiş zaman hali.

442/5

İ.-p 70/8

İğyā (a) diriltmek, hayat vermek.

492/6

İkbal (a) talihlilik, refah.

37/7

İkev-len (t) ikisi birlikte.

492/7

İki (t) birden sonra gelen sayı.

37/3, 377/3

İkin (t) iken.

47/3

İkki (t) iki, çift "k" li şekli de kullanılmıştır.

37/2, 79/1, 271/5, 377/3

İktifā (a) pey-rev olmak. Birinin arkasından  
girmek.

79/2

İl (t) el, yabancı.

51/5, 271/7

İ.-i-din 157/1

İle (t) mukarenet, vesatat edatıdır.

79/4, 7, 271/1, 442/2

İlgim

70/4

İlkim-de (t) ülke, memleket

449/1

İlt-key (t) İletmek, göndermek.

70/9

İltifāt-ın (a) teveccüh göstermek, hatır hoş  
etmek.

377/6

İmdi (t) şimdi, şu an.

47/1, 79/7

İmes (t) değil (dir), menfilik anlamı verir.

235/1, 2, 3, 4, 5, 6, 7

İmiş (t) ek fiilin duyulan geçmiş zaman hali.

|                                                                                             |                                                                                                        |
|---------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 257/1, 492/2                                                                                | İzhārı (a) Açığa vurma. Meydana çıkarma.                                                               |
| İmtigān (a) denemek, mihnet çektirerek<br>sınamak.                                          | 345/3                                                                                                  |
| 79/5                                                                                        | Ḳabā (a) Kaftan, cübbe.                                                                                |
| İ'rāb-ı dın (a) kelimelerin ahirlerindeki<br>harekeleri nahiv kaidelerine göre değiştirmek. | 12/2                                                                                                   |
| 502/5                                                                                       | Ḳabr-im (f) mezar.                                                                                     |
| İse (t)                                                                                     | 442/6                                                                                                  |
| 47/7, 51/7                                                                                  | Ḳābūl (a) verilen bir şeyi alma, ziyarete gelen<br>birirni içeri alma.                                 |
| ‘İsevi (a) hz. Sa'ya mensup, hristiyan.                                                     | 37/7                                                                                                   |
| 51/3                                                                                        | Kadeh (a) bardak.                                                                                      |
| İş (t) meşguliyet, vazife.                                                                  | 235/6, 345/6, 377/5, 449/6                                                                             |
| 271/3, 4                                                                                    | Ḳadem (a) ayak, adım.                                                                                  |
| i.-i 257/2                                                                                  | 51/3, 235/7, 420/4                                                                                     |
| ‘İşret (a) içki.                                                                            | Kağıd-durur (t) üzerine yazı yazılan tabaka<br>halindeki yaprak. –durur eki ise –dur ekfiil<br>ekidir. |
| 70/9                                                                                        | 224/3                                                                                                  |
| ‘İtāb (a) tekdir, azarlama, paylama.                                                        | Kāh-rubā (f) kehribar denilen sarı maden.                                                              |
| 70/6                                                                                        | 12/1                                                                                                   |
| İti                                                                                         | Ḳalp ( ) yürek, gönül.                                                                                 |
| 257/1                                                                                       | 502/3                                                                                                  |
| İtler (t) köpek                                                                             | k.-im-de 157/4                                                                                         |
| 157/4, 257/4                                                                                | Ḳalem (a) kamyş, yazı yazılan alet.                                                                    |
| ‘İyādet (a) bir hastayı ziyaret.                                                            | 51/4                                                                                                   |
| 51/3                                                                                        | Ḳamer (a) ay.                                                                                          |
| ‘İzār (a) yanak.                                                                            | 157/2                                                                                                  |
| 377/3                                                                                       |                                                                                                        |
| ‘i-in 377/1                                                                                 |                                                                                                        |

Ḳan (t) *insan ve hayvanların damarlarında  
cevelan eden ırmızı sıvı, hun.*

37/2, 224/3, 235/1, 257/1, 3

k.-ım 442/4

Ḳaṅa (t) *nereye.*

257/1

Ḳara-r-dı (t) *siyaha renge dönmek.*

224/2

Kārvān (f) *kervan, yolcu katarı.*

257/2

Ḳašdıḡa (a) *kasteden, azim ve niyet.*

70/2

Ḳaş-ıj (itl.) *gözler üzerindeki kıllar.*

502/3

Kate

271/5

Ḳatl (a) *öldürme.*

442/2

Ḳašre (a) *damla*

224/3

Ḳayḡu (t) *endişe, tasa, keder.*

224/5

Ḳaža (a) *hükm-i ezelinin vuku bulması.*

51/7

Kèçe (t) *gece*

257/4, 313/5

k.-sin 492/6

Kèçürdi (t) *geçirmek.*

492/6

Keh (f) *Saman, saman çöpü.*

12/1

Kemāl (a) *ilim, irfan, fazilet.*

313/4

Kesb(a) *kazanç, çalışıp kazanmak.*

449/5

Kèrek (t) *gerek.*

37/6

k.-mes 271/4

k.-tür 271/4

Kèter (t) *gitmek, gider.*

271/1

Ḳıl (t) *kılmak, yapmak, etmek.*

47/7, 70/7, 442/2, 4, 6, 502/2

Ḳ.-āb-ı-dın 502/2

Ḳ.-dı 12/1, 2, 5, 37/6, 7, /47/2,  
6, 70/1, 79/6, 271/3, 6, 313/2, 377/2,  
492/6, 4926

Ḳ.-m 257/3

Ḳ.-dı-ij 313/7

Ḳ.-ḡan 37/3

Ḳ.-ḡasın 79/5

Ḳ.-ḡay 257/2, 492/7

|           |                   |
|-----------|-------------------|
| Ꞑ.-ı-ban  | 271/6             |
| Ꞑ.-ıp     | 51/2, 70/2, 313/4 |
| Ꞑ.-ma     | 79/2              |
| Ꞑ.--ma-dı | 235/2             |
| Ꞑ.-mağ    | 420/5             |
| Ꞑ.-sa     | 47/1              |
| Ꞑ.-sam    | 12/4              |
| Ꞑ.-sa-ij  | 37/4              |
| Ꞑ.-ur-sun | 313/6             |

Ꞑılıç (t) maruf alet-i katia.

12/4

Ꞑıska-dur (t) boyu az olan.

502/7

Ꞑızıl (t) kırmızı, al.

224/3, 377/1

Ki (f) bağlaç olan ki.

12/2, 3, 5, 6, 37/1, 51/1, 5, 70/5, 7, 79/1, 157/1, 3, 257/2, 4, 6, 271/5, 313/2, 3, 4, 442/2, 449/6, 7, 492/1, 3, 502/3

Kibi (t) teşbih edatı.

70/2, 271/5

Kilk (f) kamyş kalem.

37/1, 51/7

k.-i-din 37/2

Kilmez (t) gelmemek, gelmez.

79/4

Kilt-ür-mek 257/5

k.-ür 271/6

Kim (t) ki, ilgi zamiri

37/4, 7, 47/2, 51/7, 70/7, 8, 9, 79/3, 157/4, 224/2, 5, 7, 257/4, 271/1, 2, 3, 313/6, 8, 377/3, 420/3, 4, 6, 442/1, 3, 6, 492/2, 6, 7, 502/1, 3

Kirpik ler-ni ( t) göz kapağının kenarındaki kılar.

449/4

Kişi (t) adam, şahıs.

257/2

Ꞑoy (t) koymak, yerine yerleştirmek.

224/5

Ꞑ.-ay 224/5

Ꞑ.-dı 70/6

Ꞑ.-mas 235/7

Ꞑ.-mış-am 224/6

Ꞑ.-sa-ij 449/6

Ꞑoyun (t) malum hayvan.

157/3

Kögerd (t) yeşertmek

345/1

Köksüm (t) insan bedeninin omuzlarıyla karnı arasındaki ön kısım.

442/4

k.-ni 12/2

Köij lek-i-ni (t) *esvabın altından, ten üzerine giyilen çamaşır.*

12/2

Köij ül (t) *insanların merkez-i hissiyatı, kalp, yürek.*

47/1, 51/2, 79/3, 377/5, 420/1

k.-e 420/1

k.-ge 235/4, 257/2

k.-li-din 257/6

k.-li-ni 492/7

k.-lü-ge 47/5

k.-üm 37/4, 79/5, 271/2, 377/2, 4, 492/1, 502/3, 4

k.-üm-ni 37/6

k.-ler 79/6

Köp (t) *çok*

37/6, 51/6

-din 37/6

Kör (f) *ama, gözleri görmeyen.*

492/4

Kör-di (t)

51/2

k.-din 313/5

k.-düm 257/7, 492/2

k.-dü-ij 70/7

k.-geç 420/3

k.mek-niij 492/1

k.-mes 492/2

k.-se 257/2, 492/2

k.-seij 157/4

k.-ün-gen 157/2

k.-üp 442/4

Kötürsen (t) *götürmek,*

313/9

Köy-di (t) *yanmak.*

420/3

k.-dür 313/6

k.-ge 224/5

köz (t) *görmeyi sağlayan organ.*

271/2, 449/4

k.-de 449/4

k.-din 257/2, 449/2

k.-ge 449/1, 3

k.-gü-si-n-e 313/8

k.-i 257/3, 271/7

K.-i-ge 313/2

k.-im-din 492/2

k.-in 492/11

k.-ler-i-ij -iij 377/1

k.-üm-ge 420/2, 449/2

k.-üij 224/2

Kudret-in-din (a) *kuvvet, iktidar.*

313/4

Kuş-ı (t) *havada uçan kanatlı hayvan.*

|                                                 |                                                                                       |
|-------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------|
| 492/1                                           | 79/2                                                                                  |
| Ꞑutulmak (t) kurtulmak.                         | Lāl (a) yakut gibi kırmızı, kadın dudağı ve şarap gibi kırmızı şeylerden kinaye olur. |
| 224/6                                           | 37/1, 70/5, 235/5, 313/4                                                              |
| Ꞑuyaş (t) güneş.                                | l.-ı 345/6, 502/6                                                                     |
| 70/3, 224/7, 377/3, 420/2                       | l.-i ni                                                                               |
| Kuy (f) mahalle, sokak.                         | Lāle-diij (f) maruf güzel çiçek.                                                      |
| 37/2                                            | 377/5                                                                                 |
| k.-i 37/2                                       | Lāzimesi (a) icrası lazım olan şey, vazife.                                           |
| k.-de 37/4, 257/4, 442/6                        | 12/5                                                                                  |
| k.-u-ij 235/4, 442/3                            | Leb (a) dudak                                                                         |
| k.-a 442/2                                      | 345/6                                                                                 |
| Kūlbem (f) kulübe, dar ve karanlık oda.         | l.-iij 257/1, 502/4                                                                   |
| 70/1, 3                                         | l.-din 235/1, 5                                                                       |
| Kūl-ü-p (t) gülmek, gülümsemek.                 | l.-ā-leb 420/6                                                                        |
| 70/4                                            | l.-i 492/5                                                                            |
| Kündüz-in (t) havanın aydınlık olduğu vakitler. | Letāfet-de (a)                                                                        |
| 492/6                                           | 257/1                                                                                 |
| Lā tuğsa (a) sayısız                            | Leylī (a) gece                                                                        |
| Lāde (f) Ahmak, akılsız.                        | 37/5                                                                                  |
| 79/6                                            | l.-sin 157/5                                                                          |
| Lafz-ı-nı (a) söz, kelime                       | Lezzet-i-niij (a) ağızda duyulan his, tat.                                            |
| 70/4                                            | 377/2                                                                                 |
| Lağt (f) Bir şeyin parçası, cüz'ü.              | Libas-ım (a) giyilecek şey, cem'i olan elbise dilimizde müfret gibi kullanılır.       |
| 235/1                                           | 502/1                                                                                 |
| Lağza (a) göz kırpacak kadar az bir zaman, an.  |                                                                                       |

Líkin (f) *lakin, amma*

47/5, 257/4, 5

Lulí (f) *baştan çıkarıcı, şuh, raks eden.*

79/3

Lušf (a) *iyilik ve yumuşaklıkla muamele*

37/4

l.-ı 70/8

Mā 'arefnāk : (a) *tanımadık*

313/1

Mašġūġfi

502/5

Maġşer (a) *toplanılacak yer,*

70/9

Maġzūn (a) *hüzünlü, kederli, tasalı.*

235/7

Māl-ā-māl (a) *dolu, dopdolu.*

37/6

Ma'lūm (a) *bilinen, belli.*

37/4

Mamuġ-dın (t) *pamuktan.*

377/4

Ma'ní-din ( a) *Bir şeyin yapılmasını önleyen şey, engel.*

257/2

Maij a (t) *bana.*

70/3, 6, 224/3

Ma'şūķ-luķ (a) *sevilen, sevgili*

492/3

Mecnūn (a) *deli, çılgın, aşık.*

37/5, 70/7, 157/1, 5, 235/2

M.-ġa 377/6

Meger (f) *ancak, şu kadar ki.*

51/4, 70/7, 345/4

Mekān-ım (a) *mahal, yer.*

442/3

Melūl (a) *bezgin, usanç getirmiş.*

37/6

Men' (a) *Yasaklama, izin vermeme.*

79/6

Mèn (t) *ben*

70/5, 157/5, 224/5, 257/5, 345/5,  
377/3, 442/3, 449/3, 7, 492/3, 5, 502/1

m.-i 37/5, 47/5, 70/8, 157/1,  
235/2, 420/3, 442/2, 502/2

m.-iij 79/4, 224/2

m.-siz 70/5

Menzil (a) *konak yeri, iki konak arasındaki mesafe.*

37/7, 79/1

Merg-cami ( ) *ölüm şarabı.*

420/6

Merhem (a) *yara üzerine konulan yumuşak deva.*

|                                                                |                                                                                       |
|----------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------|
| 377/4                                                          | Mişli (a) Eş, benzer.                                                                 |
| Mest (f) sarhoş, keyif.                                        | 12/1                                                                                  |
| 449/7                                                          | Misvāk (a) lifli ve güzel kokulu bir ağaç li eskiden diş fırçası yerine kullanılırdı. |
| -i hārāb 70/8                                                  | 313/4                                                                                 |
| Mezra' (a) tarla, ekin.                                        | Mírzāde (f) beyzade                                                                   |
| 345/5                                                          | 79/3                                                                                  |
| Mey (f) şarap.                                                 | Mu (t) "mi" soru eki.                                                                 |
| 47/5, 6, 70/6, 420/7                                           | 235/1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 377/1                                                        |
| m.-hareler 157/6                                               | Muğāne ( ) Ateşe tapan mecusilerin âyini.                                             |
| m.-i 257/5                                                     | 449/6                                                                                 |
| m.-i-ni 51/6                                                   | Muğ-beçe (f) Mecusi çocuğu, saki.                                                     |
| Meyhāne (f) şarap vesair müskiratın satıldığı ve içildiği yer. | 345/6, 449/6, 502/6                                                                   |
| 47/5                                                           | Muğtenim (a) ganimetten istifade eden.                                                |
| Meyl (a) eğilmek, temayül etmek.                               | 79/3                                                                                  |
| 70/5                                                           | Muğalif (a) muhalefet eden, uymayan, karşı gelen.                                     |
| Mihmān (f) misafir, konuk                                      | 271/1                                                                                 |
| 157/4                                                          | Muhkem (a) sağlam, metin.                                                             |
| Mihnet-i-din (a) eziyet, meşakkat.                             | 257/6                                                                                 |
| 235/6                                                          | Muij a (t) buna.                                                                      |
| Mihr (f) güneş, afita, şems.                                   | 37/5                                                                                  |
| 51/1                                                           | Mundağ (t) böyle.                                                                     |
| m.-i 420/3                                                     | 70/9                                                                                  |
| Miğrab-ıdın (a) cami ve mabetlerde imam yeri.                  | Murād-ı (a) arzu olunan şey, istek.                                                   |
| 502/3                                                          | 492/1                                                                                 |
| Mikrāz (a) makas.                                              |                                                                                       |
| 271/5                                                          |                                                                                       |

Muşavvir (a) *tasvir eden, ressam.*

37/5

Müjgan-nı (f) *kirpik.*

70/2

Mülk (a) *irat veren gayrimenkul mal, memleket.*

420/1

Mürtefi' (a) *yükselen, yüksek.*

420/2

Müşkín (

70/2

Müyesser (a) *kolaylaştırılmış.*

79/1

Na'im (a) *cennet, refah, rahat.*

492/5

Nağd (a) *peşin para, kıymetli mal.*

449/6

Nakş (a) *Bir şeyi çeşitli renklerle boyamak, resim.*

224/3

Nal (a) *hayvanların ayağına çakılan demir.*

37/1

Nāle-si (f) *inleyiş, inilti.*

257/4

n.-ni 37/1

Na'ligiij

449/1

Nām (f) *isim, ad, şöhet.*

313/3

Nātüvān (f) *kuvvetsiz, kudretsiz.*

235/4, 442/1

n.-ım 442/1

Nāz (f) *işve, cilve.*

n. servdin

n.-asa 70/6

Nażar ( a) *bir şeye bakmak.*

235/1

Nazük (f) *nazik, ince*

420/4

Nefes ( ) *Soluk, üfürülen hava. Soluma, soluk verip alma.*

502/3

Nev' (f) *yeni, cedit.*

70/6, 313/

Nevāyí

12/6, 37/7, 47/7, 51/7, 70/9, 79/7, 157/7, 224/7, 235/7, 257/7, 271/7, 313/9, 345/7, 377/6, 420/7, 442/6, 449/7, 492/7, 502/4, 7,

Neyl (a) *nail olmak.*

345/1

Neysi

313/6

Nè (t) ne

37/4, 47/1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 70/9,  
157/1, 235/3, 5, 271/6, 313/2, 7, 345/5,  
420/3, 4, 442/1, 492/5

Nèçe (t) *nasıl, her na kadar.*

12/6, 79/5, 7, 271/1, 2, 313/6

Nèçük (t) *niçin*

313/6

n.-dür 70/5, 257/4

Nètiben (t) *ne yapıp.*

271/7

Nèvçün (t) *niçin, neden.*

235/4, 420/5

Nifāk-ı-dın (a) *iki yüzölçüm.*

224/6

Nihān (f) *gizli, hafî.*

235/2, 257/2, 492/2

n.-e 449/1

n.-dur 257/2

n.-ım 442/4

Nişān (f) *alamet, eser*

257/1

Nokta (a) *riyaziyatta hattın nihayeti.*

502/5

n.-lar 37/2

Nuql (a) *yiyecek*

79/1

Nükte (a) *herkesin anlamadığı kapalı, güzel söz.*

79/2

Ohşaş (t) *benzeşmek.*

37/5

Ol (t) *vücuda gelmek, husule gelmek.*

12/5, 37/2, 51/1, 3, 70/1, 224/2, 7,  
257/2, 5, 7, 271/3, 5, 313/3, 4, 377/3,  
420/7, 449/2, 492/5, 6, 7

o.-dı 37/7, 157/3, 502/5

o.-du-m 70/5, 502/6

o.-mas 420/7

o.-ma-sa 47/4, 442/5

o.-sa 157/6

o.-sa-ķ 224/4

o.-ur 420/1, 492/3

Olturdi (t) *oturmak.*

70/4

Orta-dı (t) *orta, ara*

47/2

Ot (t) *ateş.*

442/3, 502/6

o.-ı 377/1, 420/3

o.-dın 502/2

o.-da 502/2

o.-ğa 47/2

o.-nıj 502/1

o.-luğ 257/2

öküş (t) *çok, fazla.*

51/1

Öl-dü-k (t) *can vermek, vefat ettik.*

51/3

ö.-mek-din 157/7

ö.-tür-sen 442/2

ö.-ü-p 420/7

‘Ömr-i (a) *yaşayış, müddet-i hayat*

235/5

ö.-iij -din 235/3

‘ö.-üij 79/7,

Örte-mek (t) *yakmak, kızmak, hiddetlenmek*

257/2

Ö.-di-ij 313/8

Ö.-n-ür- 502/1

Ö.-er 420/3

Ösrük (t) *sarhoş.*

51/7, 377/1

Ö.-ke 257/5

Öt-din (t) *geçmek.*

313/8

Öy-din (t) *ev, evden.*

420/2

Öz (t) *kendi.*

47/4, 492/3, 492/7, 502/4

ö.-din 70/8

Ö.-ge 157/7

Ö.-i 47/5, 235/2

Ö.-in 492/1, 2

Ö.-i-ni 47/2

Ö.-lük-üij 271/1

Ö.-lük-üm 492/2

Ö.-üm 492/3

Ö.-üm-ni 47/4

Pāk (f) *temiz, lekesiz.*

313/8

Pāreler (f) *parça, küt’a.*

157/4

Perde (f) *kapı veya pencerelere örtü.*

235/2

Perest (f) *tapan, tapınan, meftun olan.*

47/4

Perí (f) *cin tayfasının en güzeli addolunan bir kısmı.*

47/1, 70/7, 79/4, 157/2, 5, 235/2, 257/2, 377/6

Perseme (

313/2

Pervā (f) *korku, çekinme.*

377/1

Pervāne (f) *ışık kelebeği, vapur çarkı.*

47/2

Pest (f) *alçak, aşağı.*

449/2

Peşmíneğa (f) *Yünden yapılmış. Yapağıdan yapılma.*

12/6

Peykân-ij ( ) *Okun ucundaki sivri demir.*

377/2

Píc ü Tâblığ (f) *inilti, üzüntü.*

37/1

Pir (f) *ihtiyar, yaşlı adam.*

51/6, 449/6

p.-im 377/6

piyâle (f) *kadeh.*

51/5

Râh (f) *yol, tarik.*

51/5

Rağmet (a) *esirgeme, merhamet.*

47/6

Rağm (a) *Acıma, koruma, esirgeme, şefkat etmek*

235/4, 377/3

Rağam (a) *hesapta sayıların işareti.*

51/7

Ravza-dın (a) *bahçe, suyu ve çimeni bol bahçe.*

492/5

Red (a) *itiraz.*

79/5

Ref' (a) *yukarı kaldırma, yükseltme.*

70/7

Refik (a) *arkadaş, ortak.*

37/4

Reh (f) *yol, "rah" ın muhaffeti.*

235/7

Rehber (a) *yol gösteren, kılavuz.*

37/7

Renc-e (f) *eziyet, meşakkat.*

51/3

r.-i 420/1

Rencūr (f) *hasta, mariz.*

420/1

Reng-in (f) *renkli, parlak renkli.*

224/7

Reşk (f) *haset, kıskanma.*

224/1

Revā (f) *layık, münasip.*

51/2

Revān (f) *giden, yürüyen.*

235/1

Revāne (f) *giden, yürüyen*

449/1, 2

Rişte-sin (f) *iplik, tel.*

449/5

Riyāz (a) “ravza”nın cem’i

271/3

Riyāzet (a) nefsi kırma.

271/3

Ruh (f) yanak

79/4

r.sāre 157/5

Rūšen (f) ziyadar, parlak.

70/3, 345/1, 502/5

Rūze-n (f) Oruç.

345/4

Rüsvā (f) rezil, kepaza.

47/1, 2, 3, 4, 5, 6, 7

r.-līg 47/2, 3

Rüzgār-ım-ğa (f) yel, bad.

224/2

Sa’ādet (a) bahtiyarlık, mutluluk.

492/4

Ŝabā (a) latif ve hafî şimal-i şarki rüzgarı.

12/1, 12/5

Saç-ıj (t) insanın başındaki kıllar.

502/3

Ŝaç-ıp (t) serpmek, dağıtmak.

313/5

Sāde (f) düz, basit.

79/1

Ŝaf (a) dizi, sıra.

157/2

Sāğar (f) şarap kadehi.

70/6

s.-nı 70/7

Sağın-dı-m (t) düşünmek.

257/4

s.-dur-dum 47/4

Ŝağrā (a) ova, kır, düz ve susuz arazi.

257/2

Ŝāim (a) oruç tutan, oruçlu.

492/6

Sāķi (a) su veren, su dağıtan, kadeh sunan.

37/6, 47/6, 235/6

s.-n 502/6

Sal-dı (t) bırakmak, göndermek.

502/6

s.-miş 345/4

Sāmān-ı (f) servet, rahat.

257/7

Saij a (t) sana.

47/1, 224/1, 420/3

Şanem (a) heykel, put.

51/1

Sarı (t) *taraf, yön.*

37/3, 51/4, 70/1, 257/3

Sarığ (t) *sarı renk.*

224/3, 257/3

Sayd (a) *av, şikar*

79/3

Saye (f) *gölge, himaye.*

420/5

Sebeb-din (a) *bir şeyin olmasını intaç eden vesile.*

492/7

Sebzi (f) *yeşil*

492/5

Seccāde (a) *üzerinde secde edilen, namaz kılınan halı.*

79/7

Serde (a) *"Arabistan kirazı" denilen ağaç.*

313/3

Sehl (a) *kolay*

271/1

Selāmet (a) *emniyet, kurtulma.*

420/7

Selb-i-din (a) *kapmak, zorla almak.*

271/1

Ser (f) *baş, kafa*

37/7

s.-keşte 157/3

s.-ta 420/4

Ser-er (t) *yaymak, açmak.*

345/5

Sermaye (f) *tüccar ve esnafın işlerine esas ittihaz ettikleri ve işlettikleri mal ve para.*

449/6

Serv (f) *"sevi" denilen ağaç.*

s.-din 345/2

s.ğa 420/5

serv-i nāz: 345/2

serv-i gülzār 420/5

Sevād-ı-ij ı ( ) *Karaltı. Uzakta karaltı halinde görülen kalabalık.*

271/2

Sevgi (t) *muhabbet, aşk.*

313/5

Seyyāreler (a) *güneşim etrafında dönen yıldız.*

157/2

Sınuķ (t) *sınık, bozuk.*

51/6

sifāl

51/6

Sihr (a) *büyü, cazibe.*

492/4

Sèn (t) *sen.*

235/6, 313/7, 345/6, 420/7

s.-siz 420/6

s.-i 442/4, 492/2

Sin-dür-mek (t)

257/5

Sipihri (f) *gök, sema, felek.*

313/3

Sirişk-im (f) *gözyaşı.*

257/3

Sim-ni (f) *gümüüş.*

271/5

s.niij 502/2

sor-dı (t) *sual etmek.*

313/2

Söz-im-din (t) *lafz, kelime.*

492/3

s.-in 492/3

Su (t) *içilen renksiz, lezzetsiz mayi.*

257/5

s.-y-ın 157/6

Şubğ (a) *Sabah vakti, sabah.*

51/7, 313/5

Ş.-ı 70/9, 492/4

Şud-ka (f) *fayda, kazanç.*

420/7

Şun' (a) *yaratış, kudret.*

37/2

s.-uij 313/3

Süz-ı-dın (f) *yanma, tutuşma.*

442/3

Sünbül-üij (f) *kökü soğan gibi olan maruf çiçek.*

502/2

Sür'at-i-din (a) *çabukluk, acele.*

70/1

Sür-mek (t) *devam etmek.*

79/2

s.-dik-ler 502/7

Sürt-er (t) *temas ettirmek.*

224/4

s.-im 224/4

s.-üp 449/1

Şād (f) *memnun, sevinçli.*

224/2

Şafağ (a) *güneş battıktan sonra kalan aydınlık.*

224/7

Şāh-ı (f) *dal, budak.*

313/3

Şām (f) *akşam.*

51/7, 502/7

Şar (t) *şehir, kasaba.*

313/1

Şebistan (f) *eski İrani'lerde harem dairesi.*

47/2  
Şeb-rûlar (f) gece yüzü.

70/2  
Şeh-ğa (f) şah, şaha.

420/1  
Şem' (a) bal mumu.

47/2  
Ş.-i 224/2, 345/1, 6  
Ş.-i-mi-din 12/3

Şerer-ler  
257/2

Şeyh (a) yaşlı adam, ihtiyar.  
79/6

Şikâf (f) yırtık, yarık.  
12/2

Şişe- yi  
70/6

Şitâb (f) acele, çabukluk.  
70/1

Şol (t) şu, işaret sıfatı.  
37/5

Şuâ-luğ (f) nazlı, oynak.  
12/5

Şu'le (a) alev.  
345/1, 442/3  
ş.-dür 502/1

Şükr-i-ni ( a) bir iyiliğe mukabil hissolunan  
minnettarlığın izharı.

377/2

Tâ (f) intihâ edatı.

345/2, 377/3, 449/7

Taban-ı-dın (t) ayağın altı, dayanma.

257/1

Tâb-ı-dın (f) takat, kuvvet.

377/1, 502/1, 6

t.-lîğ 37/1

tâc (f) başa giyilen kıymetli başlık.

79/4

Tağ-ı-da (t) dağ.

257/1

Tağammül (a) bir yükü üstüne almak, ağır bir  
şeye katlanmak.

271/6

Taht (f) hükümdarların oturdukları büyük  
sandalye.

79/4

Şal'at-ı (a) yüz, sima, güzellik.

492/4

Taij (t) sabah, şafak.

492/4, 502/4

Taij ız-ğa-ma-ğıl (t) tanımamak.

235/2

Taij -la-ma (t) şaşırma.

|                                                    |                                                                                                          |
|----------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 51/7                                               | Tekellüm (a) söylemek, lakırdı etmek.                                                                    |
| Taij -ma-y (t) şaşırmaq.                           | 70/4, 7                                                                                                  |
| 492/5                                              | Ten (f) vücut, gövde.                                                                                    |
| Tap (t) bulmaq.                                    | 313/7                                                                                                    |
| 79/1, 2, 3, 4, 5, 6, 7                             | t.-iij 420/4                                                                                             |
| T.-ip 257/7, 313/1, 449/2                          | Terağğum (a) merhamet etmek, acımaq.                                                                     |
| t.-ma-sa-iij 37/5                                  | 51/1, 442/4                                                                                              |
| t.-sa-k 51/6                                       | Terāne (f) nağme, ahenk.                                                                                 |
| t.-tı 492/6                                        | 449/7                                                                                                    |
| šaraf (a) cihet, yan, yer.                         | Terk (a) bırakmaq, vazgeçmek.                                                                            |
| 157/5                                              | 70/7, 70/9                                                                                               |
| Tarın (t) dağıtmak, yaymaq, ayırmak.               | Tesbih (a) Allah'ın zâtında, sıfâtında ve ef'âlinde cemi' nekaisten münezzehtir olduğunu ifade etmektir. |
| 271/5                                              | 79/7                                                                                                     |
| T.-a 449/4, 5                                      | Teskín (a) yatıştırmak.                                                                                  |
| Tart-ay (t) çekmek, asılmak.                       | 449/2                                                                                                    |
| 442/4                                              | Teşvîş-i-din (a) karıştırmak, karmakarışık etmek.                                                        |
| t.-ip 157/2, 345/1                                 | 449/7                                                                                                    |
| Taş-ı (t) maruf sert cism.                         | Tëg-me-gil (t) dokunmamak.                                                                               |
| 345/4                                              | 492/1                                                                                                    |
| Taze (t) yeni, bayat olmayan.                      | Šıfl (a) küçük çocuk, sabi.                                                                              |
| 224/1                                              | 12/5                                                                                                     |
| Tedbır                                             | Šināb (a) çadır ipi.                                                                                     |
| 47/1                                               | 70/2                                                                                                     |
| Tefsír (a) mücmel veya kapalı bir sözü şerh etmek. | Tig (f) kılıç.                                                                                           |
| 502/5                                              |                                                                                                          |

|                                                            |                            |  |                                                                                                           |
|------------------------------------------------------------|----------------------------|--|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| t.-e                                                       | 313/9                      |  | 47/5                                                                                                      |
| t.-i                                                       | 449/2                      |  | Tol-a (t) <i>dolmak.</i>                                                                                  |
| Tiij ri-de (t) <i>tanrı, ilah.</i>                         |                            |  | 70/6, 235/6                                                                                               |
|                                                            | 313/3                      |  | t.-sa 449/6                                                                                               |
| Til (t) <i>dil.</i>                                        |                            |  | Toz-u-ij (t) <i>ince un halindeki toprak.</i>                                                             |
|                                                            | 37/1, 377/2                |  | 313/7                                                                                                     |
| t.-i                                                       | 449/4                      |  | Tök-me-di (t) <i>dökmek, bir mayı veya katı bir maddeyi bulunduğu bir kaptan başka bir kaba aktarmak.</i> |
| t.-ler                                                     | 449/4                      |  |                                                                                                           |
| Tilbe (t) <i>deli, çılgın.</i>                             |                            |  | 51/5                                                                                                      |
|                                                            | 235/4                      |  | t.-üp 257/5                                                                                               |
|                                                            | t.-re-diij                 |  | Šulū' (a) <i>doğma, güneşin zuhuru.</i>                                                                   |
|                                                            | t.-āb 377/6                |  | 492/4                                                                                                     |
| Tim ( t) <i>damla.</i>                                     |                            |  | Šurfe ( a) <i>garip, tuhaf.</i>                                                                           |
|                                                            | 224/3                      |  | 502/3                                                                                                     |
| Tíre (f) <i>karanlık, bulanık</i>                          |                            |  | Tur-ğan-ı-da (t) <i>durmak, beklemek.</i>                                                                 |
|                                                            | 37/3, 70/3                 |  | 47/4                                                                                                      |
|                                                            | -dür 420/2 <i>karanlık</i> |  | t.-sa 449/3                                                                                               |
| Tíre-sin (t) <i>pamuk iplik.</i>                           |                            |  | t.--u-ban 47/3                                                                                            |
|                                                            | 271/2                      |  | t.-up 449/5                                                                                               |
| Titretme (t) <i>kısa ve seri hareketle sallanmak.</i>      |                            |  | Tut (t) <i>elde bulundurmak.</i>                                                                          |
|                                                            | 70/3                       |  | 79/3, 7, 377/5                                                                                            |
| Tofrağ (t) <i>dünyanın üzerini kaplayan katı madde.</i>    |                            |  | t.-tı 70/6, 271/2                                                                                         |
|                                                            | 157/3                      |  | t.-ar 271/5                                                                                               |
|                                                            | t.-ga 224/4                |  | t.-ma 271/3                                                                                               |
| Tohta-ma-yan (t) <i>Dinlenmek, rahatlamak, serinlemek.</i> |                            |  | t.-tı 420/1                                                                                               |
|                                                            |                            |  | Tün (t) <i>gece.</i>                                                                                      |

|                                                                |                                                                                               |
|----------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------|
| 70/1                                                           | 257/4                                                                                         |
| t.-i 70/9                                                      | 'u.-ı-nı 157/7                                                                                |
| Tüşgen (t) düşmek, düşen                                       | u.-ka 51/4                                                                                    |
| 37/3                                                           | uyku-sı (t) insanlara ve hayvanlara her gece arız olan ve dinlenmeyi sağlayan uyuşukluk hali. |
| t.-ti 70/3                                                     | 70/9                                                                                          |
| t.-tüm 70/8                                                    | Ü (t) bağlama edatı.                                                                          |
| t.-üp 377/3                                                    | 12/1, 37/1, 51/2, 3, 70/5, 79/1, 492/5                                                        |
| Tüz (t) düz, eğri olmayan.                                     | Üçün (t) için.                                                                                |
| 492/5                                                          | 420/7                                                                                         |
| t.-in 492/5                                                    | Üftade (f) düşmüş, düşkün.                                                                    |
| U (t) bağlama edatı.                                           | 79/4                                                                                          |
| 37/2, 5, 47/2, 8, 51/2, 7, 79/1, 235/3, 257/1, 2, 271/1, 502/5 | Üsti-ge (t) üstüne, yukarıya.                                                                 |
| Ulus-ka (t) oymakların oluşturduğu topluluk.                   | 157/1                                                                                         |
| 51/2                                                           | ü.-i-ni 345/4                                                                                 |
| Ur-dı (t) vurmak.                                              | Üzre (t) üzerine.                                                                             |
| 271/7, 492/1                                                   | 502/2                                                                                         |
| u.-du-m 12/6                                                   | Vağd (a) bir zaman, çağ.                                                                      |
| u.-ak 313/2                                                    | 313/7                                                                                         |
| u.-ğa 420/3                                                    | v.-i-de 271/4                                                                                 |
| Urnıda                                                         | Vakf-ı ( bir malı veya mülkü hayrata tahsis etmek.                                            |
| 271/3                                                          | 157/6                                                                                         |
| Uşbu (t) işbu.                                                 | Vaîl (a) vusul bulan, ulaşan, erişen.                                                         |
| 47/3                                                           | 37/7, 70/9                                                                                    |
| Uşal-dı (t) utanmak, utandı.                                   | Ve (t) bağlama edatı.                                                                         |
| 51/4                                                           |                                                                                               |
| Uşşāk (a) "aşık"ın cem'i.                                      |                                                                                               |

|                                              |                                                                                        |
|----------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------|
| 502/5                                        | y.-sa 12/4                                                                             |
| Vebā (a) taun illeti.                        | Yahşı (t) güzel.                                                                       |
| 12/3                                         | 235/6                                                                                  |
| Vefā (a) ahdinde durmak, söziünü tutmak.     | Yak-a-sı-n (t) yakmak, ateşe vermek fiilinin ikinci tekil şahıs için dilek-istek kipi. |
| 51/2, 4                                      | 313/5                                                                                  |
| Veh ( ) yazık.                               | Yalguz-ın (t) yalnız.                                                                  |
| 12/5                                         | 492/7                                                                                  |
| Velí (a) dost, sıdık, Allah'a yakın olan.    | Yaman (t) kötü, fena.                                                                  |
| 257/7, 271/3                                 | 235/5                                                                                  |
| Velí (f) ancak, amma.                        | Yan (t) ön, arka, üst ve alt taraftan gayri olan taraf.                                |
| 257/7, 271/3                                 | 157/1, , 377/4, 420/5                                                                  |
| Velík (f) lakin, amma, fakat.                | y.-ı-da 37/3, 70/4                                                                     |
| 51/2                                         | y.-ım 442/6                                                                            |
| Visāl (a) ulaşmak, sevgilisine vasıl olmak.  | Yaij a (t) yine.                                                                       |
| 502/7                                        | 449/2, 3, 492/2, 502/4                                                                 |
| -i-niij 313/5, 8                             | Yanar (t) ateşlenmek, ateş tutuşmak.                                                   |
| Vü (f) ve, bağlama edatı.                    | 345/2                                                                                  |
| 47/7, 70/4, 79/5, 7, 271/2, 377/3            | Yane                                                                                   |
| Vücut (a) var olmak, beden.                  | 47/3, 449/3                                                                            |
| -un 313/8                                    | Yaij lıg (t) gibi, benzetme edatı.                                                     |
| Ya (t) seslenme ünlemi.                      | 37/2, 70/3, 313/2, 6, 502/2                                                            |
| 235/5                                        | Yār (f) dost, arkadaş.                                                                 |
| Yad-ı-da (f) Anma, hatırdan tutma, zikretme. | 12/1, 235/7, 313/6, 420/2, 442/1                                                       |
| 224/7                                        | Yara (t) ceriha, bıçak ve kurşun ile vurulmak.                                         |
| Yağ-dı (t) yukarıdan aşağıya serpmek.        | 377/2                                                                                  |
| 157/1                                        |                                                                                        |

y.-ler 157/1

y.-si 12/3

Yar-ıp (t) *bir şeyi boylu boyuna parçalara ayırmak.*

442/4

Yarnıj

224/5

Yarut-ı (t) *aydınlanmak.*

224/2

Yaş-ı-ma (t) *yaş, ömür*

345/4

Yaşur-ğay (t) *gizlemek, saklamak.*

271/7

Yat-ıp (t) *uzanmak, yatmak.*

420/5

Yaz-ıl-dı (t) *nakşetmek.*

37/2

Yèr (t) *yer, mekan.*

70/4, 257/1

y.—e 492/6

Yètgeç (t) *yetmek, ulaşmak*

420/1, 449/3

y.-iş-sün 442/6

Yetişken (t) *ulaşan, yetişen.*

51/4

Yığla-dı-m (t) *ağlamak.*

257/5

Yılma (t) *vazgeçmemek, yorulmamak.*

313/6

Yiter (t) *yeter, kâfi*

420/1

Yok (t) *var olmayan*

70/8, 79/6, 157/7, 313/9, 345/2,  
442/3, 492/3

y.-tur 377/5

Yol-ı-dın (t) *yol*

235/1

Yüz (t) *sima.*

47/1, 7, 70/6, 224/1, 2, 3, 4, 5, 6, 7

y.-üij 257/1

y. -üij -ni 235/2

Ža’f-ı (a) *Zayıflık, kuvvetsizlik, iktidarsızlık.*

449/4

Zahíd (a) *Borç olan ibadetlerden, aslî vazifelerden başka dünya süs ve makamlarından feragat eden kimse.*

47/5

Žāhir (Zuhur. dan) (a) *Görünen, âşikâr olan.*

345/2

Žalam (a) *Karanlık, zulmet.*

420/2

Zamān (a) *devir, vakit, çağ, mevsim*

51/4, 313/1

Zar (f) *İnleyen, sesle ağlayan*

|                                                                                     |                                                                                                                                                                                                   |
|-------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 70/5, 235/4                                                                         | Żerre (C: Zerrat) (a) <i>Pek ufak parça.</i>                                                                                                                                                      |
| Żātīj (a) <i>Kendi. Öz, asıl.</i>                                                   | 70/3                                                                                                                                                                                              |
| 313/1                                                                               | Żeyl-i-di-ij (a) <i>Ayırma, tefrik.</i>                                                                                                                                                           |
| Zayī' (a) <i>Elden çıkan, kaybolan, yitik</i>                                       | 345/7                                                                                                                                                                                             |
| 224/4                                                                               | Żikrin (Zikir) (a) <i>Anmak, hatırlamak, anılmak.</i>                                                                                                                                             |
| Zeh-līg (t) <i>Genellikle kara kumaştan giysi kolunun ucuna dikilen ince parça.</i> | 79/7                                                                                                                                                                                              |
| 377/4                                                                               | Żulm-i-din (Zulüm) (a) <i>Haksızlık. * Eziyet, işkence.</i>                                                                                                                                       |
| Zehr (Zehir) (f) <i>Zehir, ağu, semm.</i>                                           | 257/6                                                                                                                                                                                             |
| 420/6                                                                               | Zülāl (a) <i>Saf, berrak, tatlı, hafif, güzel, soğuk su.</i>                                                                                                                                      |
| Żeķa-n (a) <i>Çabuk anlama ve bilme kabiliyeti, Saflık, duruluk.</i>                | 313/3                                                                                                                                                                                             |
| 37/2                                                                                | Zülf (Zülüf) (f) <i>Yüzün iki yanından sarkan saç lülesi.</i>                                                                                                                                     |
| Zenāhdān-ın-da (f) <i>Çene.</i>                                                     | 70/2                                                                                                                                                                                              |
| 37/2                                                                                | z.-ni 47/1                                                                                                                                                                                        |
| Zemim-ijj -ni ( ) <i>Burun suyu, sümük.</i>                                         | z.-üij 37/3, 492/1                                                                                                                                                                                |
| 271/1                                                                               | Zünnār-ı-nı ( ) <i>ip. Hristiyan rahiplerinin veya puta tapanların, papazların bellerine bağladıkları örme kuşak. (Rükûa mâni olduğu için kuşanılması İslâmiyette küfür alâmeti sayılmıştır.)</i> |
| Zencir (f) <i>Zincir.</i>                                                           | 502/3                                                                                                                                                                                             |
| 47/1                                                                                |                                                                                                                                                                                                   |
| z.-ijj -de 442/1                                                                    |                                                                                                                                                                                                   |

## GENEL DEĞERLENDİRME

Topkapı Sarayı Revan ktp. 805 numara ile kayıtlı yazma müstakil Nevādirü'-şebāb nüshası olarak gösterilmiştir.<sup>90</sup> Yapılan incelemelerle bu yazmanın müstakil Nevādirü'-şebāb nüshası olmayıp, bir devāvīn nüshası olduğu anlaşılmıştır.<sup>91</sup> Biz de daha geniş bir inceleme yaparak bu nüshanın 'Ali Şir Nevāyīnin hayatının dönemlerini anlatan Garā'ibü's-sıgar, Nevādirü'-şebāb, Bedāyī'ül-vaşat, Fevāyidü'l-kiber adlı dört divanının ve müstakil gazelleri birleşiminden oluşmuş bir nüsha olduğunu ortaya çıkardık. Devāvīn nüshasında müstakil olarak on dokuz gazel bulunmaktadır. Müstakil olarak nitelendirdiğimiz bu gazeller dört divandan herhangi birine dahil değildir.

Dönemimdeki her şair gibi Nevāyī de divan edebiyatının geleneklerine bağlı kalmış, ancak düşüncenin ikinci planda olduğu bir dönemde manaya çok değer vermiştir. Düşüncelerini ve duygularını bir arada vermiş, üslup ikinci planda kalmıştır.

Divanlardaki ve divanlarda yer almayan gazelleri anlam bakımından incelediğimiz zaman Nevāyī konu olarak aşkı, yalnızlığı, zühd ü riyayı, haksızlığı, vefasızlığı işlemiş yalnız bunları bir mazmuna bağlamak için yapmamıştır. Çünkü Nevāyī' de soyut kavramlar pek yoktur. Tabiatını zorlamadan söylediği şiirlerde neş'e, heyecan, umut, umutsuzluk, iç üzüntü bütün samimiyeti ile kendini göstermektedir.

Nevāyī'nin şiirlerini dil özellikleri bakımından incelediğimiz zaman Doğu Türk yazı dili özellikleri yanında Oğuz ve Kıpçak grubuna ait özelliklerin varlığını, bu özelliklerin gerek yaşadığı dönemde ve gerekse önceki dönemde yaşayan, Türkçe yazan şairlerin eserlerinde de bulunması ile açıklamak mümkündür. Ancak ortak Türk yazı dilinin meydana getirmesi için sarf edilen çabalar olarak da değerlendirmek daha doğru olacaktır. Bununla birlikte Nevāyī'nin kurduğu Çağataycada, Eski Türkçeden alınma, bazı arkaik unsurlara da rastlanmaktadır. Mesela fiil çekim ekleri, birkaç yeni şekil hariç, Eski Türkçenin fiil çekim eklerini devam ettirmektedir. Ayrıca Çağataycada, Eski Türkçe sıfat yapma eki -līg aynen korunmuştur. Bununla birlikte Kıpçakçada olduğu

---

<sup>90</sup> Agah Sırrı Levend, Ali Şir Nevayī, TDK yay, Ankara 1996, Divanlar, II. Cilt, s: 9

<sup>91</sup> Karaörs, Metin, Nevādirü'-şebāb, TDK yay, Ankara, 2006

gibi –lı biçiminde de kullanılmıştır.

Gerçi *tiij evli* dur...(106/5)

Serv *boylu* gül cebínlerniij ...(259/1)

Eski Türkçeden ayrıldığı noktaları şu şekilde sıralayabiliriz:

Fiil çekim ekleri: Çağataycanın, Eski Türkçeden ayrıldığı en önemli nokta, şimdiki zaman çekimidir. Eski Türkçede bulunmayan şimdiki zaman çekimini Çağatayca, –a / –e turur / durur şeklinde yardımcı fiille yapmaya başlamış ve daha sonra bu kullanım –adur / –edür şimdiki zaman ekini ortaya çıkarmıştır.

Devāvín Nüshasından örnekler:

*tökedürler* her dem... (41/3)

...kim özini *bilmeydür* (173/2)

Kuyaş allıda körmeydür... (284/1)

Nice yakın *boladur* (174/ 2)

Çağataycanın Eski Türkçeden bir farkını da Günay Karaağaç şöyle açıklar: “Çağatayca fiil çekiminde Eski Türkçeden farklı bir husus da öğrenilen geçmiş zaman çekiminde –mış / –miş / –muş / –müş eki yanında –p turur / durur, –ptur / –ptür veya –p şeklinde Batı Türkçesinde olduğu gibi –p gerundiumundan da istifade edilmesidir.”<sup>92</sup>

Devāvín Nüshasından örnekler:

... ol hod kılp turur gıybet (81/3)

...boluptur – min... (456/2)

Kılp turur mini... (66/2)

Bu nüsha, Janos Eckmann’ın Çağataycayı ayırdığı dönemlere bakarak, Çağataycanın klasik dönemine (1465–1600) girer. Yani ‘Ali Şir Nevāyî’nin ve Çağataycanın en verimli olduğu dönemdir. Bu verimliliği gazellerde görmekteyiz.

---

<sup>92</sup> Karaağaç, Günay, a.e.g, s. xxxviii

## KAYNAKÇA

- Abik, Ayşehan Deniz; ‘Ali Şir Nevāyî’nin Zübdetü’t-Tevarih’i Üzerine, Türk Dili / Belleten, 1994
- Akalın, Mehmet; Tarihi Türk Şiveleri, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1998
- Akar, Ali; Türk Dili Tarihi, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005
- Aksan, Doğan; Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dil Bilim, TDK Yayınları, Ankara 1995
- Alpay, Gönül; ‘Ali Şir Nevāyî’nin Ferhad Ü Şirin Mesnevisi Üzerindeki Etkileri, Türk Dili / Belleten, 1970
- Ateş, Ahmet; ‘Ali Şir Nevāyî’nin Arapça Sözlüğü Hakkında, Türk Dili / Belleten, 1957
- ‘Ali Şir Nevāyî; Muğakemetü’l-Luğateyn, ( Haz: Sema Barutçu Özönder), TDK Yayınları, Ankara, 1996
- Banguoğlu, Tahsin; Türkçenin Grameri, TDK Yayınları, Ankara, 1990
- Battal, Aptullah; İbn-i Mühennā Lūgatı, TDK Yayınları, Ankara, 1988
- Bayraktar, Nesrin; Türkçede Fiilimsiler, TDK Yayınları, Ankara, 2004
- Borovkov, Özbek Yazı Dilinin Kurucusu ‘Ali Şir Nevāî, Türk Dili / Belleten, 1954
- Buhari, şeyh Süleyman Efendi; Lugat-i Çağatay ve Türki-i Osmani, Türk Dilleri Araştırmaları, cilt 13, İstanbul, 2003
- Caferoğlu, Ahmet; Türk Dili Tarihi, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001
- Caferoğlu, Ahmet; Çağatay Türkçesi ve Nevaî, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt II, Sayı 3-4, 31 Mayıs 1948
- Çoşkun, Volkan; Özbek Türkçesi Grameri, TDK yayınları, Ankara, 2000
- Deny, Jean; Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları, (Çev: Oytun Şahin), TDK Yayınları, Ankara, 2004
- Devellioğlu, Ferit; Osmanlıca-Türkçe Sözlük, Akçağ Yayınları, 1995

- Eckmann, Janos; Çağatayca El Kitabı, (Çev.: Günay Karaağaç), Akçağ Yayınları, Ankara, 2003
- Eckmann, Janos; Harezmi Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar, (Haz.: Osman Fikri Sertkaya), TDK Yayınları, Ankara, 2003
- Eraslan, Kemal; Mevlânâ Sekkâki Divânı, TDK Yayınları, Ankara 1999
- Eraslan, Kemal, Ali Şir Nevayi Mizanu'l-evzan, Ankara, 1993
- Eraslan, Kemal, Ali Şir Nevayi Mecalisü'n-nefâ'is I, II, Ankara, 2003
- Ercilasun, Ahmet Bican; Türk Dili Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004
- Ergin, Muharrem; Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basımevi, İstanbul, 2005
- Gabain, A. Von; Eski Türkçenin Grameri, (Çev.: Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1988
- Gröbech, Kare; Türkçenin Yapısı, (Çev.: Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000
- Gülensoy, Tuncer; Türkçe El Kitabı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000
- Hacıeminoğlu, Necmettin; Türk Dilinde Fiiller, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991
- Hacıeminoğlu, Necmettin; Türk Dilinde Edatlar, MEB Yayınları, İstanbul 1992
- Hacıeminoğlu, Necmettin; Karahanlı Türkçesi Grameri, TDK Yayınları, Ankara, 1996
- İslam Ansiklopedisi, Çağatay Edebiyatı Maddesi, Cilt 3, Milli Eğitim Basımevi, Eskişehir, 1997
- Kargı, Ölmez, Zuhâl; Ebulgazi Bahadır Han, Şecere-i Terâkime, Simurg Yayınları, Ankara 1996
- Karaağaç, Günay; Lutfi Divanı, TDK Yayınları, Ankara 1997
- Karahan, Leyla; Türkçede Söz Dizimi –Cümle Tahlilleri-, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999
- Karaörs, M. Metin; Türk Lehçelerinde Karşılaştırmalı Şekil ve Cümle Bilgisi, Akçağ Yayınları, Ankara 2005

Karaörs, Metin; Ali Şir Nevayi Nevadirü’ş- şebab, TDK yayınları, Ankara 2006

Karaörs, M.Metin; Nevadirü’ş- şebab, Ali Şir Nevayi’nin İkinci Divanı, Ali Şir Nevayi’nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yıl Dönümleri Anma Toplantısı Bildirileri, 24- 25 Eylül 2001, TDK 2004, Ankara

Karaörs, M.Metin; Ali Şir Nevayi’nin İkinci Divanı Nevadirü’ş- şebab, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 5, 1994

Karaörs, M.Metin; Ali Şir Nevāyi, İstiklāl Gazetesi, Haziran 2009, 59. Sayı

Karaörs, M.Metin; Nevāyi ve Fuzulī’de “Söz”ün Değer-1, İstiklāl Gazetesi, Şubat 2009, s.55

Karaörs, M.Metin; Nevāyi ve Fuzulī’de “Söz”ün Değer-2, İstiklāl Gazetesi, Mart 2009, 56. Sayı

Korkmaz, Zeynep; Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), TDK yayınları, Ankara 2003

Korkmaz, Zeynep; Türk Dili Üzerine Araştırmalar, Birinci Cilt, Ankara, 1995

Korkmaz, Zeynep; Türkçede Eklerin Kullanış Şekilleri ve Ek Kalıplaşma Olayları, TDK Yayınları, Ankara, 1994

Kut, Günay; Ali Şir Nevayi Garā’ibüs-sıgar (İnceleme- Karşılaştırma- Metin), Ankara, 2003

Levend, Agâh Sırrı; Ali Şir Nevai (Hayatı, Sanatı ve Kişiliği) [Cilt: 1] 1965, Türk Dil Kurumu Yayınları

Levend, Agâh Sırrı; Ali Şir Nevai (Divanlar) [Cilt: 2] 1966, Türk Dil Kurumu

Levend, Agâh Sırrı; Ali Şir Nevai (Hamse) [Cilt: 3] 1967, Türk Dil Kurumu Yayınları

Levend, Agâh Sırrı, Ali Şir Nevai (Divanlar ile Hamseler Dışındaki Eserler) [Cilt: 4] 1968, Türk Dil Kurumu Yayınları

Kaya, Önal, Ali Şir Nevayi Fevāyidü’l- kiber, Ankara, 1996

Özkan, Mustafa; Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995

Öztürk, Rıdvan, Ali Şir Nevayi’nin Dili Hakkında, Türk Dili/Belleten, 1995

Türk, Vahit; “Doğumunun 550.Yılı Münasebetiyle Ali Şir Nevāyî”, Türk Yurdu Dergisi, Sayı 49, Cilt 11, Eylül, 1991

Türk, Vahit; “Türkçede Şimdiki Zaman Kavramı, Çekimleri ve Ekleri” Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten, 1996, TDK Yayınları, Ankara, 1999

Türkay, Kaya; Ali Şir Nevayî Bedāyî’u’l- vasat, Ankara, 2002

Türkay, Kaya; ‘Ali Şir Nevāyî’ nin Lugazları, Türk Dili / Belleten, 1994

Türkmen, Fikret; Halk Edebiyatında Ali Şir Nevayî İle İlgili Yaratmalar, Sosyal Bilimler Dergisi

Uygun, Rasime; ‘Ali Şir Nevāyî’ nin Ferhad Ü Şirin’i, Türk Dili / Belleten, 1957

Vural, Hanifi; Recep Karaatlı; Çağatay Türkçesi ve Örnek Metinler, Gazi Osmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Ders Notları, Tokat, 1998

Yıldırım, Talip; Yakın Dost Hüseyin Baykara’nın Eserlerinde Ali Şir Nevāyî

Yücel, Bilâl; Babür Divanı, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1995

**EKLER**



دایضا طایفه اندرگاه

|                                                                                                                                                                                                                                               |                                                                                                                                                                                                                                  |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| سنگا خوی از پوشش آب چو گل پوز<br>شمع وصل ای که کوز کبک تو شوی اول<br>بر سارنغ کاغذ در ویرم تمیز من<br>سوزد بزم تو فراتر از هر نوحه مضامین<br>ای اجل قوی که قویای یوزنیک کویک<br>خاشاک اسفالت و قوی قویات سبک<br>ای نوایی دل تو پیش آید اندامی | بجودین شسته سر از شک غلط پوز<br>روزگار عجز آردی دود حسان<br>قطره قطره شکستین نفس ای کجا<br>سوتا را و ساق وصل ابر بر کجاست<br>توفیق و یک درین عدم کویک از ان<br>تویشتم انیک قوی دیندگان پر<br>نیز کار کین المیا جویک کرد ان پلاور |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

224

دایضا طایفه اندرگاه

|                                                                                                                                               |                                                                                                                                                                 |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| بیک دین ابرو به زلف ششاق<br>یوز و کینه پرده دیالیم بری کویک<br>جهان جان طریقتی غیب غریب<br>کوک کویک ارازم خویک<br>نی غیب لعل لپک حیرت جان کیم | تو دین نظر و لیدین دم دم روان<br>مینوی و قیامی مجی بنون از من<br>بای جان بویا بست جان کویک<br>غریب تیلید بویا زار تا توان کویک<br>حیات حشره بی حسره جاد ان کویک |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

خمار حشره بی حشره جان کویک  
خمار ره موها بر جان کویک

225

دایضا طایفه اندرگاه

|                                                                                                                                                                                                               |                                                                                                                                                                                  |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| بسی باغ غریبی بر جاغدا ایامی<br>شرار لاریا سید و جیجی لاری<br>جن اسب ری تیکم کل کاف<br>ساختیم کیم کید کجاست از انی<br>تو کوب می حشره بین میلا کیم<br>خاوری که کرد و حشره بین کیم<br>نوایی بی دیر حشره بین کیم | کوز و باغده کل انیک باغستان<br>کیشی کوز کبک کویک کویک<br>سارنغ کل جان کویک کویک<br>نیک کیم کبک کویک کویک<br>کویک کیم کبک کویک کویک<br>کوز و کبک کویک کویک<br>کوز و کبک کویک کویک |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

227

دایضا طایفه اندرگاه

|                                                                                                                                                                                          |                                                                                                                                                                                          |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| کیم کبک کویک کویک کویک<br>بویا حشره بین کویک کویک<br>بویا حشره بین کویک کویک<br>بویا حشره بین کویک کویک<br>بویا حشره بین کویک کویک<br>بویا حشره بین کویک کویک<br>بویا حشره بین کویک کویک | کیم کبک کویک کویک کویک<br>بویا حشره بین کویک کویک<br>بویا حشره بین کویک کویک<br>بویا حشره بین کویک کویک<br>بویا حشره بین کویک کویک<br>بویا حشره بین کویک کویک<br>بویا حشره بین کویک کویک |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

271

دایضا طایفه اندرگاه

|                                                                                                                                                                           |                                                                                                                                       |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| شاره انیک ایچر آب چو گل پوز<br>نی یا نخل نخل اسل ادراک کوز کبک<br>زالا صنعونک ایچر آب چو گل پوز<br>کج ل تدر تیکد خیر سده اول نوح بولال<br>فرا انیک سوکی ایچر آب چو گل پوز | کسی لا تحشی تب زانی باغ خاک<br>کوز کبک کویک کویک کویک<br>تیکد ز اول جان کویک کویک<br>کوز کبک کویک کویک کویک<br>کوز کبک کویک کویک کویک |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

318

دایضا طایفه اندرگاه

|                                                                                                                                                                                 |                                                                                                                                                                              |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| نیق ترب عافینک ایشین کویک<br>سرد خیر سربوی کویک کویک<br>نزل بر لادوست بویا حشره بین<br>دوسا لیش شیه حشره بین<br>خیر شرنی دانه حاصل ایچر آب چو گل پوز<br>جون قلع سربویک حشره بین | شک کوز کبک کویک کویک<br>تاجران طوبه بید لادوست کویک<br>جایع الم طوطی حشره بین<br>جسم ایچر آب چو گل پوز<br>منزع جان کویک کویک کویک<br>جانده لعل تشین فی شکر ایچر آب چو گل پوز |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

345

دایضا طایفه اندرگاه

|                                                                                                                       |                                                                                                                 |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| یار محقق ریشته پلا باغ حشره بین<br>جو کوز کبک باغ حشره بین<br>دصا انیک کوز کبک کویک کویک<br>نواسته حشره بین کویک کویک | نیک کیم کل یا نخل نخل کویک<br>برین کل کبک کویک کویک<br>انیک کیم حشره بین کویک کویک<br>غایت بر سید کبک کویک کویک |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|



## **ÖZ GEÇMİŞ**

01.04.1985 tarihinde Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinde doğdu. İlköğrenimini Kaseri Şehit Nazım İlkokulu'nda; Orta öğrenimini Kayseri Behice Yazgan Kız Lisesi'nde tamamladı.

2002 yılında Erciyes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne girdi ve 2006 yılında aynı bölümden mezun oldu. Şu an İstanbul Büyükşehir belediyesi Kültür Müdürlüğü'nde görev yapmaktadır.

2006 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı ve Pof. Dr. M. Metin Karaörs ile “ ‘Ali Şir Nevāyî’ye Ait Bir Devāvîn Nüshası İncelemesi (Metin- Dil Bilgisi- Sözlük) adlı yüksek lisans tezini hazırladı.

### **İletişim Bilgileri:**

Adres: Köşk Mah. Çakır Sok. Hasdal sit. No:4

Melikgazi / Kayseri

Telefon: (352) 2336704

e-posta: nahidekarahan@hotmail.com